

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ
БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ КИМЁ-ТЕХНОЛОГИЯ ИНСТИТУТИ ҲУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

**КИМЁВИЙ ТЕХНОЛОГИЯСИ
йўналиши**

**“КИМЁВИЙ ТЕХНОЛОГИЯСИ
ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШДА ИЛГОР
ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР”**

**модули бўйича
Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А**

Тошкент – 2016

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2016 йил ___ - _____даги ___-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчилар: Алимджанова Д.И.– кимё фанлари номзоди, ТКТИ доценти.

Хабибуллаев Р.А. – техника фанлари номзоди, ТКТИ "доценти.

Чет эл эксперти: Enrico Bernardo – Падуя Университети, “Индустриал инженерия” факультети профессори

Ўқув -услугий мажмуа Тошкент кимё-технология институти Кенгашининг 2016 йил ___-_____даги ___-сонли қарори билан наширга тавсия қилинган.

DIPARTIMENTO DI INGEGNERIA INDUSTRIALE

Prof Enrico Bernardo
Advanced Ceramics and
Glasses group
Via Marzolo, 9
35131 Padova

tel. +39 049 8275510
fax +39 049 8275505
enrico.bernardo@unipd.it

CF 80006480281
P.IVA 00742430283

Administrative Office
via Gradenigo 6/a
35131 Padova
www.dii.unipd.it

tel. +39 049 8277500
fax +39 049 8277599
segreteria@dii.unipd.it

Padova, May 4th, 2016

To whom it may concern

*Expert Review on the Education Module "Innovative Technology of Composite Materials",
prepared for the "Chemical technology" specialization on teachers retraining and educational courses*

Based on the proposed program, the Module "Innovative Technology of Composite Materials" is effectively devoted to the study of modern technologies in the production of composites. The module studies materials for matrices and fillers, with their properties and applications. Also the production technologies for polymer-matrix, ceramic-matrix and metal-matrix composites are included. Interestingly, I note that a special attention is paid to carbon-carbon composites and non-traditional composite materials such as Self-Reinforced composites, Biocomposites and Composites for Structural Design.

Based on the information from colleagues, the Module consists of a theoretical part and practical tasks, includes the case studies for self-study programs, the glossary and the list of references. I agree on the fact that the preparation of a glossary, containing reviews in both Uzbek and English languages, will enhance the assimilation of the program.

I think that the module "Innovative Technology of Composite Materials" can be used for educational purposes on teachers retraining and educational courses.

Yours sincerely,

Enrico Bernardo, PhD
Associate Professor
Università degli Studi di Padova
Dipartimento di Ingegneria Industriale
Edificio Ex Fisica Tecnica
Via Marzolo, 9
35131 Padova, Italy
phone +39 049 8275510
fax +39 049 8275505
e-mail enrico.bernardo@unipd.it
web <http://www.dii.unipd.it/bernardo>

МУНДАРИЖА

I .ИШЧИ ДАСТУР	5
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	11
III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	24
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	100
V. КЕЙСЛАР БАНКИ	120
VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ.....	136
VII. ГЛОССАРИЙ	137
VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	140

I .ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур олий таълим муассасалари педагог кадрларнинг касбий тайёргарлиги даражасини ривожлантириш, уларни илғор хорижий педагогик тажрибаларни ўрганишлари ҳамда замонавий таълим технологияларидан фойдаланиш бўйича малака ва кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Дастур мазмунида олий таълимнинг ва унинг кесимида техник фанларни ўқитишдаги мураккабликларга оид долзарб масалаларини ўрганиш, глобал Интернет тармоғидан фойдаланган ҳолда ўқув жараёнига замонавий педагогик ва ахборот технологияларини жорий этиш, педагогнинг шахсий ва касбий ахборот майдонини лойиҳалаш, педагогик маҳоратни ошириш, жaxon педагогик тажрибасининг асослари ва шу борада ҳозирги кундаги ёндашувлардан хабардор бўлиш, Ўзбекистоннинг энг янги тарихини билиш, фан, таълим, ишлаб чиқариш интеграциясини таъминлаш, тегишли мутахассисликлар бўйича илм-фанни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари, илмий – тадқиқотлар ўтказишнинг самарали методларидан фойдаланишга ўргатиш асосий вазифалар этиб белгиланган.

Шу билан бирга олий таълим муассасалари профессор – ўқитувчиларнинг мунтазам касбий ўсишида таълим йўналишлари ва мутахассисликларнинг мазмун-моҳиятидан келиб чиққан ҳолда интерактив методлар, педагогларнинг таҳлилий ва ижодий фикрлашини ривожлантиришга йўналтирилган инновацион методикалар, масофадан ўқитишни, мустақил таълим олишни кенгайтиришни назарда тутувчи техника ва технологиялардан фойдаланган ҳолда машғулотлар олиб бориш малака ва кўникмаларни ривожлантириш назарда тутилади.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар тингловчиларга кимёвий технология йўналиши бўйича педагог кадрларга қўйиладиган давлат талабларини, замонавий инновацион таълим технологиялари ва уларнинг турларини билишлари, тингловчи шахси ва унинг хусусиятини ҳисобга олган ҳолда таълимда индивидуаллик ва дифференциал ёндашувга эришувлари ва таълим жараёнларида муаммоли таълим, ҳамкорлик технологияси ва интерфаол усулларини амалда қўллаш олишлари, ахборот технологияларидан таълим – тарбия жараёнида самарали фойдалана олиш кўникмаларига эга бўлишларини таъминлашга қаратилган.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Кимёвий технология фанларини ўқитишда илғор хорижий тажрибалар” **модулининг мақсади:** педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курс тингловчиларини ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий тажрибалар, замонавий ёндашувлар, замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибалар: модулли-кредит тизими, case study (кейс стади), масофали ўқитиш, маҳорат дарслари, вебинар, эвристик

методларни ўзлаштириш, жорий этиш, таълим амалиётида қўллаш ва яратиш кўникма ва малакаларини таркиб топтириш.

“Кимёвий технология фанларини ўқитишда илғор хорижий тажрибалар”
модулининг вазифалари:

-ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий тажрибаларни ўзига хосликлари ва қўлланилиш соҳаларини аниқлаштириш;

-тингловчиларда модулли-кредит тизими, case study (кейс стади)лардан самарали фойдаланиш кўникма ва малакаларини ривожлантириш;

-тингловчиларда кимёвий технологияга оид махсус фанлар соҳасидаги ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий таълим технологияларини лойиҳалаш ва режалаштиришга доир лаёқатларини ривожлантириш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Кимёвий технология фанларини ўқитишда илғор хорижий тажрибалар” курсини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

-ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий тажрибалар;

-кимёвий технология фанларини ўқитишда замонавий ёндашувлар, замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибалар: модулли-кредит тизими, case study (кейс стади), масофали ўқитиш, маҳорат дарслари, вебинар, эвристик методларни;

-замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий таълим технологияларини қўллашнинг педагогик-психологик ва методик шарт-шароитлари **билимларига эга бўлиши;**

Тингловчи:

-кимёвий технология бўйича модул блокларини тайёрлаш;

-ахборотли модул мазмунини танлаш;

-кимёвий технология фанлари бўйича Кейс дастурий харитасини тузиш;

-кимёвий технология фанларига оид Кейс-технологиясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

-кимёвий технология фанлари бўйича Кейс-технологиясини лойиҳалаштириш ва режалаштириш;

-кимёвий технология фанлари бўйича Модулли ва Кейс-стади таълим технологияларига асосланган ўқув машғулотларини лойиҳалаш ва режалаштириш;

-модулли ва Кейс-стади таълим технологияларига асосланган ўқув-тарбия жараёнини ташкил этиш ва бошқариш;

-таълим олувчиларнинг биргаликдаги ҳамкорликдаги фаолиятини ташкил этиш;

-интерфаол таълим технологияларини олий таълим амалиётига самарали татбиқ этиш **кўникмаларини эгаллаши;**

Тингловчи:

-кимёвий технология бўйича замонавий ва инновацион таълим технологиялари асосида ўқув жараёнини “жонли”, ижодий ташкил этиш;

-кимёвий технология йўналиши бўйича инновацион фаолиятни ташкил этиш;

-кимёвий технология бўйича инновацион тафаккур юритиш орқали таълим жараёнида ижодий муҳитни яратиш;

-кимёвий технология бўйича инновацион таълим технологияларини оқилона танлаб олиш;

-кимёвий технология йўналиши билан боғлиқликда инновацион таълим технологияларини реал амалиёт билан уйғунлаштиришга эришиш;

-кимёвий технология фанларини ўқитишда замонавий ва инновацион таълим технологияларини ишлаб чиқиш ва оммалаштириш **малакаларини эгаллаши;**

Тингловчи:

-инноватор, тьютор, модератор ва фасилитаторлик фаолиятини самарали амалга ошириш;

-замонавий ва инновацион таълим муҳитини бошқариш;

-кимёвий технология бўйича замонавий ва инновацион таълим технологияларига асосланган ўқув-билиш фаолиятини ташкил этиш;

-кимёвий технология соҳаси бўйича тингловчиларнинг изланишли-ижодий фаолиятга жалб этиш **компетенцияларни эгаллаши лозим.**

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Кимёвий технология фанларини ўқитишда илғор хорижий тажрибалар” модулини ўқитиш жараёнида қуйидаги инновацион таълим шакллари ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

-замонавий ахборот технологиялари ёрдамида интерфаол маърузаларни ташкил этиш;

-виртуал амалий машғулотлар жараёнида кейс, лойиҳа ва ассисмент технологияларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Кимёвий технология фанларини ўқитишда илғор хорижий тажрибалар” модули бўйича машғулотлар ўқув режасидаги “Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик” ва “Кимёвий технология фанларини ўқитишда мультимедия тизимлари ва масофавий таълим методлари” ҳамда ихтисослик фанларига оид ўқув модуллари билан узвий алоқадорликда олиб борилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар замонавий ва инновацион хорижий таълим технологияларини ўзлаштириш, жорий этиш ва амалиётда қўллашга доир проектив, креатив ва технологик касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат				
		Хаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси			Мустақил таълим
			Жами	жумладан		
				Назарий	Амалий машғулот	
1.	Хорижий мамлакатлар таълим тизими. Техник фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар.	4	4	2	2	
2.	Замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибалар: модулли-кредит тизими.	4	4	2	2	
3.	Замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибалар: кейс-стади.	6	4	2	2	2
	<i>Жами:</i>	14	12	6	6	2

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Хорижий мамлакатлар таълим тизими. Техник фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар

Хорижий мамлакатлар таълим тизими ва уларнинг таҳлили. Япония таълим тизими. АҚШ таълим тизими. Буюк Британия таълим тизими. Франция таълим тизими. Германия таълим тизими. Корея, Туркия таълим тизимлари. Ўзбекистон таълим тизимида амалга оширилаётган инновациялар ва уларнинг долзарблиги. Техник ва технологик фанларни ўқитишдаги мураккабликлар ва замонавий ёндашувлар. Ўқитиш методлари ва педагогик инновацияларнинг таҳлили бўйича TALIS маълумотлари. Жаҳон миқёсида ОТМ лар рейтингини аниқловчи муассасалар. Кимёвий технологияга оид таълим хизматларини кўрсатиш бўйича дунё бозори ва хорижий тажрибалар.

2-мавзу: Замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибалар: модулли-кредит тизими.

Модулли таълим моҳияти. Модулли таълим тамойиллари. Модул блоклари. Модулли-кредит тизими моҳияти. ECTS кредитлари. ECTSнинг асосий тамойиллари. ECTSнинг хусусиятлари. Кимёвий технологияга оид фанларни ўқитишда модулли таълимнинг моҳияти ва ахамияти. Кимёвий

технология соҳаси бўйича ECTS ўқув режаларига ўтиш методикаси. Соҳага оид фанлар бўйича кредитларни тақсимлаш тамойиллари ва мезонлари.

Кимёвий технологияга оид фанларни ўқитишда илғор хорижий тажрибалар: blended learning (аралаш ўқитиш), масофали ўқитиш, маҳорат дарслари, вебинар, эвристик методлар ва бошқ. Замонавий таълимда тьюторлик, супервизорлик ва модераторлик фаолияти. Соҳа бўйича эдвайзерлик фаолиятининг долзарблиги ва ахамияти.

3-мавзу: Замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибалар: кейс-стади

Кимёвий технология фанларидан Кейс-стадини таълим жараёнига кенг татбиқ қилишнинг ижтимоий-педагогик шарт-шароитлари ва ўзига хослиги. Кейс-стади: масала тарихи. Кимёвий технология фанларидан Кейс-стадини таълим жараёнига кенг татбиқ қилишнинг долзарблигини белгиловчи омиллар. Кейс-стадининг умумий тавсифномаси. Асосий категориялар ва тушунчалар. Кейс-стадининг моҳиятли белгилари ва дидактик ўзига хос хусусиятлари. Кейс-стадининг таълимдаги функциялари. Кейслар типологияси. Кейсларни ишлаб чиқишнинг процессуал тизими. Таълимнинг кейс-технологиясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш. Таълимнинг кейс-технологиясини лойиҳалаштириш ва режалаштириш.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1- амалий машғулот

Хорижий мамлакатлар таълим тизими. Техник фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар.

Хорижий мамлакатлар таълим тизими ва уларнинг мазмун-моҳиятини таҳлил қилиш ва қиёсий таққослаш. Ўзбекистоннинг таълим тизимида амалга оширилаётган инновациялар ва уларнинг долзарблиги. Кимёвий технологияга оид фанларни ўқитишда инновацион таълим технологияларидан фойдаланиш мезонларини аниқлаш.

2-амалий машғулот

Кимёвий технологияга оид фанларни ўқитишда модулли-кредит тизими.

Кимёвий технологияга оид фанларни ўқитишда модулли таълимнинг моҳияти ва ахамияти. Модул блокларини тузилиши. ECTS кредитларини аниқлаш. Кимёвий технология соҳаси бўйича ECTS ўқув режаларига ўтиш методикаси. Соҳага оид фанлар бўйича кредитларни тақсимлаш тамойиллари ва мезонларини ишлаб чиқиш.

3-амалий машғулот

Замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибалар: кейс-стади

Кейс дастурий харитасини қурилиши. Институционал тизимнинг изланиши. Ахборотларни йиғиш усуллари ва воситаларининг танланиши. Ахборотларни йиғиш. Вазият моделининг қурилиши. Кейс матнининг ёзилиши. Кейснинг педагогик паспорти. Таълимнинг кейс-технологиясини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш. Таълимнинг кейс-технологиясини лойиҳалаштириш ва режалаштириш.

Кимёвий технология фанларидан кейс-стадини таълим жараёнига кенг татбиқ қилишнинг ижтимоий-педагогик шарт-шароитларини ўрганиш. Индивидуал тарзда соҳага оид фанларни ўқитишда кейс-технологиясининг намуналарини ишлаб чиқиш.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (қўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

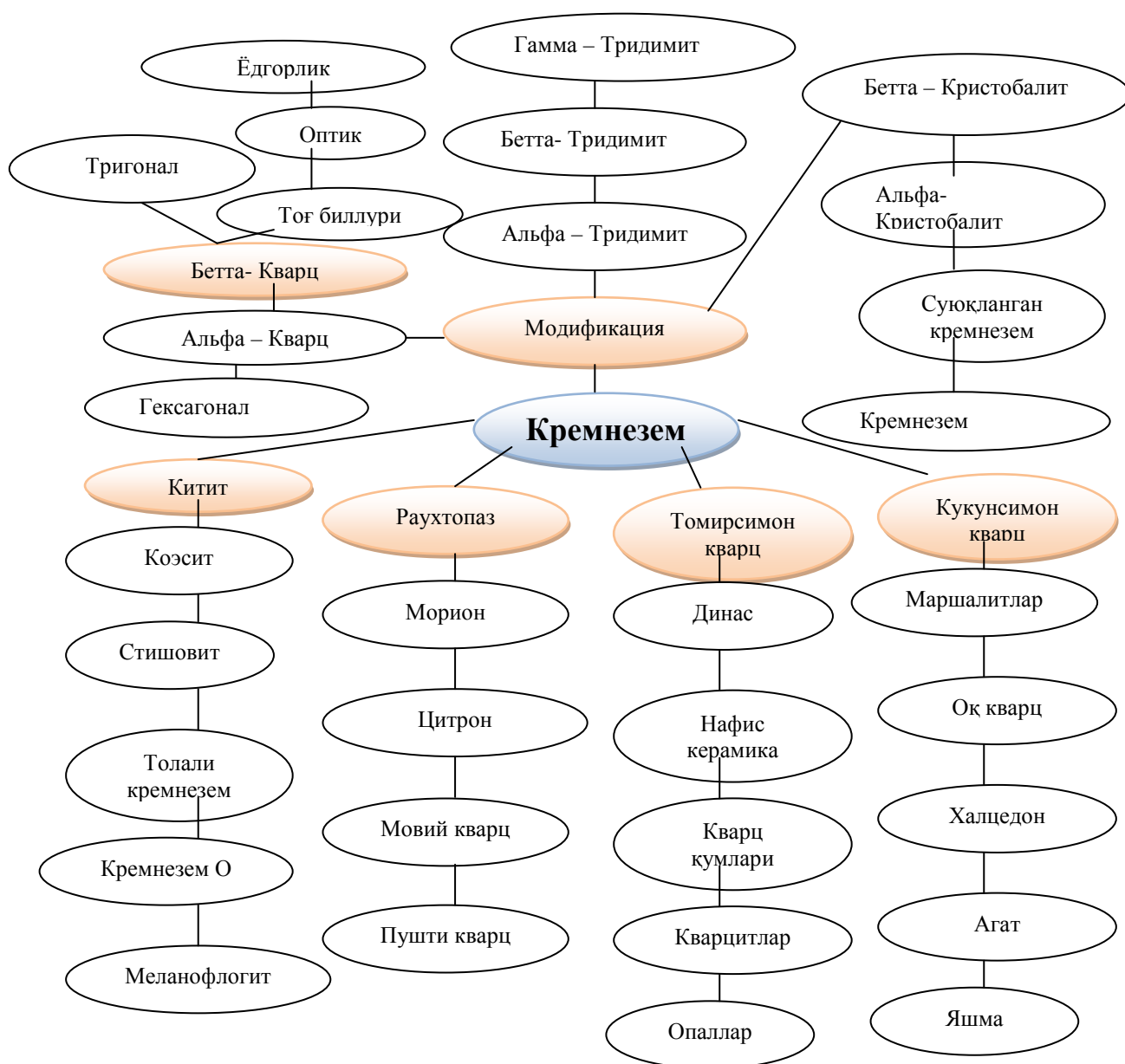
№	Баҳолаш турлари	Максимал балл	Баллар
1	Кейс топшириқлари	2,5	1,5 балл
2	Мустақил иш топшириқлари		1 балл

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

“Кластер” методи

“Кластер” методи ўрганган мавзу бўйича ўзлаштирилган материалларни умумлаштириш, тушунчалар ўртасидаги алоқадорликларни ўрнатиш, олинган билимларни хотирада узоқ вақт давомида сақлаш имкониятини беради. Бу метод ёрдамида фан бўйича ўзлаштирилган билимлар бир тизим сифатида шаклланади, нарса, ҳодиса ва жараёнлар ўртасидаги алоқадорликлар аниқланади, таълим олувчиларнинг қизиқишлари ортади, янги ғоялар вужудга келади.

Намуна: “Кремнезем” сўзига тузилган “Кластер”

“Кластер” методидан кимё ва озиқ-овқат технологиясига оид тушунчалар, қонуниятлар, технологик жараёнлар, хом-ашё материаллари,

маҳсулот турлари ва технологик жихозларнинг моҳиятини очиш ва уларни тоифалаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Ўқитувчи томонидан тайёр ҳолда тақдим этилган “Кластер” тингловчиларга мавзу бўйича янги маълумотларни осон тарзда ўзлаштирилиши учун ёрдам беради, қатта ҳажмдаги маълумотларни боғлам тарзида ихчамлаштирилган ҳолда намоёиш этиш имкониятини яратади.

“Кластер” методи тингловчиларни мавзуга тааллуқли тушунча ва аниқ фикрларни эркин ва очиқ узвий боғланган кетма-кетликда тармоқлашга ўргатади.

“Синквейн” методи

“Синквейн” методи ўқув материали бўйича мустақил фикр юритишга ўргатади, ўзлаштирилган ўқув материални анализ ва синтез қилиш имконини беради.

Бу метод орқали тингловчининг фикрлаш қобилияти самарали ривожланади. Чунки “Синквейн”ни тузиш учун мавзу бўйича мавжуд билимларни анализ ва синтез қилишга тўғри келади. Мукамал ишлаб чиқилган “Синквейн” мавзу юзасидан билимлар тўғри шаклланганлигидан дарак беради. Бу методдан янги мавзунини ўрганишдан олдин ва кейин фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Янги мавзудан олдин тузилган “Синквейн” ва маълум бир янги билимларни ўзлаштирилгандан кейин тузилган “Синквейн”лар одатда бир биридан анча фарқ қилади.

“Синквейн” методи ёрдамида кимё ва озиқ-овқат технологияси билан боғлиқ бўлган ҳар қандай тушунчалар, қоидалар, жараёнлар, технологик ечимлар, маҳсулот турлари, технологик параметрлар, ускуна ва жихозларнинг мазмунига чуқур кириб бориш, уларнинг моҳиятини очиш, пухта ва мукамал ўзлаштириш, бир қатор жихатларини аниқлаш, уларга ҳар томонлама таъриф бериш мақсадида фойдаланиш мумкин, у тингловчиларда мустақил фикр юритиш кўникмаларини шаклланишига олиб келади. “Синквейн” методини қўллаш технологияси бир объект бўйича кўп сонли “Синквейн” намуналарини тузиш учун имконият яратади, уларда сўз ва иборалар такрор ишлатилмаса, тингловчиларнинг фикрлаш доираси янада кенгаяди.

“Синквейн” методидан фойдаланиш нисбатан қулайдир. Чунки у тайёргарлик кўриш ва ижро учун ҳам кўп вақтни талаб этмайди. Ушбу методни яқка тартибда ва жамоавий тарзда бажариш ҳам яхши натижаларга олиб келади. Шу сабаб, ушбу методдан барча турдаги машғулотларда фойдаланиш мумкин.

Намуна: “Шиша” сўзига тузилган “Синквейн”

“Биламан. Билишни хоҳлайман. Билиб олдим”

Бу метод ёрдамида тингловчилар маъруза ёки амалий машғулот жараёнида ўрганган янги билимларини эски билимлари билан таққослаш имкониятига эга бўладилар. Бу метод ўқитувчига янги мавзунини ўзлаштиришда айнан нималарга эътибор қаратиш лозимлигини кўрсатади. Айниқса, “Билишни хоҳлайман” устунини тўлдириш орқали тингловчилар ўрганилаётган нарса, ходиса ва жараёнларга бўлган қизиқишларини акс эттирадилар.

Ушбу методдан маъруза машғулотларида мавзунини талабалар томонидан қанчалик ўзлаштирилганлигини аниқлаш мақсадида фойдаланиш қулай ҳисобланади. Бунда таълим олувчиларга яқка тартибда ишлаш учун жадвал кўринишидаги тарқатма материаллар берилади ва у дарс давомида тингловчилар томонидан тўлдириб борилади. Бу методнинг авзаллиги шундаки, олинган маълумотлар ўқитувчига мавзунини ўзлаштирилганлиги ҳақида маълумот берса, тингловчида олган билимларини ёзма равишда баён этиш, бир тизимга солиш, уларни аҳамиятини англаш каби кўникмаларни эгаллаши учун ёрдам беради.

Ушбу методдан кимё ва озиқ-овқат технологиясига оид фанларни ўқитиш жараёнида ихтиёрий мавзунини ўзлаштириш учун фойдаланиш

мумкин. Бунда тингловчи ўз фикр мулоҳазаларини ёзма нутқ тарзида баён этар экан, ўзида мавжуд бўлган билимларини хотирага солишга, уларни анализ ва синтез қилишга, айти дарсда ўтилатган мавзуга диққатини қаратишга, берилаётган маълумотларнинг моҳиятини чуқур тушунишга, ўзида мавжуд бўлган потенциал билимларини самарали тарзда юзага чиқаришга ҳаракат қилади. Ушбу метод тингловчида мустақил ишлаш, билимларини тизимлаштирилган ҳолда ёзма равишда баён этиш, ўз-ўзини назорат қилиш, фикр-мулоҳазаларини тўғри ва эркин баён эта олиш кўникмаларини шаклланишига ёрдам беради.

Намуна: «Қуритиш жараёни» мавзуси бўйича тузилган Б/Б/Б жадвали

Биламан. Қуритиш жараёни намликни чиқиб кетиши билан боғлиқ эканлигини ,у барча буюмларни ишлаб-чиқариш технологиясида борлигини биламан.	Билишни хоҳлайман. Қуритиш жараёнининг физик-кимёвий моҳиятини, унинг параметрларини буюмлар сифатига кўрсатадиган таъсирини билишни хоҳлайман.	Билиб олдим. Қуритиш жараёнининг моҳиятини , унинг босқичларини ,қуритиш агентининг параметрларини ва уларни танлаш асосларини , буюмларни ишлаб-чиқариш технологиясида қуритиш давомийлигини , қуритиш тезлигини, i-d диаграммасининг моҳиятини билиб олдим.

“Венн диаграммаси” методи

“Венн диаграммаси” мавзунинг ёки асосий тушунчаларнинг 2-3 ва ундан ортиқ жиҳатларини ҳамда умумий томонларини солиштириш, таққослаш, фарқли жиҳатларини ажратиб кўрсатиш учун қўлланилади.

Бу метод тингловчида ўтилган мавзуларни ёдга олишга, мантиқан фикрлаб, мавзуга тааллуқли бўлган объект, жараён ва ходисаларни таққослашга, уларни баҳолашга, ижобий ва салбий томонларини таҳлил қилишга қаратилган.

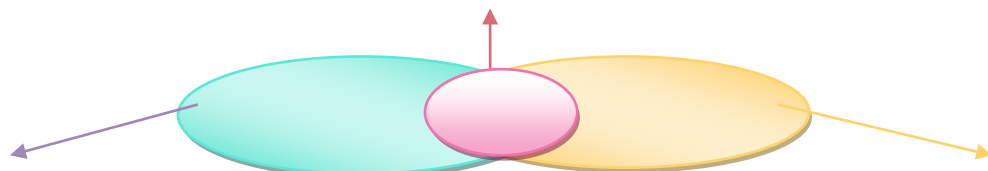
Методнинг мақсади тингловчиларни дарс жараёнида мантиқий фикрлашга, ўз фикрларини мустақил равишда баён этишга, яқка ва кичик гуруҳларда ишлашга, бошқалар фикрини ҳурмат қилишга ўргатишдан иборатдир. Ушбу методдан кимё ва озик-овқат технологияси билан узвий боғлиқ бўлган турли жараёнлар, технологик усуллар ва ечимларни,

технологик жихоз ва ускуналарни бир-бирига солиштириш, уларнинг ўзига хос томонларини ва ўхшашликларини аниқлаш мақсадида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Ушбу метод тингловчига мавзуни чуқур ва пухта ўзлаштирилиши учун ёрдам беради ва улардан амалий фаолиятда фойдаланишда тўғриси ва самаралироғини танлаш кўникмаларини шаклланиши учун замин яратади, тингловчида анализ, синтез, умумлаштириш усуллари ёрдамида мавзуга чуқур кириб бориш, уни пухта ўзлаштириш, солиштирилаётган объектларнинг мазмун-моҳиятини англаш, мақбулини асосли равишда танлаш махоратини ривожлантиради.

Бу методдан янги мавзунинг якунида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. “Венн диаграммаси”ни тузиш учун кўп вақт кераклигини ҳисобга олган ҳолда, уни амалий машғулотларда қўллаш тавсия этилади. Маъруза машғулотларида эса “Венн диаграммаси” восита сифатида қўлланилиб, тайёр ҳолда ўқитувчи томонидан тингловчиларга тақдим этилиши мумкин. Мутахассислик фанларини ўқитишда 3 тадан ортиқ тушунчаларни таққослаш тавсия этилмайди.

Намуна: “Кристалл панжаранинг нуқсонлари” мавзусига оид “Венн диаграммаси”

6. *Энг кўп тарқалган нуқсонлар*
 7. *Структуранинг айрим нуқталарида учрайди*
 8. *Модданинг ўтказувчанлигига таъсир кўрсатади*
 9. *Нуқтавий нуқсон*

А. ВАКАНСИЯЛАР

1. Бўш тугун.
2. Барча кристалларда мавжуд.
3. Флуктуация ходисаси асосида пайдо бўлади.
4. Френкел нуқсонини келтириб чиқаради.
5. Шоттки нуқсонини келтириб чиқаради.
6. *Энг кўп тарқалган нуқсонлар*
7. *Структуранинг айрим нуқталарида учрайди*
8. *Модданинг ўтказувчанлигига таъсир кўрсатади*
9. *Нуқтавий нуқсон*

Б. ЁТ АРАЛАШМАЛАР

1. Ёт атомлар.
2. Кристалларда кўп учрайди.
3. Модданинг тозалигига таъсир кўрсатади.
4. Қаттиқ эритмаларни вужудга келтиради
5. Аралашмали ўтказувчанликни вужудга келтиради.
6. *Энг кўп тарқалган нуқсонлар*
7. *Структуранинг айрим нуқталарида учрайди*
8. *Модданинг ўтказувчанлигига таъсир кўрсатади*
9. *Нуқтавий нуқсон*

“Резюме” методи

Бу метод мураккаб, кўп тармоқли, муаммоли мавзуларни ўрганиш жараёнида ишлатилади. Методнинг афзаллик томони шундан иборатки, бунда бир вақтнинг ўзида мавзунинг турли тармоқлари бўйича ахборот берилади ва уларнинг ҳар бири атрофлича муҳокама қилинади, яъни афзаллик ва камчиликлари, фойдали ва зарарли томонлари ўрганилади.

Методнинг мақсади тингловчиларни эркин, мустақил, танқидий фикрлашга, жамоада ишлашга, ўз фикрларини тўғри баён этишга, қарорларни қабул қилишга, олинган билимларни амалиётда қўллашга қаратилган.

Кимё ва озиқ-овқат технологиясига оид технологик фанларни ўқитиш жараёнида кўп ҳолларда аниқ махсулотни ишлаб чиқаришда мавжуд бўлган технологик усуллар ва ечимлар ҳақида маълумотлар берилади, уларнинг ижобий томонлари ва камчиликлари таҳлил этилади. Ана шундай мазмундаги дарсларда “Резюме” методини қўллаш самарали натижа беради. Бир неча объектларни солиштириш ва таққослаш мақсадида тингловчи технологик жараённинг моҳиятини чуқур англашга, технологик параметрлар қийматини таҳлил қилишга, ускуна ва жихозларнинг тузилиши, содда-мураккаблиги, таннархи, махсулот сифатига кўрсатадиган таъсири юзасидан фикр-мулоҳазалар қилишга мажбур бўлади ва мустақил равишда энг мақбул ечимни ўзи танлайди.

“Резюме” методига оид жадвал эса тингловчига катта ҳажмда муҳим маълумотларни тушунарли тарзда бир жойга тўплаш ва ундан келгуси фаолиятида ҳам фойдаланиш имконини беради.

“Резюме” методини барча турдаги машғулотларда жамоавий тарзда, яқка тартибда, кичик гуруҳларда қўллаш мумкин. Ундан якуний баҳолаш саволларини шакллантиришда ҳам фойдаланиш яхши самара беради. Тажрибаларнинг кўрсатишича, “Резюме” методи техник ва технологик фанларни ўқитишда энг содда ва шу билан бирга энг мақбул усул ҳисобланади, тингловчилар уни осон тушунади ва қизиқиш билан бажаради, ушбу метод ўқитувчидан аввалдан тайёргарлик кўришни талаб этмайди ва юқори даражадаги натижани кафолатлайди.

Аввалдан тайёрлаб олинган “Резюме”ни ўқитувчи маъруза дарсларида восита сифатида қўлласа ҳам бўлади.

Намуна: “Шамот ғишт ишлаб-чиқариш технологияси” мавзусига тузилган “Резюме”

Шамот ғишт ишлаб-чиқаришда қайси усул самаралироқ ?			
<i>Пластик усул</i>		<i>Ярим қуруқ усул</i>	
Афзалликлари	Камчиликлари	Афзалликлари	Камчиликлари
1. Мураккаб шаклдаги буюмлар ишлаб чиқаришда қўлланилади 2. Яхши хўлланадиган тупроқларни хам ишлатиш мумкин	1. Сув ва ёқилғи сарфи кўп 2. Технологик жараён жуда узун 3. Сифатни белгиловчи хоссаларнинг қийматлари юқори эмас	1. Махсулот сифати юқори 2. Ўлчамлари аниқ 3. Бир жинсли 4. Термик бардошлиги юқори 5. Технологик жараёни қисқариши	1. Мураккаб шаклдаги буюмларини ишлаб чиқариш қийин 2. Юқори навли хом-ашъеларни талаб этади 3. Хом-ашъени майдалашда шамотнинг бир қисмига электролит қўшилади
Хулоса: Ярим қуруқ усули сифатли ғишт ишлаб чиқариш учун самаралироқ			

Балиқ скелети” методи

Бу методни “Нима учун” методидан кейин қўллаш мақсадга мувофиқдир. Чунки бунда “Нима учун” методи орқали топилган сабабларнинг оқибатлари аниқланади. “Балиқ скелети” методи тингловчиларни муаммоли вазиятларни ҳал қилишга ўргатади. Асосий муаммодан келиб чиқадиган кичик муаммолар таҳлил қилинади, уларни исботловчи далиллар келтирилади. Бу метод ёрдамида тингловчилар муаммоли вазиятларни ҳар томонлама таҳлил қилишга, уларни келтириб чиқарган сабабларни чуқур ўрганишга киришадилар.

“Балиқ скелети” методининг мақсади муаммони келиб чиқиш сабаб ва оқибатларини аниқлашга ва муаммони ечишдаги хатти-харакатларни тўғри аниқлашга ўргатишдан иборатдир.

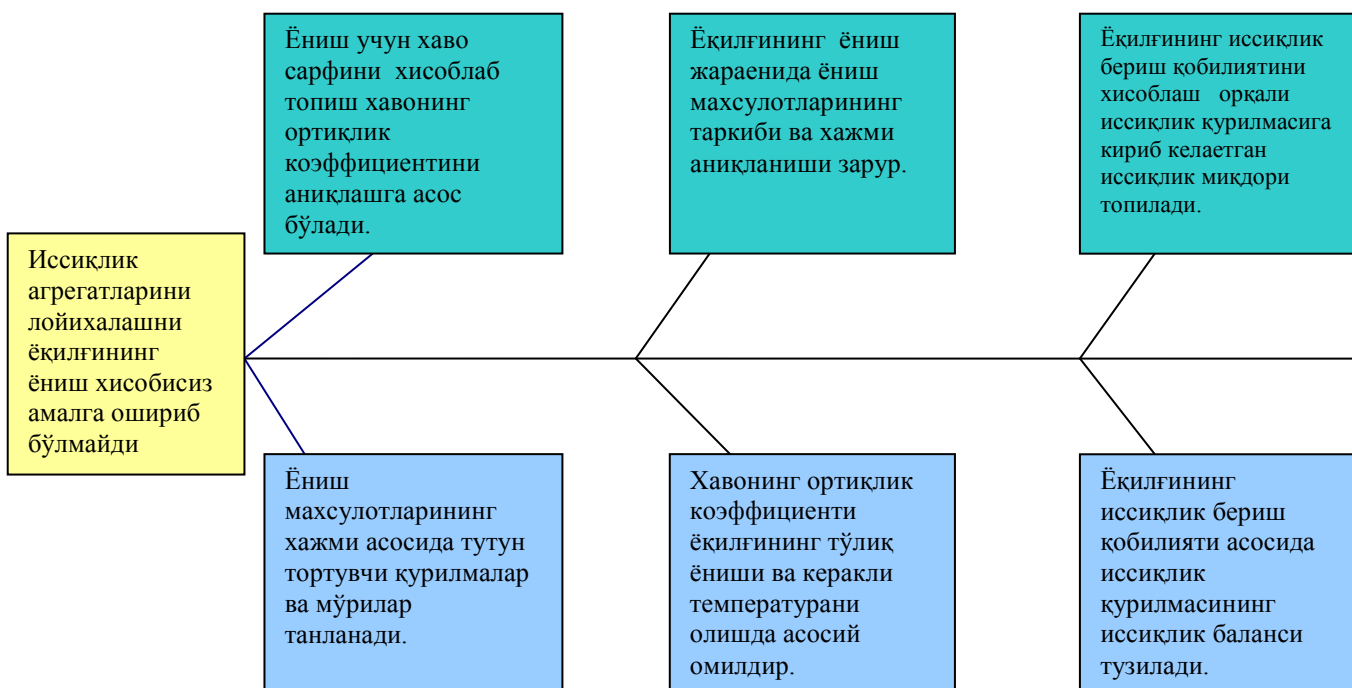
Бу метод кичик гуруҳларда амалга оширилади. Талабалар А4 форматдаги қоғозда “Балиқ скелети”ни чизадилар ва берилган муаммони ҳал этишга киришадилар. Машғулот якунида ҳар бир гуруҳ ўз тақдимотини намоиш этади.

“Балиқ скелети” методидан амалий ёки семинар машғулотларида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Маъруза машғулотларида ўқитувчи томонидан тайёр тузилган “Балиқ скелети” таълим воситаси сифатида

қўлланиши мумкин.

Кимё ва озиқ-овқат технологиясига оид фанларни ўқитишда балиқ скелети методи ишлаб чиқариш технологияси билан боғлиқ бўлган назарий ва амалий характердаги муаммоларни аниқлаш, уларни келиб чиқиш сабабларини топиш, муаммоларни ечиш бўйига фикр–мулоҳазаларни йиғишга оид кўникмаларни шаклланишига ёрдам беради. Ушбу метод тингловчини ихтиёрий мавзуга тегишли бўлган муаммоларни излаб топиш жараёнида ўқув материалларини чуқур таҳлил қилишга, уларнинг назарий ва амалий томонларига диққатни жамлашга, назарий маълумотлар билан ишлаб чиқариш ҳолатини таққослашга, мавзуга тегишли аниқ хаётий вазиятларни аниқлашга ва уларга таянган ҳолда муаммоларнинг сабабларини ва ечимларини мустақил равишда излаб топишга йўналтиради.

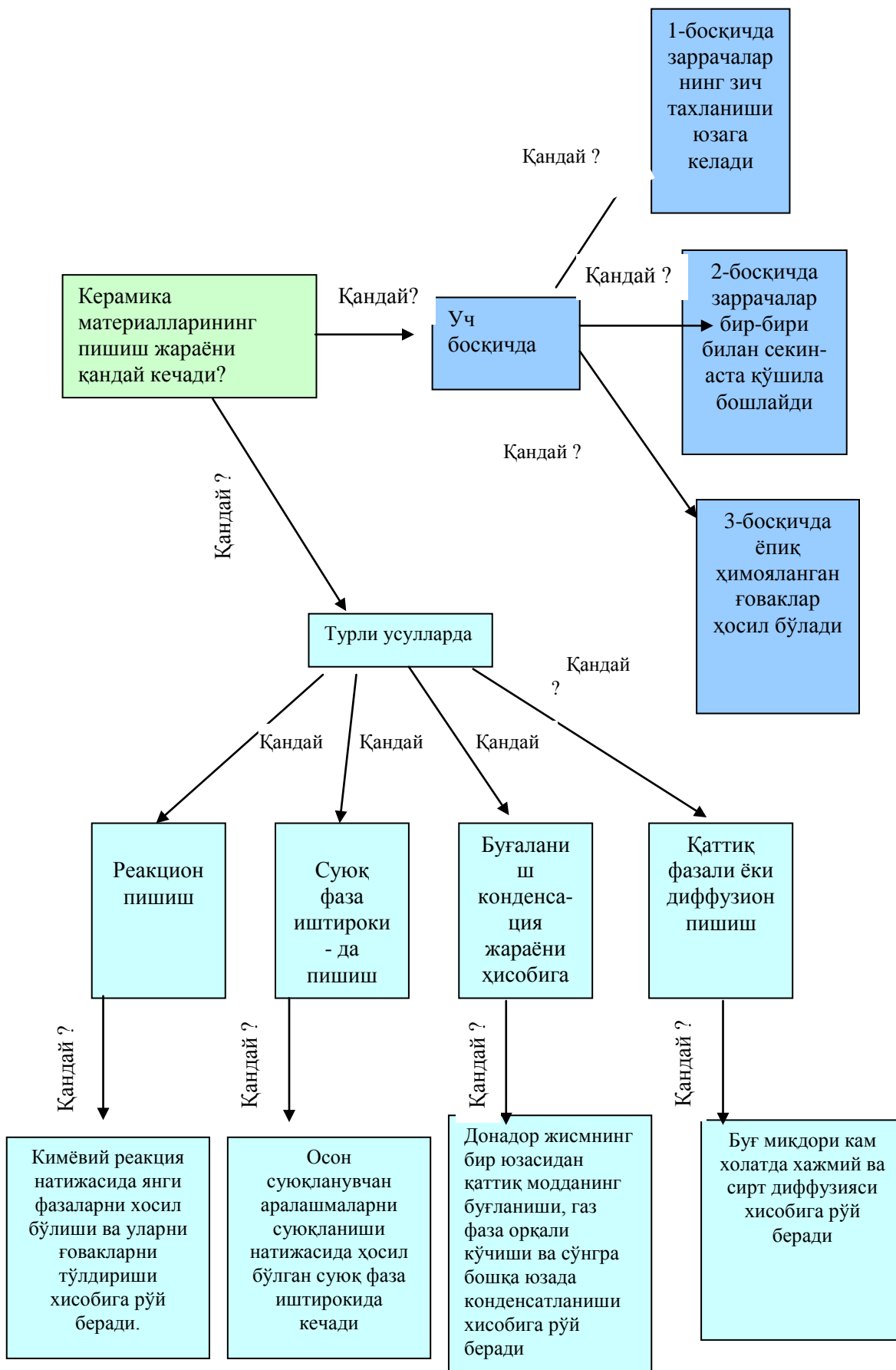
Намуна: “Ёқилғи ва унинг турлари” мавзуси бўйича тузилган “Балиқ скелети”

“Қандай?” методи

Бу метод ҳам муаммоли таълим методлари қаторига киради, тингловчиларга нарса, ходиса ва жараёнлар ўртасидаги алоқадорликларни топишга, уларни бир бири билан таққослашга ёрдам беради. “Қандай” саволига жавоб бериш учун тингловчи ўзида мавжуд бўлган барча билимларини ишлатади. Бу метод “Балиқ скелети” ёки “Нима учун?” методидан кейин қўлланса, яхши самара беради. Юқоридаги методлар ёрдамида маълум бир муаммонинг сабаблари кўрсатилиб, уларни бартараф этиш, тўғри ва энг мақбул ечиш йўллари ўрганилади. Натижада янги мавзу самарали такрорланади ва мустахкамланади. Бу метод ҳам кичик гуруҳларда ташкил этилиши лозим.

**Намуна: “Керамика материалларни куйдириш” мавзуси учун
“Қандай?” методи**

“Қандай” методини амалга ошириш “Нима учун” методини амалга ошириш билан бир ҳил. Бу методларнинг бир биридан фарқи шундан иборатки, “Нима учун?” методи муаммони келиб чиқиш сабабларини аниқлашга қаратилган бўлса, “Қандай” методи эса муаммонинг ечимини топишга хизмат қилади. Бу метод ҳам “Нима учун” методи сингари кўп вақт талаб этганлиги учун амалий ёки семинар машғулотларида амалга оширилади.

Технологик фанлардан ўтиладиган дарсларда “Қандай” методидан фойдаланиш тингловчиларга ўтилаётган мавзунини чуқур ва пухта ўрганишга, маълумотларнинг туб моҳиятига кириб боришга, уларни анализ ва синтез усуллари ёрдамида таҳлил қилишга, берилган материаллар ва маълумотларни тегишли назарий қонун ва қоидалар асосида талқин қилишга ёрдам беради. Ушбу метод асосида берилган вазифани тўғри бажариш учун тингловчида мавзу бўйича юқори даражадаги назарий билимлар, амалий кўникмалар, техник ва технологик фикрлаш қобилияти мавжуд бўлиши керак. “Қандай” методи бўйича берилган вазифани бажариб бўлган тингловчиларда мавзу бўйича ўқув материали чуқур тарзда ўзлаштирилади ва мустахкамланади.

“Чархпалак” методи

Бу методдан маълум бир мавзунини якунида фойдаланиш яхши самара беради. Методнинг мақсади ўтилган мавзунини мустахкамлаш, мустақил фикрлашни ривожлантириш ва кичик гуруҳларда ишлаш кўникмасини шакллантиришдир. “Чархпалак” “методи тингловчиларга мавзунини пухта ўзлаштириш, берилган материаллар бўйича аниқ билимларни эгаллаш, предмет, ходиса ва жараёнларнинг асл моҳиятини англаш, уларни фарқли томонларини аниқлаш ва вазифаларни тезкорлик билан бажариш бўйича маҳоратларини шаклланишида ёрдам беради.

Ушбу метод мавзунини такрорлаш учун қўлланишини ҳисобга олиб, ундан амалий ва семинар машғулотларида фойдаланиш тавсия этилади.

Намуна: “Керамика ва шиша технологиясига оид минераллар” мавзусига “Чархпалак”

№	Керамика ва шиша технологиясига оид минераллар	Силикатлардаги изоморфизм турлари			
		И З О В А Л Е Н Т	Г Е Т Е Р О В А Л Е Н Т	М У К А М М А Л	Н О М У К А М М А Л
1	Плагиоклаз		*	*	
2	Дала шпати	*			*
3	Мусковит		*	*	
4	Амфибол		*	*	
5	Слюда		*	*	
6	Оливинлар	*		*	
7	Нефелин		*		*
8	Геленит	*		*	
9	Биотит		*	*	
10	Шох алдамчиси		*		*

“Ассесмент” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент” лардан маъруза машғулотларида талабаларнинг ёки қатнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу

ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

Намуна. Ҳамма катаклардаги тўғри жавоблар натижасида йиғилган максимал балл 2,5 баллни ташкил қилади.

Тест

1. Webinar технологиясини аудиторияда ўтказиш мумкинми?

- А. ҳа
- В. йўқ

Қиёсий таҳлил

Ўзбекистон ва Германия таълим тизимларини таққосланг.

2. Тушунча таҳлили

E-learn бу – ...

Амалий кўникма

Кредит тизимининг балларини рейтинг балларида ифодалаб беринг.

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1920 йил Гарвард университетиде амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очиқ ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш

2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс. Таълим олувчиларнинг кичик гуруҳига чинни ва фаянс буюмларини ишлаб чиқариш технологияси бўйича маъруза дарслари ўтилганидан кейин лаборатория шароитида чинни намунаси учун сир тайёрлаш вазифаси берилди. Ишлаб чиқилган шихта таркиби асосида тайёрлаб олинган сир чинни намунаси юзасига суртилиб, печда куйдирилганда сирнинг намуна юзасидан кўчиш ҳолати кузатилди.

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

Кейс методини амалга оширишнинг юқорида келтирилган босқичлари асосида қуйидагиларни бажаринг:

Кейсдаги муаммони келтириб чиққан асосий сабабларни аниқланг (индивидуал ва кичик гуруҳда)

Вазиятдан чиқиб кетиш ҳаракатларини белгиланг (кичик гуруҳда)

“Муаммони таҳлил қилиш ва ечиш” жадвалини тўлдириш (кичик гуруҳда)

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу: Хорижий мамлакатлар таълим тизими. Техник фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар.

Режа:

- 1.1. Хорижий мамлакатлар таълим тизими ва уларнинг тахлили.
- 1.2. Техник фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар.
- 1.3. Жахон олий таълим муассасаларининг рейтингини аниқлаш .

Таянч иборалар: замонавий таълим, илгор тажрибалар, кичик ўрта мактаб, юқори ўрта мактаб, дорилфурунлар, «Киндер гарде», давлат мактаблари, хусусий мактаблар, оралиқ мактаблар, гимназия, кичик мактаб, ОЕСД, TALIS, профил, структуралаштирилган таълим, йўналтирилган таълим, чуқурлаштирилган таълим, рейтинг.

1.1. Хорижий мамлакатлар таълим тизими ва уларнинг тахлили¹

Хозирги пайтда мамлакатнинг таълим даражаси қанча юқори бўлса, унинг иқтисодиёти шунча самарали тарзда кечиши, инсон умрининг давомийлиги шунча юқори бўлиши ва ишсизлик даражаси паст бўлиши хар томонлама исботланган ҳолат бўлиб қолган. Бундан ташқари, аҳоли билим даражасининг юқорилиги жамият ҳаётининг бошқа соҳаларига, масалан, давлат бошқарувининг сифатига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Аммо, таълим барча иқтисодий муаммоларни ечишга қодир бўлган “мутлоқ қурол” сифатида юзага чиқа олмайди.

Washington ProFile ахборот агентлигининг хабар беришича, БМТ баҳолашларига кўра кейинги йилларда жаҳонда саводсизликка қарши курашда жиддий ютуқлар қўлга киритилган. 1960 йилда жаҳон аҳолисининг 36% базавий маълумотга эга бўлмаган бўлса, 2000 йилга келиб уларнинг сони 5% гача камайган. Холбуки, шу давр ичида жаҳон аҳолисининг икки барабар ўсиши кузатилган. Иқтисодий хамқорлик ва ривожланиш ташкилоти маълумотларига кўра, олий маълумот олаётган одамлар сони кўпайиб бормоқда. Хозирги пайтда ўрта ҳисобда меҳнатга қобилиятли кишиларнинг 32% (25-65 ёшлилар тоифаси баҳоланган) тугалланган олий маълумотга эга. Олий маълумотли кишиларнинг энг кўп улуши Канада (43%), АҚШ (38%) ва Японияда (36%), энг кам улуши Мексика (6%), Туркия ва Португалияда (9%) кайд этилган.

Хозирги кунда олий таълимни молиялаштириш билан боғлиқ бўлган бир нечта тенденцияларни фарқлаш мумкин. Биринчиси, мазкур соҳага харажатлар таркибида давлат улушининг қисқаришидир. Бу ҳол ривожланаётган мамлакатлардагина эмас, балки иқтисодий жихатдан ривожланган давлатларда ҳам кузатилади. Масалан, харажатларнинг сезиларли даражада қисқариши Буюк Британия, Австралия ва Янги Зеландия

¹ Mike Miller and etc. Innovation and Reform in Teacher Preparation. USA, 2009, 111 p.

каби давлатларда юз берди. Баъзи мамлакатларда молиялаштиришнинг пасайиши кузатилмади, айримларида эса амалда у хатто (Швеция, Португалия) кўпайди. Иккинчиси, бу ҳолат олий таълим текин бўлган мамлакатларда ўқиш учун ҳақ тўлаш тартибини жорий этиш ҳисобига маблағларнинг қайтишини кўпайтириш ёки мазкур амалиёт мавжуд бўлган мамлакатларда ҳақ миқдорининг ўсиши билан боғлиқ. Илгари кўп мамлакатларда олий таълимдан эркин бахраманд бўлиш имконияти таъминланган бўлса, эндиликда айрим мамлакатларни (масалан, Бразилия, Шри-Ланка, Танзания ва Европанинг бир қатор мамлакатларини) истисно этганда аксарият олий ўқув юртларида ўқиш учун ҳақ олинмоқда. Натижада кўпгина ўқув юртлари бозорда талаб мавжуд бўлган фаолият турларини ривожлантирмоқдалар, чунончи: хизматлар (асосан маслаҳат хизматлари), буюмлар, патентларни сотмоқдалар.

Япония таълим тизими

Японияда ҳозирги замон таълим тизимларини таркиби қуйидагича: болалар боғчалари, бошланғич мактаб, кичик ўрта мактаб, юқори ўрта мактаб, олий таълим тизимларига кирувчи ўқув юртларидан иборат.

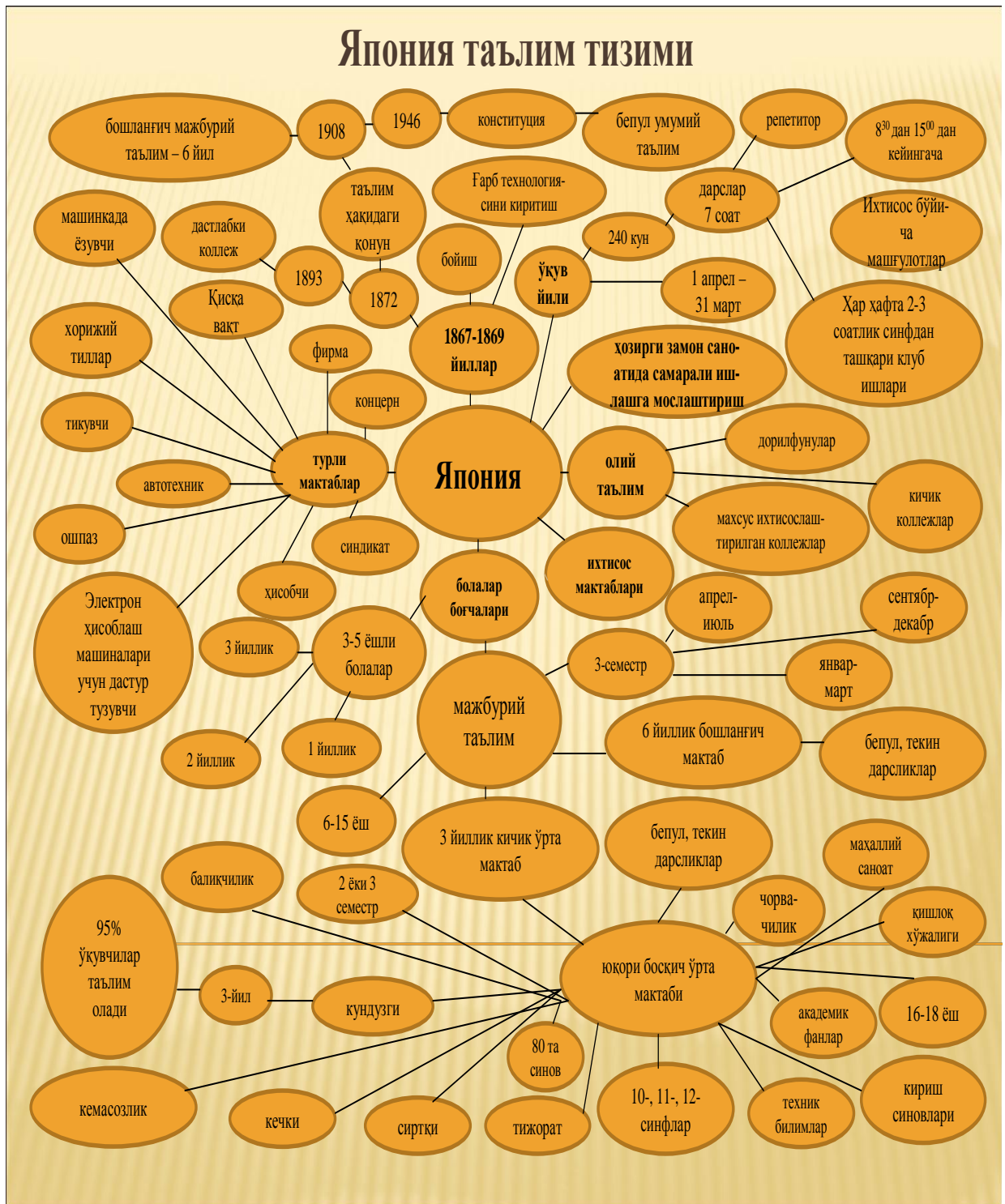
Японияда олий таълим тизимига университетлар, кичик ва техника коллежлари, махсус тайёрлов мактаблари киради. Япония олий ўқув юртларида ўқиш америкача андозага мувофиқ ташкил этилган бўлиб, юздан ортиқ йўналишлар ва ихтисосликлар бўйича олиб борилади. Бунда муҳандислик йўналиши 35 таълим дастуридан, гуманитар йўналиш 38 дастур (йўналиш)дан иборат. Таълим олувчиларнинг 90% ни хотин –қизлар ташкил этадиган 2 ва 3 йиллик кичик коллежларнинг дастурлари гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар, санъат, тиббиёт, педагогика ва рўзгоршуносликдан таълим беришга қаратилган. Техника коллежлари муҳандислик техника соҳасига мансуб 30 дан ортиқ дастурларни ўз ичига олади. Уларнинг орасида информатика ва электроника, саноат дизайни ва муҳандислик графикаси бўйича дастурлар етакчилик қилади.

Университетларда 4 йиллик дастур бўйича, тиббий ихтисосликлар учун эса 6 йиллик дастур бўйича мутахассислар тайёрлаш амалга оширилади. Ўқишни муваффақиятли тамомлаганларга биринчи университет даражаси берилади. У АҚШда бериладиган бакалавр даражасининг аналоги ҳисобланади. Университетларда магистрлар ёки фан докторлари тайёрлашга қаратилган дастурлар мавжуд, уларга университетларнинг бакалавр даражасига эга бўлган битирувчилари қабул қилинади. Ўқишнинг меърий муддати тегишли равишда 2 йил ва 5 йил. Япония олий ўқув юртларида дунёда ягона бўлган “кэнкюсей” яъни “талаба-тадқиқотчи” институтига эга.

Таълим муаммолари мажмуи орасида таълимнинг сифати Японияда биринчи даражали аҳамият касб этади. Аммо мамлакатда ўқув юртларини давлат томонидан аккредитация қилиш тизими йўқлиги, уларни таъсис этиш (лицензиялаш) тизимигина мавжудлиги туфайли, таълимнинг сифатига эришишда асосий урғу юқори малакали ўқитувчилар таркибини шакллантириш, турли типдаги ўқув юртлари учун мониторинг ва ўз-ўзига баҳо бериш тизимини амалга жорий этишга берилади.

Японияда аҳолининг 42% олий маълумотли. Бу мамлакатда ишлаб чиқаришни автоматлаштириш юқсак даражада эканлиги, у ишчи касб вақлларида юқсак малакага эга бўлишни талаб этилиши билан изоҳланади. Бугунги кунда мамлакатда 600 га яқин университетлар мавжуд, улардан 425 таси хусусий. Уларда 2,5 млн.га яқин талаба тахсил олади. Энг нуфузли олий ўқув юртлари –Токио, Нагоя, Киото ва Осака университетларидир. Хусусий олий ўқув юртлари орасида энг машхурлари Тюо, Нихон, Васэда, Мейдзи, Токай ва Кансай университетлари.

Япония таълимнинг асосий мақсади ва мазмуни аҳолини замонавий техник ҳамда технологик жараёнлар билан жиҳозланган ҳозирги замон саноатида самарали ишлашга мослаштиришдир. Мамлакатда мактабга муҳим ижтимоий вазифани бажарувчи жамиятнинг олға силжишини таъминловчи даргоҳ деб қаралади ва халқ томонидан эъзозланади.

1.1.-расм. Япония таълим тизими.

АҚШ таълим тизими²

Америка Қўшма штатларида таълим тизимининг тузилиши қуйидагича:
 -болалар 3 ёшдан 5 ёшгача тарбияланадиган мактабгача тарбия муассасалари;

-1- 8 - синфларгача бўлган бошланғич мактаблар (бундай мактабларда 6 ёшдан 13 ёшгача бўлганлар ўқийдилар);

-9-12 - синфлардан иборат ўрта мактаблар (бу мактабларда 14-17

² Adam, R. The Process of Educational Innovation I R. -Lnd, 1991.

ёшгача бўлган болалар таълим оладилар). У куйи ва юқори босқичдан иборат.

Мактабларда қўлланилиши мумкин бўлган воситалар электрон ёзув аппаратлари (каллиграфия ва ёзув қодаларини такомиллаштиришга ёрдам берадиган мосламалар) таълим телевидениеси, қўлда кўтариб юрадиган электрон тил лабораторияси, слайдлар, видеоаппаратуралар, компьютер ва ҳоказолардан иборат. XXI аср арафасида АҚШ янги қабул қилинган «2000-йилда Америка таълим стратегияси» дастури эълон қилинди.

Америка Қўшма Штатларида навбатдаги таълим босқичи олий таълим бўлиб у 2 ёки 4 йил ўқитиладиган коллежлар ҳамда дорилфунунлар ва бошқа олий ўқув юртлари таркибида ташкил этилган аспирантура ёки докторантуралардир.

Олий таълим 4 асосий босқичда амалга оширилади.

1-кичик мутахассис - 2 йиллик коллежларда амалга оширилади. 2-бакалавр 4 йиллик коллежларда, 4 йиллик коллеж ёки дорифунунни тугатган 3-босқични давом эттириши мумкин. Бу 1-2 йиллик магистр мактаби. 4 – босқич эса аспирантура, докторантура. Мактабларда таълим телевидениеси, электрон тил лабораторияси, видеоаппаратура, компьютер ва ҳоказоларни қўллаш йўлга қўйилган. Мактаблар таътил вақтида ҳам ишлаб туради. Тўгаракларда қайта тайёрлаш ишлари олиб борилади. Олий таълимда икки йўналиш мавжуд:

1-таълимни индивидуаллаштириш;

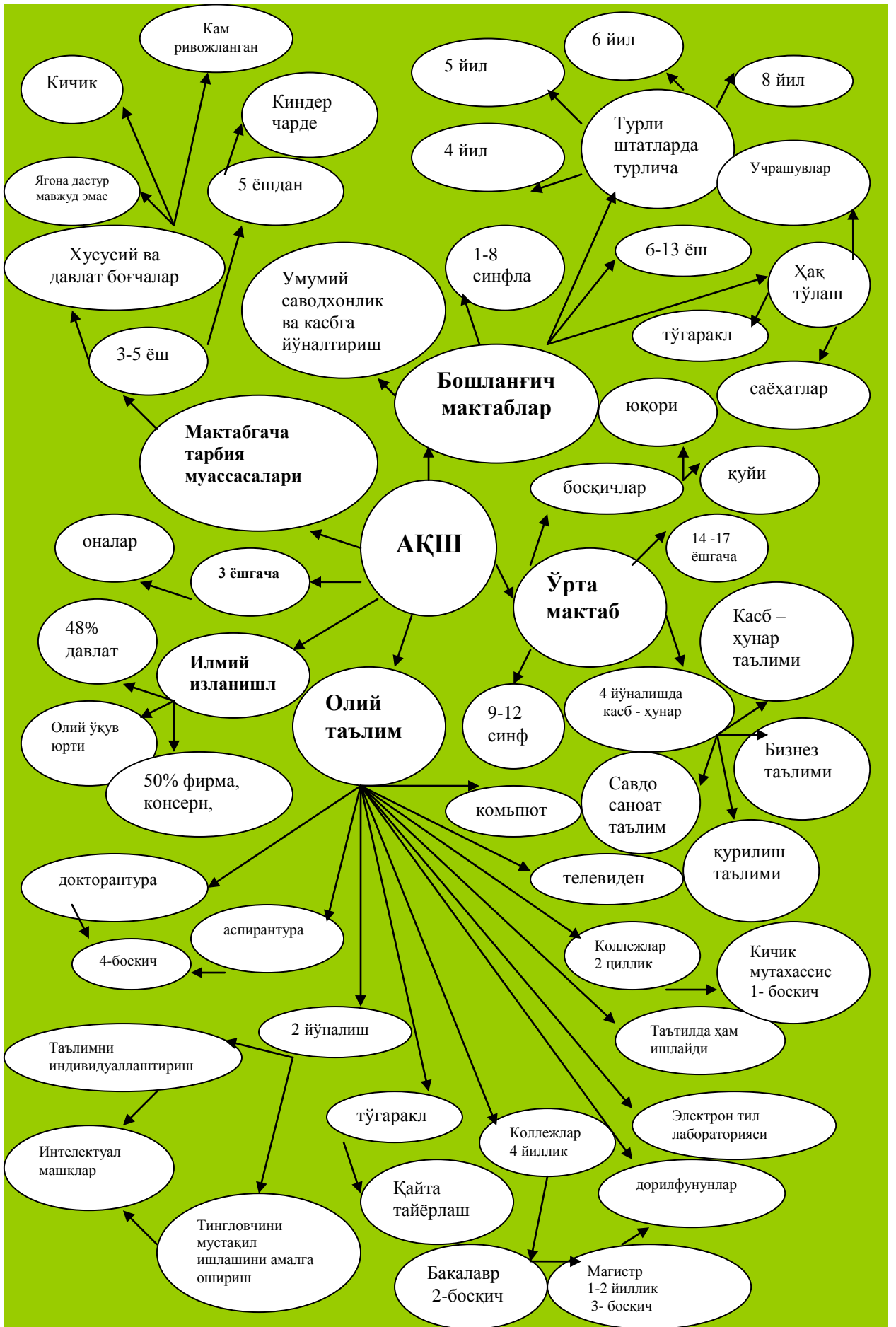
2-тингловчининг мустақил ишлашини амалга ошириш.

Ўқитувчи йўналтирувчи роль ўйнайди. Асосий мақсад тингловчи интеллектини машқ қилдириш ва мантиқий фикрлашга ўргатишдир.

АҚШ да олий таълим тизими марказлаштиришдан холидир. Хар бир штат таълим соҳасида федерал қонун ҳужжатларига мувофиқ ўз сиёсатини олиб бориш ваколатига эга. АҚШ да ўқиш муддати 4 йил бўлган университетлар ва коллежлар берадиган олий маълумотга нисбатан штатларнинг таълим департаментлари минимал талабларни белгилайдилар. Улар асосан университет фаолиятининг умумдавлат сиёсатига мувофиқлигини таъминлашга қаратилган.

АҚШ Федерал Хукуматида таълим учун Таълим департаменти жавоб беради. У муайян даврда мамлакат учун устувор аҳамиятга эга бўлган таълим соҳаларини белгилайди. АҚШ Конгресси мамлакатда таълимни кучайтиришга таъсир этувчи қонунлар қабул қилади. Департамент эа федерал бюджетдан маблағларни тақсимлайди ва улардан фойдаланишни назорат қилади.

Олий ўқув юртларида илмий изланишлар олиб бориш бўйича АҚШ жаҳон мамлакатлари орасида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Бу мамлакатда илмий изланишлар учун ажратилган маблағнинг 48 фоизини давлат томонидан, 50 фоизини фирма, концерн, синдикатлардан ундирилади, қолганларини олий ўқув юртларининг манбалари ташкил қилади.

Таълим тизимларига маблағ ажратиш бўйича АҚШ дунё мамлакатлари ўртасида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Барча тоифадаги таълим масканларида 58 миллион ёшлар, шу жумладан, таълимнинг олий босқичида 12 миллион йигит-қиз таълим олади. АҚШ да ҳар 10 минг аҳолига 307 та талаба тўғри келади. Бу жаҳонда юксак кўрсаткичлардан биридир. Булардан ташқари АҚШда ҳар йили 33 миллион киши узлуксиз таълим ва малака ошириш тизимларида билим оладилар. Мамлакатда 3 миллион ўқитувчи меҳнат қилади. Ҳар йили ўрта мактабни 3 миллион ўқувчи, бакалавр даражасидаги олий таълим босқичини 932 минг киши, магистр даражасини эса 300 киши тугаллайди, йилига 30 минг киши докторлик илмий даражасини олади.

Буюк Британия таълим тизими

Англияда биринчи таълим муассасасининг юзага келиши 12 асрга бориб тақалади. Ушбу давлатнинг аксарият ОЎЮлари икки босқичли олий таълим моделини қўллайди: бакалаврият ва магистратура. Аммо кредит тизими ҳамма университетларда ҳам маъқулланмаган. Кредитларни қайта синовлашнинг ягона тизими миллий даражада Шотландияда йўлга қўйилган бўлиб, Шотланд кредит ва квалификациялар тизими (SCQF) барча асосий шотланд квалификацияларини ягона бир унификацияланган структурага бирлаштиради. Аммо кредитлар тизими асосида фаолият кўрсатувчи ўқув муассасалари орасида кредитлардан фойдаланиш борасида сезиларли фарқлар мавжуд. Буюк Британияда кредитга таълимни яқунланиш натижаси сифатида эмас, балки таълимни поғонасини ва хажмини баҳолаш учун қўлланиладиган фойдали инструмент сифатида қаралади.

Ушбу мамлакат таълим тизимини Европа стандартларига мос бўлган Шотландия ОЎЮ билан бир қаторда Англиянинг узоқ йиллар давомида қарор топган таълим тизимини ва анъаналарини ўзида сақлаган “эски олий таълим муассасалари” ҳамда мослашувчанлик ва адаптация тизимига эга бўлган нисбатан замонавий таълим тизимларига ажратиш мумкин.

Буюк Британия Болонья декларациясининг аъзоси бўлишига қарамай, баъзи-бир ўқув муассасалари кредитга асосланган тизимга ўтиш хохишида эмаслар, чунки улардаги таълим жараёни узоқ муддат давомида қарор топган ва айна вақт учун энг мақбул ҳисобланади.

Англия ОЎЮ ларида мажбурий предметлардан ташқари университет томонидан тақдим этиладиган узун рўйхат асосида талабанинг ўзи танлайдиган қўшимча фанлар мавжуд. Университетларда мажбурий фанлар сони минимумгача қисқартирилган. Хусусий таълим стратегиясини аниқлашда талабалар индивидуал ўқув режаларини тузадилар. Улар ўзларига ёққан курслар бўйича турли маърузаларга ҳам қатнашишлари мумкин. Ўқиш жараёнида ўқув курсини ўзгартириш имкони мавжуд. Бундан ташқари, индивидуал ўқув режага факултатив нормадан ортиқ курсларни ҳам киритишга рухсат берилади, аммо асосий вазифа бўлиб минимал “нормативни” ҳимоя қилиш ҳисобланади, кейин эса факултативда уни чуқурлаштиришга эътибор қаратилади.

Буюк Британиянинг кўпгина ОЎЮ ларида ўқитишга фанлараро ёндашувдан фойдаланилади. Хар бир университетнинг биринчи курсида бир хил жадаллик билан турли фанлар бўйича назарий кириш курслари ўқитилади, кейинчалик эса улар чуқурлаштирилган холда ўрганиш учун танлов предмети сифатида таклиф этилади.

Буюк Британия ОЎЮ ларида ўқиш муддати аксарият холларда бакалаврият учун 3 йил ва магистратура учун 1 йилни ташкил этади. Натижада талаба ўзи эришган муваффақиятга кўра турли сифатлар билан белгиланган дипломлар асосида академик даражанинг эгаси бўлади, яъни Биринчи даражали (First Class Honours), Иккинчи олий даражали (Upper Second Class Honours), Иккинчи паст даражали (Lower Second Class Honours), Учинчи даражали (Third Class Honours), яқунлаш хақидаги оддий диплом (Pass). Дипломларнинг ушбу классификацияси LSEда (Лондон Иқтисодиёт Мактаби) мавжуд.

Талабаларнинг барча имтихонлари, илмий ва бошқа ижодий ишлари 100 балли шкала бўйича бахоланади. 1-чи йил бўйича бахоларни аниқлаш куйидагича амалга оширилади: энг ёмон бахо ташлаб юборилади, қолган 3 та предмет бўйича натижаларнинг ўртача арифметик қиймати топилади ва натижада битта сон кўрсаткич бўлиб қолади. Хар бир курсда 4 предмет мажбурий ҳисобланади ва 4 та модул учун битта бахо қўйилади. Кейинги 2 йил давомида эса хар бир ўқув курси учун алоҳида балл қўйилади ва улар бакалаврнинг дипломида қайд этилади. Хар бир ОЎЮ да ўқув курси бўйича синовдан ўтиш бали бир хил эмас. Асосан курсни синовдан ўтиши учун 50 балл тўпланиши лозим. Масалан, бакалавр даражасини олиш учун ўқув режасидаги хар бир ўқув предмети учун LSE да 50 дан юқори балл тўпланиши лозим бўлса, Кембридж университетида 100 балли шкаладан 35 баллни тўплаш етарли ҳисобланади. Ушбу ОЎЮ ларида квалификация мезонлари бўлиб, кредитлар эмас, балки комплекс натижалар хизмат қилади. Квалификация унвони йиғилган кредитлар миқдори билан ўлчанадиган ўқиш учун сарфланган вақт бўйича эмас, балки ўқишдаги муваффақиятли натижалар асосида берилади.

Талабалар хар бир ўқув йилининг якунида ҳисобот қиладилар, бунда аттестация жараёнининг шакли хар бир ҳолат учун хар хил. Масалан, Кембридж университетида 1-чи ўқув йили якунида талабалар ёзма равишда 4 та имтихон топширадилар, уларнинг хар бири 3 соат давом этади. 2 курсда эса талаба баъзи бир курслардан билимларини баҳолашни ўзига қулай шаклини танлаш ҳуқуқига эга бўлади. 3 курс тугаганда талаба оддий ёзма экзамен топшириш билан хажми 10000 та сўздан иборат бўлган диссертацияни (бакалаврнинг квалификация иши) ёзиш каби вазифалардан бирини танлаши мумкин.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Британия давлати Болонья жараёнининг биринчи қатнашчиларидан бўлса ҳам, таълимдаги ислохотларни жуда секинлик билан амалга оширади. Бунга асосий сабаб, жамият ва олий ўқув юртларидаги бўлган консерватив кайфиятдир. Англия ОЎЮлари дунё миқёсида тан олинган ва хар томонлама мукамалликка эришган тизимлар ҳисобланади. Уларнинг нуфузи ва машхурлиги Европа

таълим стандартларига мувофиқ эмаслигини қоплаб юборади.

Франция таълим тизими

Франция давлатининг ҳозирги даврда амал қилинаётган «Таълим ҳақидаги қонун»и 1989 йил 10 июлда қабул қилинган бўлиб, унинг ўзгартирилишига таълим стратегиясида рўй берган ўзгаришлар, мамлакат ички-ташқи сиёсатидаги ислохотлар, чет эл педагогикасидаги илғор технологияларнинг таълим тизимларига кириб келиши, ўқув предметларининг интеграциялари ва бошқалар сабаб бўлди.

Францияда таълимнинг асосий мақсади шахсни ҳар томонлама камол топишини таъминлаш, уни мустақил фаолиятга тайёрлаш, бозор муносабатлари шароитида ўқувчиларни тадбиркорлик, ишбилармонлик ва омилкорликка ўргатиш ва шунга яраша касб-корга эга қилишдан иборатдир. Бу ерда давлат мактаблари, хусусий мактаблар ва оралиқ мактаблар мавжуд.

Ўқувчилар умумий таълим ва техник лицейларни тугатганларидан сўнг бакалавр унвони ва диплом иши учун имтиҳон топширадилар. Ана шундай дипломга эга бўлганларгина олий ўқув юртларига кириш ҳуқуқини қўлга киритадилар. Францияда тингловчилар педагогика, политехника институти, олий маъмурий мактабларга кириш учунгина имтиҳон топширадилар. Бундан ташқари шу касбга мойиллиги ҳам алоҳида синаб кўрилади. Бошқа олийгоҳларга ва университетларга эса бакалавр дипломи бўлган ёшлар имтиҳонсиз қабул қилинаверади.

Францияда олий маълумот ва ихтисос берувчи олий технологик институтлар мингдан ортиқ. Улар одатда саноат маиший хизмат кўрсатиш, информатика мутахассисликларига ихтисослашган. Ўқиш муддати 2 йил бўлиб, саккиз ҳафталик ишлаб чиқариш амалиётини ҳам кўзда тутаяди.

Сиртқи таълим шахобчалари жуда кенг бўлиб, улар 500 турдаги ўрта олий профессионал маълумот беришни тавсия эта оладилар.

Францияда мактаб раҳбарлиги лавозимига эришмоқ учун таълимга раҳбарлик қилишдан сабоқ берувчи махсус марказларда ўқийдилар. Бундай марказларда улар раҳбарлик қилиш, мактаб иқтисодиётини бошқариш, таълимдаги юридик масалалар, қонунчилик, ота-оналар билан ишлаш, маданий оқартув ишларини ташкил этиш, жамоада яхши психологик муҳитни барпо этиш каби жиҳатларни ўрганадилар, ўқиш яқунлангач, суҳбатдан ва тест имтиҳонларидан ўтадилар.

Францияда олий таълим тизими 87 университетни ўз ичига олади, шулардан бештаси – нодавлат католик институтлари ва учтаси – университет типидagi миллий политехника институтларидир. Университетлар қошида ихтисослашган институтлар: 113 технология, 66 касб-хунар ва 30 педагогика институтлари бор. Давлат Миллий маориф, Олий таълим ва фан Вазирлиги сиймосида асосий бошқарув функцияларини бажаради. Ихтисослашган олий ўқув юртларининг аксарияти соҳа вазирликлари ва идораларига бўйсунаяди. Давлат олий таълимни молиялаштиришнинг асосий манбаи ҳамдир.

1.3-расм Франция таълим тизими

Германия таълим тизими

Германияда таълим давлат ва жамият томонидан ардоқланаётган соҳа бўлиб, ушбу давлат иқтисодий жиҳатдан тараққий этган мамлакатлар ичида кучли олтиликка кирган³.

Мактабгача тарбия тизими Германия таълим тизимида муҳим босқич ҳисобланадн. Болалар боғчалари таълимнинг қуйи босқичи ҳисоблансада, лекин у давлат тизими таркибига кирмайди

Мажбурий таълим 6 ёшдан 18 ёшгача бўлган болаларга тегишли. Бу жараён 12 йил давом этади. Бундан 9 йиллик (баъзи жойларда 10 йил) мактабда тўла ҳафталик ўқишни битиради, кейин ҳунар-техника билим юртида тўла бўлмаган ҳафталик ўқишда ўқийди. Ўқиш давлат мактабларида текин. Германияда гимназиялар ҳам мавжуд. Улар 5-13 синфларни ўз ичига олади. 11-13 синфлар олий ўқув юртларига тайёрлаш вазифасини ҳам бажаради. Гимназияни битирганлик ҳақидаги етуклик аттестати олий ўқув юртида ўқиш имконини беради. Германия таълими тизимида ҳунар таълими муҳим аҳамиятга эга, чунки юқори малакали ишчиларга бўлган талаб кучлидир. Тўлиқсиз ўрта мактабни битирувчиларнинг (9-10 синфлар) 79%, тўлиқ ўрта мактабни битирувчиларнинг эса 20% ҳунар таълими тизимида билим олишни давом эттирадилар. Аксарият ҳолларда ўқиш муддати 3-3,5 йилни ташкил этади.

Германия олий таълим тизими 326 та ўқув юртини бирлаштиради. Уларнинг аксарияти Давлатга қарашлидир ва шу сабабдан немис ва чет эллик талабалар учун текиндир. Тизимнинг асосини университетлар ва уларга тенглаштириладиган ОЎЮ ташкил этади. (умумий сони 78 та)

Олий таълимнинг замонавий немис тизимида университетларнинг 3 тури мавжуд:

Анъанавий “эски ” университетлар. Ушбу университетларнинг тарихи ўрта асрга бориб тақалади. Булар Гейдельберг университети, Фрайбургдаги университет, Тюринге университети ва бошқ.

Техник ва бошқа соҳадаги ОЎЮ қайта тузилиши жараёнида ўзининг мақомига эга бўлган университетлар. Уларга Ганновердаги олий техника мактаби, техник университетлар ва уларга тенглаштириладиган олий техника мактаблари киради. Аммо техник ва оддий университетлар орасидаги чегара шартли бўлиб, кўпгина техник университетларда гуманитар ва ижтимоий фанлар бўлимлари мавжуд.

Замонавий университетлар .Уларга Германияда охириги 30-40 лет мобайнида олий таълим тизимини жадаллик билан ривожланиш чўққисида юзага келган ОЎЮ лари киради. Уларнинг бирортаси ҳам тайёрлаш йўналишларининг турлари бўйича анъанавий университетлар билан беллаша олмайди, лекин уларда инновацион таълим технологияларини қўллаш бўйича тажрибалар олиб борилади, кампуслар мавжуд бўлиб, ушбу ҳолатлар немис

³ Beverly D. Inquiry Based Teacher Education / D. Beverly, D. Shaklee, K. Cushner II. Педагогическое образование для XXI века. - М.: 1994.

ОЎЮ ларига хос эмас.

Хусусий Олий Ўқув юртлари давлат лицензиясига эга бўлишлари лозим. Уларда 2 млн.га яқин талаба тахсил олади. **Ноуниверситет типига** олий ўқув юртларига касбий олий мактаблар кириб, улар касбий билим юртларининг аналоглари бўлган мухандислик мактаблари негизида пайдо бўлган. 1976 йилда улар олий таълим тизимига киритилган. Хозирги кунда уларда барча талабаларнинг тўртдан бир қисми таълим олади. ОЎЮ ларининг бу тури 120 та соха бўйича мутахассисларни тайёрлайди: мухандислар, иқтисодчилар, дизайнерлар, ва бошқа соха вақллари. Махсус мактаблар асосий урғуни амалий ташкил этувчига беради, бу билан улар анъанавий университетлардан фарқ қилади.

Германияда олий ўқув юртларига қабул қилишнинг умумий қоидалари белгиланган. Ўрта маълумот ҳақидаги диплом (Abitur) университетга кириш имтихонларини топшириш ҳуқуқини беради. Агар дипломдаги баҳолар умумий белгиланган стандартларга мувофиқ келса, одатда абитуриент имтихонларсиз қабул қилинади. Германия олий ўқув юртларида талаба касб бўйича амалий иш тажрибасини ўзлаштиради. Анъанавий фанларнинг кенг мажмуидан иборат эски университетлар билан бир қаторда Германияда назария ва амалиёт ўртасидаги яқин алоқага урғу берувчи янги олий ўқув юртлари пайдо бўлмоқда. Келгусида илмий фаолият билан шуғулланишни истамаган абитуриент юздан ортиқ йўналишда мутахассислар тайёрлайдиган олий махсус ўқув юртларидан бирини ёки политехника институтини танлайди. Амалий кўникмаларни мазкур олий ўқув юртларининг талабалари корхоналарда ўзлаштирадilar.

1.4-расм. Германия таълим тизими

Олий мактаб ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқига эга. Олий ўқув юртини штатдаги ректор ёки бир неча йилга сайланган Президент бошқаради. Ўз-ўзини бошқаришда вазифалари аниқ тақсимлаб берилган бир неча гуруҳлар босқичма-босқич иштироқи тамойилига амал қилинади. Унинг таркибига профессор-ўқитувчилар, ўқитувчилар, илмий ходимлар ва бошқа ходимлар кирилади. Талабанинг ўқиши эркин ташкил этилган. Кўп сонли ўқув босқичлари билан бирга ўқув режалари тақлиф этилади. Ўқишга ҳақ тўланмайди. Агар талаба ёки уларнинг ота-оналари озик-овқат харажатларини кўтара олмаса ўқиш учун молиявий ёрдам кўрсатиш тўғрисидага федерал қонунга кўра улар молиявий ёрдам оладилар. Бу ёрдамнинг ярми стипендияга қўшиб берилса, иккинчи ярми қарз

тариқасида берилади.

Мамлакатда таълимни ислоҳ қилиш масаласи кўпдан буён муҳокама қилинмоқда, бунда ўқув жараёнини қисқартириш таклиф қилинмоқда. Ҳозир университетларда талабалар 7 йил ўқийди. Улар ўқишга кирганларига қадар корхоналарда бир неча йил ишлашлари ёки бундесверда хизмат қилишни ҳисобга олсак, талабалар ҳақиқий меҳнат фаолиятларини анча кеч бошлаётганлигини тушунамиз.

Шуни таъкидлаш лозимки, Германия таълими ўзига хос йўналишга ва жуда мураккаб тизимга эга. Германияда таълим тизими марказлашмаган. Умумий таълим стандартлари мавжуд эмас. Германияда ўқитувчилар кўп йўналишда малака ошириш ва дарс бериш имкониятига эга.

Германияда малака ошириш ва қайта тайёрлаш тизими “Касбий таълим ва қайта тайёрлаш” институти мақомига эга; Унда 3 босқичда: курснинг бошланиш даври, оралиқ даври, якунловчи қисми бўйича 6 ойдан 9 ойгача бўлган муддатда малака оширилади. Ўқитувчилар малака ошириш тизими 3 турда: сиртки, масофадан ўқитиш ва бевосита ўқитиш усулларида амалга оширилади.

Корея таълим тизими

Кореядаги барча талабаларнинг 6,5 фоизи бўлажак педагоглардир. Мамлакатда 11та ўқитувчилар коллежлари мавжуд. Ҳар бир провинция ўз коллежига эга. Бошланғич синф ўқитувчиси бўлиш учун 2 йил ўқиш керак 1982-йилда мактабгача тарбия ҳақида қонун қабул қилинди ва 80%га кенгайди.

Туркия таълими тизими

Туркия Республикасида мактабдан ташқари таълими икки манба орқали берилади. Улардан бири мактаб бўлса, иккинчиси устоз-шогирдлик йўналишидир. Уларнинг соҳалар бўйича дастурлари куйидагилар:

- умумий таълим дастурлари;
- касб-ҳунар, техник таълим дастурлари;
- шогирдлик ва усталик таълими дастурлари;
- очик таълим дастурлари ва ҳоказолар.

1.2. Техник фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар⁴

Инновацион таълим технологияларини турли босқичдаги таълим муассасаларида қўллаш бўйича илғор хорижий мамлакатларда мунтазам равишда кенг миқёсдаги илмий-педагогик тадқиқотлар олиб борилади. Ушбу тадқиқотлардан олинган натижалар илғор демократик тамойилларни ва эркин бозор иқтисодиётини тан олувчи ОЕСД (Халқаро иқтисодий ривожланиш маркази)га аъзо бўлган Давлатлар учун иқтисодий муаммоларга тегишли бўлган ҳар томонлама

⁴ Svenja Vieluf, David Kaplan, Eckhard Klieme, Sonja Bayer. Teaching Practices and Pedagogical Innovation. OECD, 2012, 174 p.

музокаралар учун асос бўлиб хизмат қилади.ОЕСД бош секретариати буюртмасига кўра TALIS (Халқаро ўқитиш ва таълим хизмати) томонидан йиғилган статистик маълумотлар Таълим бўйича тадқиқотлар ва инновациялар маркази томонидан мунтазам равишда ҳисобот сифатида чоп этилиб турилади.

Ушбу маълумотларни йиғишда 34 та тараққий этган давлатларда турли мақсадларда ва йўналишларда олиб борилган кенг турдаги илмий-таълимий-таҳлилий тадқиқотлардан олинган натижалар асосида қатнашган Давлатлар ҳар томонлама турли мезонлар асосида таққосланадилар ва таълим соҳасида ижобий деб топилган хулосалар ОЕСДга аъзо Давлатларга қўллаш учун тавсия этилади.(1.1-жадвал)

1.1-жадвал

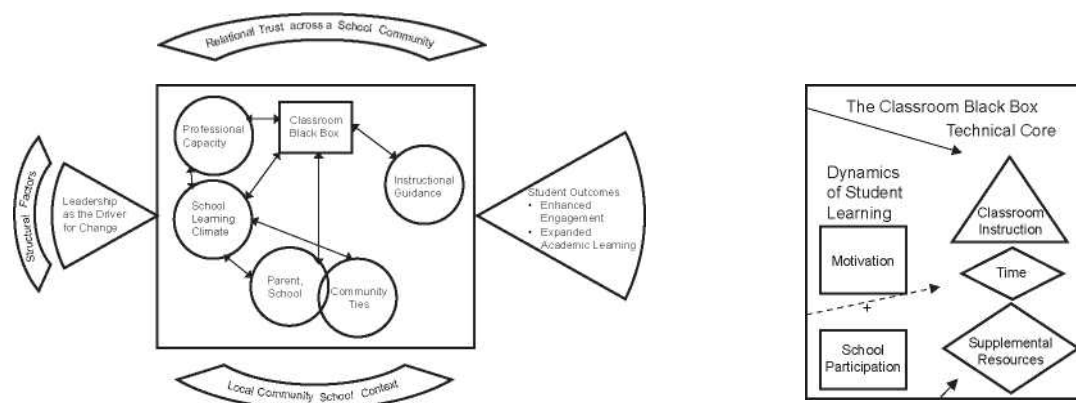
Таълим тизимларининг TALIS даги иштироки

OECD countries	Partner countries
Australia	Brazil
Austria	Bulgaria
Belgium (Flemish Community)	Estonia
Denmark	Lithuania
Hungary	Malaysia
Iceland	Malta
Ireland	Slovenia
Italy	
Korea	
Mexico	
Norway	
Poland	
Portugal	
Slovak Republic	

Тадқиқотларнинг бир қисми ўқитувчининг касбий тажрибасини ўрганишга қаратилган.Унда 20 аср Ғарб таълимининг назарияси баён этилган бўлиб, ўқитувчининг тажрибаси касбий ривожланиш ва ҳамкасбларни тан олиш орқали ривожланади деб топилган. Касбий ўрганиш жамиятларининг асосий белгиси - бу ҳамкорлик, бир хил бўлмаган назар, ўқитишни йўналтирилиши, рефлексияли сўров ва тажрибани депривитизациясидир.

Мактабнинг кичик ҳажми, юқори даражадаги автономия, инструкцияни яхшилаш маъсулиятини сезадиган мактаб бошқаруви ва конструктив ташқи алоқа маданияти касбий таълим жамиятларини ривожланиши учун ёрдам беради. Бу йўналишдаги тадқиқотлар Ғарб ва Осиё давлатларидаги қарама-қарши фикрларни таҳлил этади.

“Мухим ёрдам”(чапда) ва “ Синфнинг қора қутиси ” (ўнгда) модели

1.5-расмда мактаб таълимини яхшилашга қаратилган “бешта муҳим ёрдам ёки мадад” (чапда) ва аудиториядаги қўлланма ва талабаларни ўқитиш динамикаси (ўнгда) келтирилган. Аудиторияда дарс бериш ва ўқитиш таълим жараёнининг маркази ҳисоблансада, уни тадқиқот муаллифлари “қора қути” сифатида баҳолайдилар. Мактаб кесимида” бешта

муҳим мадад” дарс бериш даражасини юқорига кўтариш учун қўлланиши лозим, уларга касбий қобилият, мактабдаги муҳит, мактаб раҳбарияти, ота-оналарнинг иштироки, ўқитувчилар жамоаси орасидаги алоқалар киритилган.

Қўлланма бериш борасидаги раҳбарлик эса марказий компетенцияга қаратилган бўлиб, унга асосий кўникмалар, ўқув дастурининг координацияси ва барча синфлардаги йўриқномалар киради.

Кейинги йилларда олиб борилган илмий-таълимий-таҳлилий тадқиқотлар таълимнинг икки тури, яъни:

1) синфдаги яъни аудиториядаги таълим ва

2) касбий таълим жамиятларида олинган таълим турларини ўрганишга бағишланган. Ушбу тадқиқот натижалари асосида ўқитувчи-педагогларни турли профилларга яъни касбий даражаларига ажратилиб, олинган натижаларни таълим тизимига жорий этиш бўйича хулосалар қилинган. Олинган ва йиғилган маълумотлар асосида ўқитувчи педагогларнинг биргаликдаги фаолияти ўқитувчининг касбий фикрлаш даражасини ривожлантиришга олиб келиши қайд этилган.

Келтирилган маълумотлар асосини ОЕСД ташкилотига аъзо Давлатлар бўйича аудиторияда ўтказилган таълимнинг 3 та методи бўйича яширин сўров натижалари ташкил этади. Ушбу методларга қуйидагилар киради:

- ўқитишнинг структуралаштирилган методи
- талабани йўналтириш методи

- ўқитишнинг чуқурлаштирилган методи

Ушбу ўқитиш методларидан ўз фаолиятида фойдаланишларига кўра ўқитувчилар 3 та профилга яъни касбий даражаларига ажратилади:

А-профили – ўз фаолиятида юқорида келтирилган 3 та ўқитиш методларини самарали тарзда қўллаган ўқитувчилар киради.

В-профили- ўз фаолиятида ушбу методларни унчалик кўп қўлламаган ўқитувчилар киради.

С-профили- ўз фаолиятида ушбу методлардан жуда кам даражада фойдаланган ўқитувчилар киради .

Олинган натижалар бўйича ОЕСД га аъзо бўлган Давлатлар таққосланади.

TALIS томонидан 2008 йили “ўқитиш методлари - талаба” тизимида кенг миқёсдаги тадқиқотлар олиб борилган. Унда талабалар “талабани йўналтириш методи” бўйича тадқиқот этилганлар. Олинган натижалар шуни кўрсатадики, таълим соҳаси даражасини ошириш талабада келгусида фойда берадиган амалий кўникмаларни шакллантиради ва ўқиб-ўрганиш учун бошланғич мотивацияни туғилишига сабаб бўлади ҳамда муваффақиятни юзага келиши учун замин яратади. Ўқитувчилар бир-бирлари билан яхши ишласалар, талаба билан ҳам яхши ишлайдилар. Тажрибали ўқитувчининг билими, тажрибаси ва қўллайдиган усуллари уни қайси профилга тақсимлаш учун асос бўлади.

1.2-жадвал

Аудиторияда ўтказиладиган машғулотлар ўлчов мезонларининг тахлили.

Аудиторияда ўқитиш тажрибаси	Ушбу мезонлардан ўқув йили давомида аудитория дарсларида фойдаланиш мумкин	
	Номланиши	Банднинг тахрири
Структуралаштирилган метод	BTG42B	Мен аниқ тарзда ўқитишдаги муваффақиятни тасдиқлайман
	BTG30C	Мен талабалар тайёрлаб келган уй вазифасини тузатаман
	BTG42H	Дарс бошида мен аввалги ўтилган машғулот бўйича қисқа хулоса ясайман
	BTG42I	Мен ўз талабаларимнинг дафтарларини текшираман
	BTG42D	Ўтилган мавзу тушунарли бўлганлигини билиш учун мен сўров уюштираман
Талабаларни йўналтириш	BTG42D	Берилган муаммо ёки вазифанинг ечимини топиш учун талабалар кичик

методи		гуруҳларда бирга ишлайдилар
	BTG42E	Мен тушунишга қийналаётган ёки илғорлаб кетаётган талабаларга бир хил бўлмаган топшириқлар бераман
	BTG42F	Мен талабалардан аудиториядаги фаолиятларини ва ўтиладиган мавзунини режалаштиришни таклиф этишимни сўрайман
	BTG42N	Талабалар қобилиятларига асосан ташкил этилган гуруҳларда ишлайдилар
Чуқурлаштириш методи	BTG42J	Талабалар якунлаш учун камида бир хафтани талаб этадиган лойихаларда ишлайдилар
	BTG42Q	Талабалар кимлардир фойдалана оладиган хулосаларни чиқарадилар
	BTG42S	Талабаларга мен ўз фикрларини баён этиб ва баъзи сабабларни келтириб, иншо ёзишларини илтимос қиламан
		Талабалар баъзи-бир фикрларни ўзларининг шахсий фикрлари эмаслигини исботлаб, дебат уюштирадилар

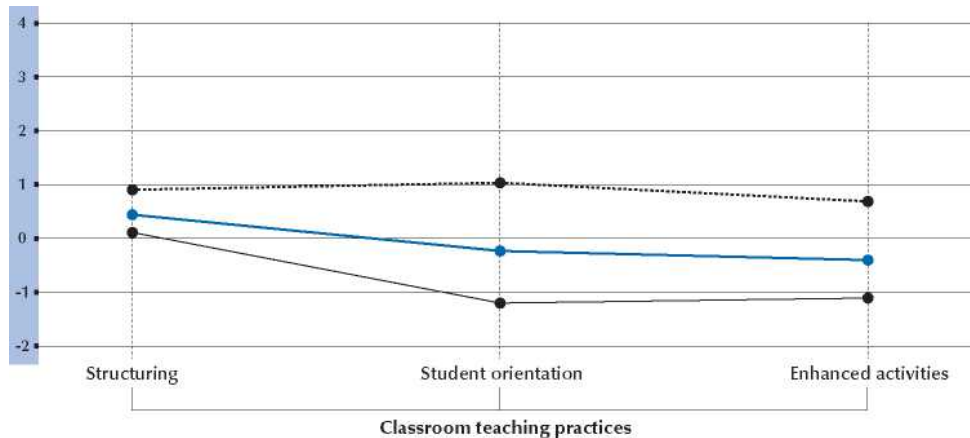
1.6- расм

Бельгия ва Ирландия учун аудиторияда ўқитиш тажрибасининг яширин профиллари

BELGIUM

- Profile A: 69% of teachers
- Profile B: 2.6% of teachers
- ..... Profile C: 5% of teachers

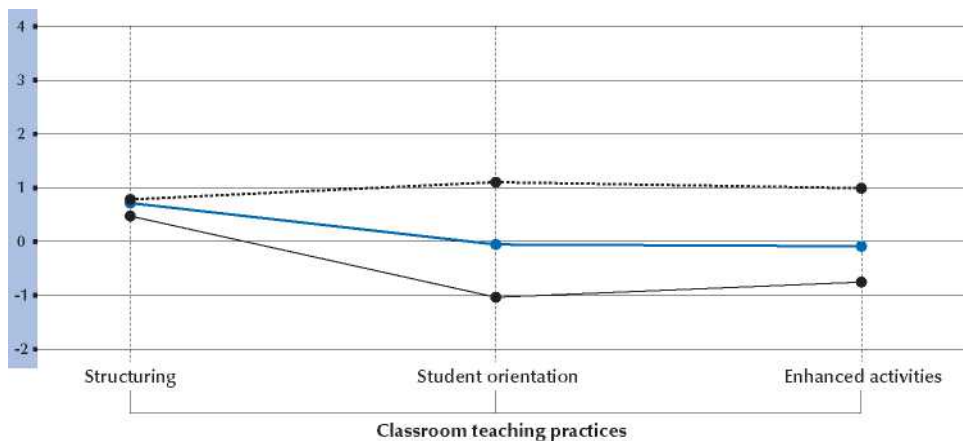
Mean factor score

IRELAND

- Profile A: 69% of teachers •
- Profile B: 2.8% of teachers
- Profile C: 3% of teachers

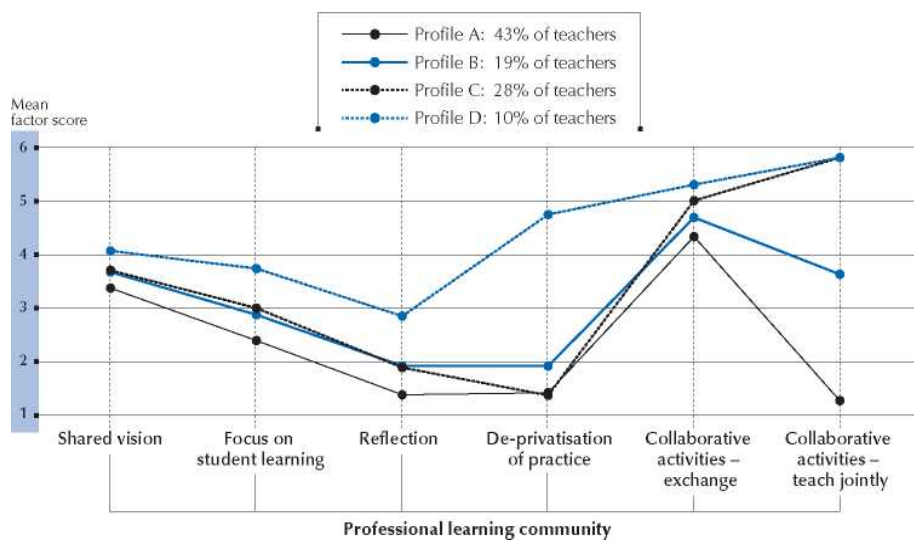
Mean factor score

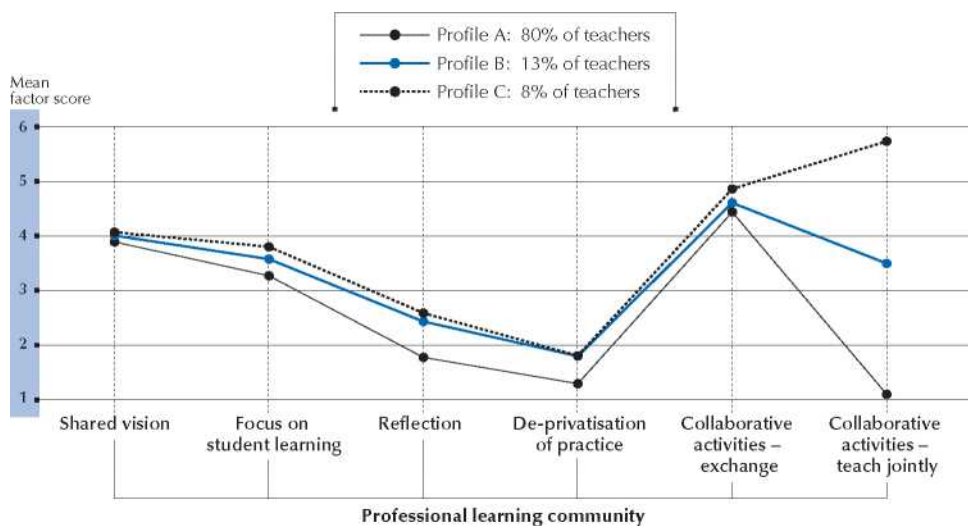
1.7- расм

Касбий ўқитиш жамиятларидаги ўқитувчиларнинг яширин профиллари

AUSTRIA

BELGIUM (FLEMISH COMMUNITY)

**Ўқитувчининг аудиторияда ўқитиш тажрибасига оид
профилларини аниқловчи мультиноминал мультидаражали регрессия
натижалари-ўқитувчи даража самарасининг барча мамалакатлар
бўйича тахлили**

Ўқитувчи даражаси	AUS	AUT	BFL	BRA	BGR	DNK	EST	HUN	ISL	IRL	ITA	KOR	LTU	MYS	MLT	MEX
Жинси	+	+		++		++	-			-	+		+			+
Таълим даражаси	+	--	-		--				+				+			
Мақсадли аудиторияларда ўтиладиган фан: математика		--			--	-	--	--		-	+	+	--	-		-
Мақсадли аудиторияларда ўтиладиган фан: ўқиш	++	++	++	++		+	++	++	++	+	++	+		+	+	++
Мақсадли аудиторияларда ўтиладиган фан: бошқа фанлар	++	++	++	++	-	+				++	++	++		+	++	+
Ўқитиш тажрибаси	+		+			-	-		++		+	++	++	+	-	
Касбий ривожланиш учун жамоавий ўқитиш ташкилотларидаги иштироки	++	++	++	++	++	+	++	++			++	++	++	++	++	++
Касбий ривожланиш усун лаборатория машғулорида ва семинарларда қатнашиш		++		++			+	++		+	++	+	+	+	+	+
Инновацион ўқитишни тан олиш ва қайтарма алоқани ҳосил қилиш	+	++	++	++	++	+	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++
Ўқитиш ва ўрганиш табиати тўғрисида конструктив ишонч	+	++	+		++	+	++	+	+	+	++			+		++
Ўқитувчи ўз-ўзининг самараси	++	++	++	++	++	++	++	++	+	++	++	++	++	++	+	++

Изох: Катакларга бирма-бир таққослаш асосида профил В ёки профил С профил А дан авзал холларда + белгиси қўйилган, иккиламчи таққослаш асосида профил В ва профил С профил А дан авзал деб топилган холларда

+ + белгиси қўйилган, бирма-бир таққослаш асосида профил А профил В ёки профил С дан авзал деб топилган холларда – белгиси қўйилган, иккиламчи таққослаш асосида профил А профил В ва профил С дан авзал деб топилган холларда - - белгиси қўйилган.

**Ўқитувчининг аудиторияда ўқитиш тажрибасига оид
профилларини аниқловчи мультиноминал мультидаражали регрессия
натижалари-мактаб даража самарасининг барча мамалакатлар бўйича
тахлили**

Мактаб даражаси	AUS	AUT	BFL	BRA	BGR	DNK	EST	HUN	ISL	IRL	ITA	KOR	LTU	MYS	MLT	MEX
Талабалар оғоналарининг таълим даражаси	-		-				-				-			+		--
Мактабнинг катта-кичиклиги	++	+	-		-							--				-
Ўртача иш куни		++	+	+	+		--	+								+
Мактаб автономияси ва ўқув дастури																
Ўқитувчиларни ёллашда ва иш ҳақини аниқлашда мактаб автономияси		+			-					+			-			
Маъмурий раҳбарлик услуби	-		+								-					
Инструктив раҳбарлик услуби	+							+								
Инновацион ўқитишни тан олувчи ва қайтарма алоқани ҳосил қилган ўқитувчилар фоизи		+	++			+					++	-				

Изоҳ: Катакларга бирма-бир таққослаш асосида профил В ёки профил С профил А дан авзал холларда + белгиси қўйилган;
 иккиламчи таққослаш асосида профил В ва профил С профил А дан авзал деб топилган холларда ++ белгиси қўйилган;
 бирма-бир таққослаш асосида профил А профил В ёки профил С дан авзал деб топилган холларда – белгиси қўйилган;
 иккиламчи таққослаш асосида профил А профил В ва профил С дан авзал деб топилган холларда - - белгиси қўйилган;

1.5-жадвал.

Австралия учун ўқитиш тажрибасининг мултидаражали мултиноминал регрессия таҳлили

Ўқитувчи даражасидаги таҳлил	Profile B		Profile C	
	β	odds	β	odds
жинси	0.40	1.50	0.23	1.26
Таълим даражаси	0.34	1.40	0.60	1.82
Мақсадли аудиторияларда ўтиладиган фан: математика	-0.41	0.66	-0.68	0.51
Мақсадли аудиторияларда ўтиладиган фан: ўқиш	1.61	5.02	1.77	5.88
Мақсадли аудиторияларда ўтиладиган фан: бошқа фанлар	1.08	2.94	1.24	3.45
Ўқитиш тажрибаси	0.29	1.33	0.48	1.61
Касбий ривожланиш учун жамоавий ўқитиш ташкилотларидаги иштироки	0.41	1.50	0.56	1.74
Касбий ривожланиш учун лаборатория машғулорида ва семинарларда қатнашиш	0.04	1.04	0.07	1.08
Инновацион ўқитишни тан олиш ва қайтарма алоқани ҳосил қилиш	0.56	1.75	0.42	1.52
Ўқитиш ва ўрганиш табиати тўғрисида конструктив ишонч	0.24	1.28	0.28	1.32
Ўқитувчи ўз-ўзининг самараси	0.26	1.29	0.55	1.73

Мактаб даражаси	Profile B	Profile C
	β	β
Талабалар ота-оналарининг таълим даражаси	-0.12	-0.38
Мактабнинг катта-кичиклиги	0.01	0.01
Ўртача иш куни	0.01	-0.23
Мактаб автономияси ва ўқув дастури	0.04	0.03
Ўқитувчиларни ёллашда ва иш ҳақини аниқлашда мактаб автономияси	-0.09	-0.06
Маъмурий раҳбарлик услуги	-0.21	-0.07
Инструктив раҳбарлик услуги	0.17	0.09
Инновацион ўқитишни тан олувчи ва қайтарма алоқани ҳосил қилган ўқитувчилар фоизи	-0.08	0.19

1.3. Жахон олий таълим муассасаларининг рейтингини аниқлаш⁵

Жахон олий таълим муассасаларининг рейтингини аниқлаш асосида хар йили дунё миқёсида нуфузли хисобланган университет ва институтларнинг рейтингини бўйича маълумотлар чоп этилади. Ушбу маъсулиятли вазифа бир қатор ахборот муассасалари томонидан амалга оширилади. Уларнинг асосий намоёндаларини келтирамиз:

“ТАЙМС-Высшее образование” журнали (Америка)

“Кьюэксьюарэлли Саймонде” компанияси (Буюк британия)

“Шанхай рейтингини”(Хитой)

Ранжировка бўйича халқаро эксперт гурухи (IREG) (Бельгия)

Тайванг рейтингини (Тайванг)

“Информ инвест” Ёпиқ Акционерлик Жамияти (Россия)

Таълим бўйича федерал агентлиги (Россия)

“IPSOS MEDIA” (Франция)

Олтита Аккредитациялаш Агенствалари (АҚШ)

Таълим муассасаларининг рейтингини аниқлашда хисобга олинадиган мезонлар:

- битирувчиларнинг рақобатбардошлиги

- нуфузли нашриётларда чоп этиладиган илмий ишлар

- жахон фани ва иқтисодиётига олимларнинг қўшган хиссаси

- битирувчиларга етакчи илмий-тадқиқот марказларининг бўлган

эҳтиёжи

- тадқиқотларнинг юқори даражаси

- иш берувчиларнинг тақризи

- фан ва техника соҳасидаги мукофотлар сони

- таълим жараёнининг очиклиги

- олий таълим муассасасининг халқаро фаолияти ва бренди

- интеллектуал потенциали

- инновациялар, ишланмаларнинг коммерцияланиш даражаси ва бошқалар.

---

⁵ Mike Miller and etc. Innovation and Reform in Teacher Preparation. USA, 2009, 111 p.

1.8-расм. Таълим муассасалари рейтингини аниқлаш мезонлари

Jiao Tong Shanghai университетининг олий таълим институти маълумот беришича, ҳар йили мазкур институт томонидан дунёда ҳар томонлама энг яхши ва етакчи деб тан олинган университетлар рўйхати тузилади. Бундан кўзланган мақсад Хитой олий таълим даргоҳлари ва жаҳоннинг бошқа нуфузли университетлари қиёсий таҳлилини ўтказиш эди. Бугунги кунда Jiao Tong рейтинги жаҳоннинг кўплаб олий таълим масканлари ўрин олишни истаган энг обрўли рўйхат ҳисобланади.

Айтиш жоиз, мазкур рейтингни тузиш методикаси жуда оддий: унга кўра, олий таълим муассасалари бир нечта кўрсаткич асосида баҳоланади.

Буларга биринчи галда университетларда ўтказилган тадқиқотлар ва турли мукофотларга сазовор бўлган битирувчилар ҳисобга олинади. Шунингдек, мутахассислар олий ўқув юрти ҳудудининг кенглиги ва «Nature and science» («Табиат ва илм») журналида чоп этилган материалларнинг кўплигини ҳам эътиборга олишган.

Бир неча йиллардан буён мазкур рейтингнинг энг юқори поғонасини битта олий ўқув даргоҳи эгалламоқда. Бу йил ҳам ўтган йилдагидек йўлбошчилик қилаётган ушбу олий таълим маскани Гарвард университети дир. Кейинги ўринларга Стенфорд ва Калифорния-Беркли университетлари мустаҳкам ўрнашиб олган. Кучли ўнталикка жами бўлиб АҚШдаги саккизта олий таълим муассасаси: Массачусетс (5-ўрин), Ял (6-ўрин), Колумбия (7-ўрин), Принстон (8-ўрин) ва Чикаго (9-ўрин) университетлари кирган. Уларга Европанинг энг қадимий илм даргоҳлари Кембриж (4-ўрин) ва Оксфорд (10-ўрин) ҳамроҳлик қилмоқда.

Жаҳоннинг энг кучли юзта олий таълим даргоҳлари рўйхатида университетларнинг кўплиги бўйича Америка Қўшма Штатлари биринчи ўринда туради. Бу мамлакатнинг 54 та олий ўқув даргоҳи нуфузли рейтингдан жой олган. Иккинчи ўринда 11та таълим маскани кўрсаткичи билан Буюк Британия турибди. Япония, Германия, Канада, Франция ва Швейцария мамлакатлари 4тадан «вакиллари» билан сафнинг кейинги поғоналарида. Кучли юзталиқда биттадан университети билан қатнашган давлатлар бу - Исроил, Дания, Норвегия, Финляндия ва Россия. Аслида кўпгина ривожланган мамлакатларда йил якунига келиб қатор таълим нашрларида энг юқори кўрсаткичларга эга ўқув юртлари рўйхати қайд этилади ва турли рейтинглар эълон қилинади.

Барча турдаги илм масканларида эса ана шундай рўйхатларнинг биринчи поғоналарини эгаллаш учун бутун ўқув йили давомида астойдил меҳнат қилинади. «Таймс» газетасининг олий таълим бўйича иловасида ҳам ҳар йили дунёнинг 200та энг нуфузли олий ўқув юрти номи маълум қилинади. Jiao Tong рейтинги каби мазкур рўйхатдан ўрин олиш ҳам университетлар обрўсини белгилаб беради. Тўртинчи бор тузилаётган ушбу рўйхатда 28 мамлакат университетлари ўртасида АҚШ ва Буюк Британия олий таълим даргоҳлари етакчилик қилмоқда.

Кучли юзталиқ университетлари жадвали Осиедаги олий ўқув юртлари ҳисобига анча бойиди: бу сафар уларнинг сони 13тага етди. Яна бир эътиборли томони: ушбу рейтингни тузиш учун нашр ходимлари беш мингдан ортиқ ўқитувчи-профессор ва бир ярим мингга яқин обрўли иш билан таъминловчи ташкилот вакиллари дан сўров ўтказган. Маҳаллий ва хорижий талабалар ўртасидаги муносабат ҳам ўрганилгани алоҳида эътиборга лойиқ. Махсус иловада эълон қилинадиган ушбу рўйхатни тузишда 88 мамлакатдан 1300 нафар академик иштирок этган. Рейтингнинг энг юқори кўрсаткичи 1000 балга тенг бўлиб, у Гарвард университети га берилди. Чунки айнан мазкур университетнинг профессор-ўқитувчиларидан қирқ нафари Нобел мукофоти га сазовор бўлган. Шу пайтгача Ер юзидаги бошқа бирон-бир олий таълим даргоҳи ўзининг ютуқлари билан Гарвард университети га яқин келолмаган. Ҳатто ундан кейинги ўринда турган Калифорния-Беркли

университети ҳам 120 балл кам жамғарган.

Агар фақат Европа қитъасини оладиган бўлсак, у ҳолда Буюк Британия олий ўқув юртлари таълим сифати бўйича қолган барчасини ортда қолдирмоқда. Европанинг 50та энг нуфузли олий ўқув даргоҳлари сафидан 18та поғонани, кучли ўнталикдаги 6та ўринни ҳам айнан ушбу давлат университетлари эгаллаган.

Яқин кунларда Испания тадқиқот гуруҳи Cybermetrics Lab томонидан бутун дунё олий таълим муассасалари сайтлар рейтингини эълон қилди. Cybermetrics Lab тадқиқот натижаларини 2004 йилдан бошлаб эълон қила бошлаган, йил давомида 2 марта: январ ва июл ойларида тадқиқот натижалари эълон қилинади. Баҳолаш мезонларининг асосий кўрсаткичлари сифатида расмий сайт қидирув тизимларида мавжудлиги, уларнинг кўриниши ва гиперхаволаларнинг сони инобатга олинган.

2016 йил рейтингида дунё бўйлаб 24 мингдан ортиқ олий таълим муассасалари сайтлари баҳоланган. Глобал рейтингда 1, 2, 3 ўринларни Гарвард, Стенфорд университетлар ва Массачусетск техника институти эгаллаган.

ranking ▲	University	Det.	Country	Presence Rank*	Impact Rank*	Openness Rank*	Excellence Rank*
1	Harvard University	»»		3	2	12	1
2	Stanford University	»»		1	3	8	2
2	Massachusetts Institute of Technology	»»		2	1	6	9
4	University of California Berkeley	»»		14	4	17	13
5	Cornell University	»»		8	5	2	21
6	University of Michigan	»»		11	6	19	4
7	University of Washington	»»		33	8	18	7
8	University of Wisconsin Madison	»»		6	9	15	22
9	University of Pennsylvania	»»		7	10	88	11
10	Columbia University New York	»»		50	7	35	14
11	University of California Los Angeles UCLA	»»		47	12	42	6
12	(2) Pennsylvania State University	»»		146	14	1	38
13	University of Oxford	»»		15	16	92	5
14	University of Cambridge	»»		29	17	72	10
15	Yale University	»»		9	13	104	19
16	University of Toronto	»»		36	36	24	8
17	University of Texas Austin	»»		83	11	29	45
18	University of California San Diego	»»		68	26	36	15
19	University of Illinois Urbana Champaign	»»		4	25	30	39
20	Eidgenössische Technische Hochschule ETH Zürich / Swiss Federal Institute of Technology Zurich	»»		42	38	20	26
21	(2) Johns Hopkins University	»»		108	44	185	3
22	Duke University	»»		119	28	109	18
23	University of British Columbia	»»		44	43	46	23
23	University of North Carolina Chapel Hill	»»		85	27	89	31
25	University of Florida	»»		74	33	9	43
26	University of Chicago	»»		35	19	184	56

ranking ▲	University	Det.	Country	Presence Rank*	Impact Rank*	Openness Rank*	Excellence Rank*
27	New York University	»»		84	21	101	47
28	Princeton University	»»		63	15	83	77
29	University College London	»»		55	51	74	12
30	Michigan State University	»»		54	23	13	92
31	University of Maryland Baltimore	»»		62	24	53	73
32	University of California Davis	»»		115	37	79	33
33	Purdue University	»»		154	20	46	84
34	University of Southern California	»»		104	34	64	49
35	Texas A&M University	»»		73	35	22	89
36	Carnegie Mellon University	»»		67	22	31	126
37	University of Arizona	»»		110	29	49	80
38	(2) California Institute of Technology Caltech	»»		13	52	37	59
39	Rutgers The State University of New Jersey	»»		98	32	25	98
40	University of Pittsburgh	»»		111	56	61	30
41	University of Tokyo / 東京大学	»»		153	74	27	24
42	Northwestern University	»»		138	55	219	27
43	Ohio State University	»»		135	60	51	35
44	University of Virginia	»»		20	30	250	102
45	University of Edinburgh	»»		71	53	81	48
46	University of California San Francisco	»»		40	110	32	17
47	Peking University / 北京大学	»»		90	50	503	36
48	University of Colorado Boulder	»»		130	40	104	93
49	(2) Universidade de São Paulo USP	»»		27	72	13	83
50	Georgia Institute of Technology	»»		101	54	74	68

1.7-расм. Илғор хорижий мамлакатларидаги олий таълим муассасаларининг рейтинги.

Назорат саволлари

1. Хорижий мамлакатлар таълим тизимини ўрганиш нима мақсадда амалга оширилади?
2. Япония таълим тизимини ҳақида нималарни биласиз?
3. АҚШ таълим тизимининг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат?
4. Францияда қандай мактаб турлари мавжуд?
5. Германия таълим тизимининг асосий сифатлари нимадан иборат?
6. Буюк Британия таълим тизими ҳақида қандай маълумотларга эгасиз?
7. Ўзбекистон таълим тизими қайси давлатнинг таълим тизимига яқин?
8. Ўзбекистон таълим тизимида қандай инновациялар рўй бермоқда?
9. TALIS тушунчасини изохланг.
10. Жаҳон ОТМ ларининг рейтингини аниқлаш тартиби қандай?
11. Жаҳон ОТМ ларининг рейтингини аниқлаш мезонларига нималар киради?

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Svenja Vieluf, David Kaplan, Eckhard Klieme, Sonja Bayer. Teaching Practices and Pedagogical Innovation. OECD, 2012, 174 p.
- 2.Mike Miller and etc. Innovation and Reform in Teacher Preparation. USA, 2009, 111 p.
- 3.Chripa Schneller, Carl Holmberg. Distance education in European higher education. Hamburg, Germany, 2014, 97 p.
4. Adam, R. The Process of Educational Innovation I R. -Lnd, 1991.
5. Beverly D. Inquiry Based Teacher Education / D. Beverly, D. Shaklee, K. Cushner II. Педагогическое образование для XXI века. - М.: 1994.
- 6.Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т.: Чўлпон, 2005.
- 7.Alimdjanova D.I., Aliev I.T.Kimyо va oziq- ovqat texnologiyasiga oid fanlarni o'qitishda innovasion pedagogik texnologiyalar.-Т.:“Iqtisod-moliya”,2015. -278 b.
- 8.Олимов Қ.Т. Педагогик технологиялар. – Т.: “Фан ва тараққиёт”,2011. - 275б.
- 9.Қосимова З. Таълим технологиялари. Ўқув қўлланма.2013. 204 б.

2-мавзу: Замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибалар: модулли-кредит тизими.

Режа:

- 2.1. Модулли таълимнинг аҳамияти ва моҳияти.
- 2.2. Модулли-кредит тизими моҳияти.
- 2.3. Замонавий таълим шакллари: blended learning (аралаш ўқитиш), масофали ўқитиш, маҳорат дарслари, вебинар, эвристик методлар.
- 2.4. Замонавий таълимда тьюторлик, супервизорлик ва модераторлик фаолияти.

Таянч иборалар: *замонавий таълим, илғор тажрибалар, модул, модулли ўқув ахборотлари, модул блоклар, модулли-кредит, ECTS кредитлари, ECTS ўқув режалари, Болонья декларацияси, тингловчининг меҳнат сарфи, кредитлар миқдори, transferancy, agreement, Credits-hots, Credits-Post, transcript, syllabus, ахборот пакети, ўқиш коэффициенти, blended learning, масофали ўқитиш, маҳорат дарслари, вебинар, эвристик метод, модератор, тьютор, эдвайзер, фасилитатор.*

2.1. Модулли таълимнинг аҳамияти ва моҳияти.

Модулли ўқитиш - ўқитишнинг истиқболли тизимларидан бири ҳисобланади, чунки у таълим олувчиларнинг билим имкониятларини ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш тизимига энг яхши мослашгандир.

Анъанавий таълимда ўқув мақсадлари педагог фаолияти орқали

ифодаланган яъни билим беришга йўналтирилган бўлса, модулли ўқитишда таълим олувчилар фаолияти орқали ифодаланиб, касбий фаолиятга йўналтирилган бўлади.

Модулли ўқитиш технологиясининг анъанавий ўқитишдан фарқли хусусиятларини қуйидаги жадвалда келтирдик.

Ушбу жадвалнинг таҳлили шуни кўрсатадики, модулли технологияга асосланган таълим анъанавий таълимдан ўқитиш усуллари ва воситалари уни ташкил этиш ва натижалари билан сезиларли фарқ қилади.

Анъанавий ўқитиш технологиясига асосланган	Модулли ўқитиш технологиясига асосланган
Бир томонга йўналтирилган ахборот. Бир томонлама мулоқот (дарслик→ ўқитувчи→ ўқувчи) • Ахборот олиш • Хотирада сақлаш Маъносини тушунмаган ҳолда механик тарзда ёдлаш.	Фикрлаш ва амалий фаолият орқали таҳсил олишда фаол иштирок этишни рағбатлантириш. • Икки томонлама мулоқот • Таҳлил қилиш орқали маълумотни эслаб қолиш • Билим ва кўникмаларни намойиш этиш • Мазмунни тушуниш ва ҳаётга боғлаш.

Модулли ўқитиш таълимнинг қуйидаги замонавий масалаларини ҳар томонлама ечиш имкониятини яратади.

-модул – фаолиятлик асосида ўқитиш мазмунини оптималлаш ва тизимлаш дастурларни ўзгарувчанлиги, мослашувчанлигини таъминлайди;

- ўқитишни индивидуаллаштириш;

-амалий фаолиятга ўргатиш ва кузатиладиган характерларни баҳолаш даражасида ўқитиш самарадорлигини назорат қилиш;

-касбга қизиқтириш асосида фаоллаштириш, мустақиллик ва ўқитиш имкониятларини тўла рўёбга чиқариш.

Модулли ўқитиш самарадорлиги қуйидаги омилларга боғлиқ:

- таълим муассасасининг моддий-техник базасига;

- малакали профессор-ўқитувчилар таркиби даражасига;

- тингловчилар тайёргарлиги даражасига;

- кутиладиган натижалар баҳосига;

- дидактик материалларнинг ишлаб чиқилишига;

- модулар натижаси ва таҳлилига.

Модулли ўқитишда ўқув дастурларини тўла қисқартирилган ва чуқурлаштирилган табақалаш орқали босқичма-босқич ўқитиш имконияти яратилади. Яъни ўқитишни индивидуаллаштириш мумкин бўлади. Модулли ўқитишга ўтишда қуйидаги мақсадлар кўзланади:

- ўқитишнинг узлуксизлигини таъминлаш;

- ўқитишни индивидуаллаштириш;

- ўқув материални мустақил ўзлаштириш учун етарли шароит яратиш;

- ўқитишни жадаллаштириш;

- фанни самарали ўзлаштиришга эришиш.

Модулли ўқитиш фаннинг асосий масалалари бўйича умумлаштирилган маълумотлар берувчи муаммоли ва йўриқли маърузалар ўқилишини тақозо этади. Маърузалар тингловчиларнинг ижодий қобилиятини ривожлантиришга қаратилмоғи лозим.

Модул амалий ва лаборатория машғулоти маърузалар билан бирга тузилиши, улар маърузалар мазмунини ўрганиладиган янги материал билан тўлдирилиши керак.

Модулни ўқитишнинг самарадорлигини оширишга эришиш учун ўқитишнинг қуйидаги усуллари қўллаш мумкин:

- муаммоли мулоқотлар;
- эвристик суҳбатлар;
- ўқув ўйинлар;
- лойиҳалаш ва йўналтирувчи матнлар ва ҳоказо.

Ўқитишнинг модул тизими мазмунидан унинг қуйидаги афзалликлари аниқланди:

-фанлар ва фанлар ичидаги модуллар орасидаги ўқитиш узлуксизлигини таъминланиши;

-ҳар бир модул ичида ва улар орасида ўқув жараёнини барча турларининг методик жиҳатдан асосланган мувофиқлигини ўрнатилиши;

-фаннинг модулли тузилиш таркибининг мосланувчанлиги;

-тингловчилар ўзлаштириши мунтазам ва самарали назорат (ҳар қайси модулдан сўнг) қилиниши;

-тингловчиларнинг зудлик билан қобилиятига кўра табақаланиши (дастлабки модуллардан сўнг ўқитувчи айрим тингловчиларга фанни индивидуллаштиришни тавсия этиши мумкин);

-ахборотни «сиқиб» бериш натижасида ўқитишни жадаллаштириш, аудитория соатларидан самарали фойдаланиш ва ўқув вақти таркибини маърузавий, амалий (тажрибавий) машғулотлар, индивидуал ва мустақил ишлар учун ажратилган соатларни – оптималлаштириш;

Бунинг натижасида тингловчи етарли билимларга, кўникмага эга бўлади.

Модулли методика асосида ўқитиш фаолиятлик, тизимли квантлаш, қизиқтириш, модуллилик, муаммолилик, когнитив визуаллилик, хатоликларга таяниш тамойилларига мувофиқ ишлаб чиқирилиши лозим.

Ўтказилган тадқиқотларга кўра модулли методика асосида ўқитишнинг қуйидаги тамойиллари очиб берилди.

1.Фаолиятлилик тамойили: Бу тамойил мутахассиснинг касбий фаолияти мазмунига мувофиқ шаклланишини англатади. Бу тамойилга кўра модуллар фан бўйича фаолият ёндашуви ёки тизимли фаолият ёндашув асосида тузилиши мумкин. Модулли ўқитиш технологиясига фан бўйича фаолият ёндашувида модулларни ўқув режаси ва дастурлар таҳлили натижасида тузилиши тақозо этади. Тизимли фаолият ёндашувида модуллар блоки мутахассиснинг касбий фаолияти таҳлили асосида шакллантирилади.

2.Тизимли квантлаш усули - бу принцип дидактик бирликлар умумлаштирилган назарияларининг талабларига асосланади.

Модулда тизимли квантлаш тамойили ўқув материалнинг тегишли тузилмасини тузиш йўли билан эришилади. Модул умумий кўринишда кўйидаги элементлардан иборат бўлиши мумкин:

- тарихий - бу муаммо, теорема, масала, кашфиёт ва тушунчаларнинг тарихига қисқача шарҳ бериш;

- муаммоли - бу муаммони шакллантириш;

- тизимли - бу модул таркиби тизимини намоён этиш;

- фаоллаштириш - бу янги ўқув материални ўзлаштириш учун зарур бўлган таянч иборалар ва ҳаракат усуллари ажратиб кўрсатиш;

- назарий - бу асосий ўқув материали бўлиб, унда - дидактик мақсадлар, муаммони ифодалаш, гипотезани асослаш, муаммони ечиш йўллари очиб кўрсатилади;

- тажрибавий - бу тажрибавий материални (ўқув тажрибаси, тажрибавий ишни) баён этиш;

- умумлаштириш - бу муаммо ечимини ва модул мазмунини умумлаштириш;

- жорий этиш - бу ҳаракатларнинг янги усуллари ишлаб чиқиш ва ўрганилган материални амалиётда қўллаш;

- хатоликлар - тингловчиларнинг модул мазмунини ўрганишдаги ўзлаштиришда кузатиладиган хатоликларини очиб ташлаш, уларнинг сабабини аниқлаш ва тузатиш йўллари кўрсатиш;

- боғлиқлик - ўтилган модулни бошқа модуллар билан шу жумладан ёндош фанлар билан боғлиқлигини намоён этиш;

- тест ва топшириқлар ёрдамида баҳолаш - модул мазмунини тингловчилар томонидан ўзлаштириш даражасини назорат қилиш ва баҳолаш.

Ўқув материалнинг ўзлаштирилишига машғулотлар пайтида модулнинг амалий аҳамияти қай даражада очиб кўрсатилганлиги, модул мазмунининг бошқа модуллар билан боғлиқлиги, шу модулни ўрганишдаги тингловчиларнинг бир хил хатоликлари таҳлили муҳим аҳамиятга эга.

3.Қизиқтириш тамойили - бу тамойилнинг моҳияти таълим олувчининг билим олиш фаолиятини рағбатлантиришдан иборат бўлади. Модулнинг ўқув материалга қизиқишни уйғотиш, билим олишга рағбатлантириш, машғулотлар пайтида фаол иштирок этиш, ижодий фикрлашга даъват этиш модулнинг тарихий ва муаммоли элементларининг вазифалари ҳисобланади.

4.Модуллик тамойили - бу тамойил ўқитишни индивидуаллаштиришнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

Биринчидан, модулнинг динамик тузилмаси фан мазмунини уч хил яъни тўла қисқартирилган ва чуқурлаштирилган кўринишда намоён этиш имкониятини беради. Ўқитишнинг у ёки бу турини танлаш тингловчининг ўзига ҳавола қилинади.

Иккинчидан, модул мазмунини ўзлаштиришда ўқитиш усули ва шаклларнинг турлилигида ҳам модуллик намоён бўлади. Бу эса ўқитишнинг фаоллаштиришга шакл ва усуллар (диалог, мустақил ўқиш, ўқув, имитацион ўйинлар ва ҳоказо) ҳамда муаммоли маърузалар,

семинарлар , маслаҳатлар бўлиши мумкин.

Учинчидан, модуллик янги материални поғонасимон ўзлаштиришда таъминланади, яъни ҳар бир фан ва ҳар бир модулда ўқитиш оддийдан мураккабга қараб йўналган бўлади.

Тўртинчидан, модулга кирувчи ўқув элементларининг мосланувчанлиги туфайли ўқув материални мунтазам равишда янгилаб туриш имконияти туғилади.

5.Муаммолик тамойили - муаммоли вазиятлар ва машғулотларни амалий йўналтирилганлиги ўқув материалнинг ўзлаштирилиш самарадорлигини ошишига имкон беради.

Машғулотлар пайтида гипотеза қўйилади, унинг асосланганлиги кўрсатилади ва муаммонинг ечими берилади. Кўпчилик ҳолларда бизнинг ўқитувчилар дарсларда фақатгина далиллар келтирадilar. Масалан АКШда ўқитувчи масалани ўрганиш услубини, ўзи қўйган муаммонинг ечим йўллари, тажриба хусусиятини, унинг натижаларини кўрсатади ва тушунтиради. Яъни у тадқиқотчи ёки маслаҳатчи сифатида намоён бўлади.

Биринчи навбатда айниқса ана шу нарса тингловчини қизиқтириб қўяди , унда ижодий фикрлаш ва фаолликни туғдиради.

6.Когнитив визуаллик (кўз билан кузатиладиган) тамойили-бу тамойил психологик-педагогик қонуниятлардан келиб чиқади. Ўқитишдаги кўргазмалар нафақат сўроқ вазифасини, шу билан бирга когнитив вазифани бажарган тақдирдагина ўзлаштириш унумдорлигини оширади. Айнан шунинг учун когнитив графика-сунъий интеллект назариясининг янги муаммоли соҳаси бўлиб, мураккаб объектлар компьютер суръатчалари кўринишида тасвирланади. Модулнинг таркибий тузилмаси бўлиб рангли бажарилган когнитив-график ўқув элементлари хизмат қилади. Шунинг учун расмлар модулнинг асосий бош элементи ҳисобланади. Бу эса:

Биринчидан, тингловчининг кўриш ва фазовий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради;

Иккинчидан, ўқув материали мазмунини ўзида зич жойлаштириб равшан кўрсатувчи расм тингловчида тизимли билим шаклланишига ёрдам беради.

Учинчидан, рангли суратлар ўқув материални қабул қилиш ва эслаш самарасини оширади ҳамда тингловчиларни эстетик тарбиялаш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Кўргазмали маълумот оғзаки маълумотдан кўра аҳамиятлироқ ва унумлироқдир. Кўриш механизмининг маълумотни ўтказиш қобилияти эшитишникидан кўра анча юқоридир. Бу эса ўз навбатида,кўриш тизимида инсон қабул қилинадиган маълумотнинг қарийб 90 фоизини етказиш имкониятини беради. Ундан ташқари кўргазмали маълумот бир вақтнинг ўзида берилади. Шунинг учун маълумотни қабул қилиш ва эслашга оғзаки маълумотдан кўра кам вақт талаб этилади. Кўргазмали маълумот ишлатилганда таассурот ҳосил бўлиши оғзаки баёндан кўра ўртача 5-6 мартаба тезроқ кечади.

Инсоннинг кўргазмали маълумотга ишончи, оғзаки маълумотдан кўра юқори бўлади. Шунинг учун “юз бор эшитгандан кўра, бир бор кўрмоқ

афзалроқдир” деб беиж айтилмаган.

Шу билан бирга кўргазмали маълумотда қабул қилиш ва эшлаш унуми уни кўрсатилиши орасидаги муддатни узоклигига боғлиқ бўлмайди. Оғзаки маълумотнинг ўзлаштирилиши эса, бунга боғлиқ бўлади. Ўрни келиб яна бир муҳим тафсилотни қайд этиш лозим: символли-кўргазмали маълумотни қабул этиш ўқитиш самарасини оширади яъни ўқув-илмий адабиётдан ва компьютер техникаси воситасида олинган маълумотни кўпайтириш учун шарт-шароит яратиш зарур. Бу эса ўқитишни индивидуаллаштириш зарурлигини кўрсатади.

7.Хатоликларга таяниш тамойили- бу тамойил ўқитиш жараёнида доимий равишда хатоликларни излаш учун вазиятлар яратилишига тингловчиларнинг руҳий фаолияти функционал тизими таркибида олдиндан пайқаш тузилмасини шакллантиришга қаратилган дидактик материаллар ва воситаларни ишлаб чиқишга йўналтирилган бўлади.

Бу тамойилнинг амалга оширилиши тингловчида танқидий фикрлаш қобилиятини ривожланишига ёрдам беради.

8.Ўқув вақтини тежаш тамойили - бу тамойил тингловчиларда индивидуал ва мустақил ишлаш учун ўқув вақтининг захирасини яратишга йўналтирилган бўлади. Тўғри ташкил қилинган модулли ўқитиш ўқиш вақтини 30% ва ундан ортиқ тежаш имкониятини беради. Бунга эса модулли ўқитишнинг барча тамойиллари тўла амалга оширилганда, ўқувжараёни компьютерлаштирилганда, ёндош фанларнинг ўқув дастурлари мувофиқлаштирилганда эришиш мумкин.

Ўтказилган назарий ва амалий изланишлар натижасида модулли ўқитиш – тингловчиларнинг билим имкониятларини, ижодий қобилиятларини ва амалий кўникмаларини ўрганиш даражаларини ривожлантиришда ижобий самара бериши аниқланди. Модулли методика асосида ўқитишда фан таркибидаги модулар орасидаги узвийликни таъминлашга, ўқитишни жадаллаштиришга, тингловчиларнинг ўзлаштиришини мунтазам назорат қилишга ва баҳолашга қизиқтириш асосида амалий фаолиятга ўргатишга ҳамда ўқув материални босқичма-босқич ўқитиш орқали фанни самарали ўзлаштиришга эришилади.

2.2. Модулли-кредит тизими

Модулли -кредит тизимининг аҳамияти ва моҳияти

XX асрнинг иккинчи ярмида илмий-техник тараққиёт ўзининг юксак чўққиларига эришди. Илмий техник тараққиётининг (ИТТ) ҳозирги даражаси шундайки, фан, техника ва технология ривожининг эришилган суръатларини мамлакат қай даражада ривожланган бўлмасин алоҳида олинган мамлакатда уни таъминлаб бўлмайди. ИТТ кейинги ривож фақат турли мамлакатлардаги олим ва мутахассисларнинг ҳамкорлиги илмий-тадқиқот ишларнинг интеграцияси натижасида амалга оширилиши мумкин. Фан техника ва технологиянинг тараққиёти таълим тараққиёти даражаси билан чамбарчас боғлиқлигини эътиборга оладиган бўлсак, таълим соҳасидаги халқаро интеграциянинг устуворлиги яққол муаммога айланиб қолади.

Бу кредит технологияни яратилишини ва қўлланишининг долзарблигини

белгилайди. Чунки таълим соҳасидаги халқаро интеграллашуви энг аввало ўқув жараёнини кредит технологияси асосида ташкил этишига таянади.

Таълим соҳасидаги интеграцион жараёнлар илк бор Европада бошланган эди. 1989-йилда Европанинг минглаб тингловчилари Европа ҳамжамиятининг ERASMUS (European Community Action Scheme for mobility of University students) TEMPUS ва бошқа дастурлари асосида чет элларда таҳсил олиш имкониятига эга бўладилар.

ERASMUS дастури бўйича Европа ҳамжамияти университетлари ўртасидаги тингловчилар алмашинуви схемаси даставвал 145 олий ўқув юртларини қамраб олган эди.

ERASMUS дастурининг ютуқларидан бири бу Европа университетларидаги ўқитиш натижаларини ўзаро тан олиш тизими – (European Credit Transfer System (ECTS) ни яратиш, синаш ва амалиётга кенг қўллаш деб айтиш лозим.

2001-йилда ўқув жараёнини ташкил этишнинг кредит технологияси ECTS Европанинг 1200 та университетларида аллақачон қўлланилган эди.

2001-йилда 29 та Европа давлатлари таълим вазирлари томонидан Болонья декларациясининг имзоланиши Европа таълим ҳудудини яратилишида муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Болонья декларациясига кўра дипломларнинг ўзаро тан олиниши, яъни ўқитиш натижаларини якуний кўрсаткичларнинг ўзаро тан олиниш муддати 2010 - йил деб белгиланган эди.

Болонья декларациясига кириш учун қуйидаги дастлабки талаблар қўйилади:

- Олий ўқув юртигача 12 йиллик таълим;
- икки босқичли олий таълим-бакалаврият ва магистратура;
- ўқув жараёни ва ўқитиш натижаларини баҳолаш ECTS кредит технологияси асосида ташкил этилиши.

“Кредит” атамаси (ECTS- credit) – синондан ўтди, маълум бир курсни ўқув юртида ўтганлиги ҳақидаги гувоҳнома маъносини англатади.

Creditда “Кредит – шартли синонд бирлиги бўлиб, тингловчининг ўқув фанининг маълум бир қисмини ўтганлиги ҳақидаги маълумот беради. Ҳар бир ўқув фанига маълум миқдордаги кредит бирликлари ажратилади. Кредит бирликлари сони тингловчиларнинг меҳнат сарфига мос ҳолда белгиланади.

ECTS кредитлари- бу ягона Европа таълим ҳудудини яратишнинг (ибтидосидир) бошланишидир.

Тингловчининг меҳнат сарфи – аудитория машғулоти, мустақил ишлар ва ўқув режасида кўзда тутилган бошқа фаолиятларини ўз ичига олади. Яъни ECTS кредитлари фақат аудитория соатлари билан чегараланмасдан тингловчиларнинг тўла юкласига таянади. Шунинг учун ECTS кредитларини тингловчи меҳнат сарфининг ўқув фанлари бўйича шартли-сонли ифодаси деб ҳисоблаш мумкин.

Одатда ўқув режасидаги фанларга ажратиладиган кредитлар сони 3 га тенг, ундан кўп ва кам сонли фанлар ҳам мавжуд.

ECTSда кредитлар йиғиндиси семестрда – 30, ўқув йилида – 60, бакалавриятдаги ўқув даврида – 240 ни ташкил этади.

ECTS кредитлари барча ўқув фанларига яъни мажбурий ва тингловчи танлови асосида фанларга тақсимланади. Улар мазкур фан бўйича курс лойиҳалари ва ишларининг мавжудлигини ҳисобга олишлари зарур.

Ўқув фанига ажратиладиган кредитлар миқдори, фаннинг мураккаблигига ва ўзлаштиришга боғлиқ бўлади. Яъни ҳар қандай мураккаб фан ҳам катта миқдордаги кредитларга эга бўла олмайди.

Агар мураккаб фан билиш ва тушуниш даражасида ўзлаштириладиган бўлса кам мураккабли, ўқув фани малака даражасида ўзлаштирилса, табиийки охиргисига кўпроқ кредитлар ажратилади. Шунинг учун, турли таълим йўналишлари ва мутахассисликлари учун, бир фаннинг ўзи турли ўқув дастурларига ва унга мувофиқ турли меҳнат сарфи ва кредитларга эга бўлиши мумкин.

Кўриниб турганидек бизнинг мамалкатимизда биринчи ва иккинчи талаблар бажарилган. Энди навбат учинчи талабни бажаришда – яъни ўқув жараёнини кредит технологияси асосида ташкил этиш.

Ушбу технология асосида ўқув жараёнини ташкил этишдан мақсад нимадан иборат?

Ўқув жараёнини ташкил этишнинг ECTS кредит технологиясига ўтишда қуйидаги мақсадлар кўзланади:

- хорижда ўқишни давом эттириш учун олий юртини танлашда шарт-шароит яратиш;
- Ўзбекистонда таълим олган муддатни хорижий давлатларда тан олинишини таъминлаш;
- Европа олий ўқув юртлари ўқув режаларини ўрганиш ва шу асосида ўқув жараёнини такомиллаштириш;
- тингловчилар қобилиятини тўлароқ очилишига ва ўқитишнинг юқори натижаларига эришиш.

ECTS нинг асосий тамойиллари

ECTSқуйидаги асосий тамойилларга таянади:

1.Transferancy- бу ECTS тизимига хоҳлаган шахс ёки ташкилотнинг тўсиқсиз киришига шарт-шароит яратиш. Ушбу шарт-шароит кучли ахборот тарғиботи воситасида яратилади, унинг натижасида умумий янгилик, аниқлик ва очиклик муҳити шакллантирилади.

Ахборот тарғиботи қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. алмашиш схемасига киритилган тингловчиларнинг ўқиш натижалари ҳақида бир-бирига ўз вақтида ахборот етказиб туриш;

2. олий ўқув юртларининг ўз ахборот пакетлари билан мунтазам алмашиб туришлари, таълим хизматлари доирасида бир-бирини имкониятларини ўрганиш;

3. олий ўқув юртларида, ECTS ҳақида тўла маълумотларнинг мавжудлиги.

2. **Agreement** – тингловчи билан иккала олий таълим муассасасининг ECTS координаторлари орасида тайёрлаш мазмуни, ўқув тартиби ва муддатлари, аттестация тадбирлари, ўқув режаларидаги фарқни бартараф этиш тартиблари ҳақида ўзаро келишувларини англатади.

3. **Credits** – Host университетига (қабул қиладиган университет) муваффақиятли ўтилган барча фанлар Post – университетда (тингловчини бошқа ОТМга жўнатган университет) ҳисобга олиниши зарур.

4. **Таълимнинг инсонпарварлашуви** – бу шахснинг турли таълим хизматларига бўлган эҳтиёжини қондириши ва таълим жараёнида инсон қобиятининг очилишини англатади. ECTS таълимни давом эттириш учун олий таълим муассасасини, ўқув фанларини ва ўқитувчиларни танлиш имкониятини беради.

5. **Таълимнинг индивидуаллаштируви** – бу ҳар бир тингловчининг индивидуал режа ва таълим дастурларига эга эканлигини ифода этади. Тингловчи танлови асосидаги фанлар 70% ни, мажбурий фанлар эса 30% дан ошмайди. Тингловчининг мустақил иш ҳажми 70% ни, аудиториядаги иши эса 30% ни ташкил этади. Ушбу кўрсаткичлар индивидуал таълимни ташкил қилишга асос бўлиб хизмат қилади.

6. **Таълимнинг самарадорлиги** – гуруҳда индивидуал ўқитишли аудитория машғулоти ва тингловчининг мустақил ишларини уйғунлаштириш орқали таъминланади. Аудитория ўқув вақтининг 70% гача қисмини индивидуал ўқитишга, шунингдек умумий ўқув вақтининг 70% гача қисмини мустақил ишга ажратилиши ўқув фанларининг тингловчилар томонидан ўз қобилиятлари даражасида ўзлаштиришга имкон яратади. Ушбу билан таълимнинг самарадорлиги таъминланади.

♣ *ECTS тамойиллари – шахснинг ўз қобилиятини тўла ривожланиши ва рўёбга чиқариши учун шарт-шароитлар яратиши зарурлигини кўзда тутади.*

ECTSнинг хусусиятлари

Замонавий ўқитиш технологияси, олий таълим муассасасининг жиҳозланганлиги, профессор-ўқитувчилар таркиби фақат даражали, юқори малакали кадрлардан иборат бўлиши, ўқитишнинг юқори сифатлари – ECTS учун дастлабки зарурий талаблар ҳисобланади. Ўқув жараёнини ташкил этишнинг ушбу тизими қуйидаги ўзига хос хусусиятларга эга.

Ўқув режаси бўйича:

Барча ўқув фанлари икки гуруҳга бўлинади – мажбурий ва тингловчи танлови асосидаги фанлар. Бу нисбат тахминан 1:2 га тенг қилиб қабул қилинади;

Ҳар бир тингловчи шахсий ўқув режасига эга бўлади.

Асосий ҳужжат транскрипт (transcript of records) у хусусиятнинг унификациялашган ҳужжати бўлиб, ягона шаклда тузилади, ўқитиш натижаларини тан олиш учун мажбурий ҳужжат ҳисобланади. Транскриптда, тингловчининг мазкур давлатда қабул қилинган баҳолаш тизимида ҳам, хусусиятли тизими бўйича ҳам олган баҳолари, олинган хусусиятли кредитлари бўйича маълумотлар келтирилади:

- ✓ Ҳар бир семестрда ўрганиладиган фанларнинг сони 3...5та бўлиши;
- ✓ Мустақил ишга ажратилган соатлар, аудитория соатларидан кўп бўлиши;

- ✓ Кредит ўзида тингловчиларнинг ўқув фанини ўзлаштириш учун зарур бўлган барча меҳнат сарфларини мужассамлаштиради. Ўқув фани учун ажратиладиган кредитлар сони, аксарият ҳолларда 3 га тенг бўлади.

☞ Ўқув фани дастурининг мазмуни (syllabus) қўйидагиларни ўз ичига олади:

- ✓ ўқув фанининг тўлиқ номланиши ва унинг ўқув режасидаги тартиб рақами;

- ✓ ўқув фанини ўрганиш мақсади;
- ✓ ўқув фанининг қисқача мазмуни;
- ✓ таквимий режа, машғулотлар жадвали билан;
- ✓ ўқитиш технологияси;
- ✓ тингловчининг масъулияти ва унга қўйилган талаблар;
- ✓ тингловчилар билимини баҳолаш тартиби ва мезонлари;
- ✓ асосий ва қўшимча адабиётлар рўй хати.

☞ Ўқитувчининг ўқув юкларини ҳисоблашда:

Умумий меҳнат сарфи миқдори (аудитория ва мустақил иш соатлари) бир ўқув йилида 750-800 соатни ташкил этиши эътиборга олинади.

☞ Ўқитиш жараёнининг асосини:

- ✓ шахсга йўналтирилган ўқитиш технологиялари;
- ✓ тингловчининг мустақил ишида, ўқитувчи маслаҳатчи сифатида иштирок этади;

- ✓ тингловчи ўқув фанини ва ўқитувчини танлаш ҳуқуқига эга.

☞ Ҳар бир тингловчига ахборот пакети берилди. У қўйидагиларни ўз ичига олади.

- ✓ Олий таълим муассасаси ҳақида маълумот;
- ✓ Ўқув режаси;
- ✓ Ўқув жараёнининг графиги;
- ✓ Ўқув фанларининг мазмуни;
- ✓ Олий таълим муассасида қабул қилинган таълим тизимининг методик хусусиятлари ҳақида маълумотлар:

- ✓ тингловчилар билимини баҳолаш тизими ва баҳолаш шкаласи ҳақида маълумотлар;

- ✓ ижтимоий-маиший шарт-шароитларга тегишли маълумотлар;
- ✓ тарихий ва маданий соҳага оид маълумотлар;
- ✓ қўшимча таълим хизматлари тўғрисида маълумотлар

✎ ECTS – олий мактабда ўқув жараёнини ташкил этишнинг демократик тизимининг намунасидир.

Кредитларни тақсимлаш ва ECTS ўқув режаларига ўтиш методикаси

Давлат таълим стандартларига таяниб тузилган ўқув режаси, ўқув жараёнини ташкил этишнинг асоси бўлиб хизмат қилади. Ушбу меъёрий хужжатлар асосида ўқув фаолияти турлари бўйича меҳнат сарфлари аниқланади. Ўқув фаолияти турлари бўйича меҳнат сарфларини ҳисоблаш намунаси 2.1.-жадвалда келтирилган.

Кредитларни ҳисоблаш ва уларни ўқув фаолиятлари турлари, блоклар ва алоҳида фанлар бўйича тақсимлашда ўтиш коэффициентини аниқлаш зарур ($K_{\text{ўм}}$).

$$K_{\text{ўм}} = 240 : 8262 = 0,029$$

Бу ерда: 240 – бакалавриятнинг ECTS бўйича умумий меҳнат сарфлари йиғиндиси, соат.

Кредитлар сони меҳнат сарфини ўтиш коэффициентига (0,029) кўпайтириб торилади.

Ўқув фаолияти турлари, блоклар ва алоҳида ўқув фанлари бўйича кредитларни ҳисоблаш намуналари 2.1 ва 2.2 жадвалларда келтирилган.

2.1 -жадвал

Ўқув фаолияти турлари бўйича кредитлар тақсимооти намунаси

№	ДТС асосида ўқув фаолиятининг номи	Ҳафта-лар сони	Аудитория соатлари	Умумий ўқув юкламаси	Кредит
1	Назарий ва амалий таълим	136	$136 \cdot 36 = 4896$	$136 \cdot 54 = 7344$	$7344 \cdot 0,029 = 213$
2	Малакавий амалиёт	12	432	648	19
2.1.	Ишлаб чиқариш амалиёти	4	$4 \cdot 6 \cdot 6 = 144$	$4 \cdot 6 \cdot 9 = 216$	6
2.2.	Педагогик амалиёт	8	288	432	13
3.	Битирув иши	5	$5 \cdot 36 = 180$	$5 \cdot 54 = 270$	8
4.	Аттестация	19			
5.	Таътил	32			
Жами:		204	5508	8262	240

✎ Жадвалдаги маълумотларни ҳисоблашда ҳафталик аудитория ўқув юкلامаси - 36 соат, тингловчиларнинг меъёрий ҳафталик меҳнат сарфи – 54 соат деб қабул қилинган.

✎ Замонавий ўқув режаси бўйича, ECTS бир кредитнинг тахминий қиймати тингловчининг 34,4 соат меҳнат сарфига тенгдир.

2.2- жадвал

Фанлар блоклари ва ўқув фанлари бўйича кредитларни тақсимооти намунаси

№	Фанлар блокларининг номланиши	Аудитория соатлари	Умумий ўқув юкلامаси	Кредит
1	Умумгуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар	1214 (≈25%)	1821	53
2	Математик ва табиий-илмий фанлар	846 (25% гача)	1269	37
3	Умумкасб фанлари	2034 (50% гача)	3051	88
4	Ихтисослик фанлар	468 (≈10%)	702	20
5	Қўшимча фанлар	334 (≈5%)	501	15
6	Малакавий амалиёт	432	648	19
7	Битирув иши	180	270	8
Жами		5508	8262	240

№	Фаннинг номи	Меҳнат сарфи (соат)	Ҳисоб бўйича кредит	Кредит
<i>I курс: Кузги семестр</i>				
1	Ўзбекистон тарихи	110·0,029	3,2	3
2	Иқтисодиёт назарияси	85·0,029	2,5	3
3	Ўзбек (рус) тили	55	1,6	2
4	Чет тили	43	1,3	1
5	Жисмоний маданият	58	1,7	2
6	Информатика	110	3,2	3
7	Иқтисодий география	80	2,3	2
8	Иқтисодий таълимотлар тарихи	86	2,5	3

9	Иқтисод учун математика	110	3,2	3
10	Ёш даврлар физиологияси ва гигиенаси	54	1,6	2
11	Тингловчи танлови фанлари	182	5,3	5
Жами:		973	28,4	29

Кредит технологияси бўйича тингловчилар билимини баҳолаш методикаси

Ўқув жараёни кредит технологияси асосида ташкил этилганида, аксарият ҳолларда 4 балли баҳолар шкаласини қўллаб, 100 фоиз баҳолаш тизими ишлатилади. М: А-4 б; В-3,5 б; С-3 б; D -2,5; E-2 б; F- 1,5 б; F-1 б.

100 фоизли баҳолаш тизими қуйидагича тақсимланиши мумкин: машғулотларга қатнашиши – 5%, жорий тестлаш – 30%, одатда 3 марта 10% дан; мустақил ишларни бажариш – 15%, ўртача 3 марта 5% дан; лаборатория ишларини бажариш – 10%, курс лойиҳаси (иши)ни бажариш -10%; якуний имтиҳон -30%.

2.3-жадвалда келтирилган баҳолаш мезонларидан 100% ли баҳолаш тизими қўлланилганида фойдаланиш мумкин.

Баҳолаш мезонлари

2.3- жадвал

Баҳолар таърифи	Шартли белгиси	Ўзлаштириш %	Баҳолаш мезони	Тайёргарлик даражаси
Аъло	А	90-100	Билимларни умумлаштиради ва баҳолайди, таҳлил этади, тушунади, билади	4-даража, ижод даражаси
Жуда яхши	В	80-90	Таҳлил этади, қўллайди, тушунади, билади	3-даража, кўникма, малака даражаси (автоматик)
Яхши	С	70-80	Қўллайди, тушунади, билади	3-даража, кўникма ва малака даражаси
Қониқарли	D	60-70	Тушунади, билади	2-даража, қайта тиклаш даражаси
Етарли	E	50-60	Билади	1-даража, тасаввур этиш даражаси
Етарли эмас,	FУ	40-50	Ёмон билади	0-даражаси,

кўшимча яна ишлаш талаб қилинади				ёмон тасаввур этади
Етарли эмас, кўшимча яна жуда ҳам кўп ишлаш талаб қилинади	F	40 дан кам	Умуман билмайди	0-даражаси , умуман тасаввур этмайди

Ўқув фани материалнинг 90-100% ўзлаштириши “аъло” баҳога тўғри келади. Бу тайёргарликни 4-даражасига тенглаштирилади ва “ижод даражаси” деб белгилайди.

Ўқув фани дастури камида 50% ўзлаштирилганида “етарли” баҳоси кўйилади, бу ўзлаштиришнинг “тасаввур даражаси” деб белгиланади. Ўқув фанининг 40%дан кам ўзлаштирилиши, тайёргарликнинг 0-даражаси, яъни “умуман тасаввур этмайди” деб ҳисобланади.

2.3 Замоनावий таълим шакллари: blended learning (аралаш ўқитиш), масофали ўқитиш, маҳорат дарслари, вебинар, эвристик методлар.

“Таълим тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” мақсад ва вазифалари босқичма – босқич рўёбга чиқарилишида замоनावий ахборот технологиялари ва тизимларнинг роли муҳим аҳамият касб этиши ҳаммага аён дидир. Замоनावий ахборот технологияларига: мультимедиа , бир тилдан иккинчи тилга таржима қилиш, бир алифбодан иккинчи бир алифбога ўтказиш , компютерли тест назорати, сканер технологияси, интернет, электрон почта, Веб – технология, электрон виртуал кутубхона, масофадан туриб таълим бериш, тақдим этиш технологияси, сунъий тафаккур тизимлари ва бошқалар қиради.

Blended learning (аралаш ўқитиш)

Деклан Берн “blended learning” (аралаш таълим) ҳақида шундай дейди – ушбу таълим бой педагогик тажрибадан самарали фойдаланишга қаратилган. Бундай ёндашув ахборотни тақдим этишда турли методикалардан фойдаланишни, таълимни ташкил этишда ва таълим жараёнида ахборот технологиялари, индивидуал ва гуруҳларда анъанавий фаолиятни ташкил этишга асосланиши мумкин. Бундай турлича ёндашув талабани чарчатмайди ва ўқишга бўлган мотивларини кучайтиради. Асосий масала танланган методикаларнинг ўзаро мутаносиблигини таъминлаш ва кам харажат асосида юқори самарадорликка эришиш ҳисобланади.

Аралаш таълим кўпроқ тренингларни ташкил этишни талаб этади. Тренингларни ташкил этишда қуйидаги босқичларга эътибор қаратиш лозим:

1. Тайёргарлик босқичи
2. Мақсадларни ўтказиш босқичи

3. Тренинг ўтказиш босқичи.

Бугунги кунда blended learning таълими деганда кундузги анъанавий таълим ва масофавий таълимнинг элементларини комбинацияси ҳам тушунилмоқда. Бу тизимда ўқитувчи таълим марказида қолади ва интернет имкониятларидан кенг фойдаланади.

Масофали ўқитиш⁶

Педагогика фани билимлар соҳаси ва ижтимоий амалиёт соҳаси каби жаҳон ривожланиш умумий тенденциялари ва қонуниятларига биноан ривожланади. Шунинг учун касбий-педагогик таълим чет эл тажрибаларини ўрганиш уни илмий тушуниш илғор ғоялардан миллий таълим амалиётида фойдаланиш айниқса долзарб ҳисобланади. Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги позитив жаҳон тажрибасини ҳисобга олиш узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизими барча элементларига тааллуқли ва унинг ривожланиши омилларидан бири ҳисобланади. Шу билан бирга миллий ғоялар ва анъаналарда қурилган таълим ҳар доим миллий ривожланиш масалаларига жавоб беришини эсда тутиш керак.

Бундай таълимнинг техник ёки ташкилий шакллари турлича бўлиши мумкин, баъзан умуман одатдан ташқари тасаввур қилиб бўлмаган кўринишларга эга бўлиши мумкин. Аммо бизнинг чуқур ишонч ҳосил қилишимизга охир-оқибат одамнинг таълим олиши натижаси фақат ўқув фаолияти шакллари, шу жумладан, масофавий таълим билан белгиланмайди, балки ўқув жараёни қуриладиган таянч психологик - педагогик мазмунга боғлиқ бўлади. Айнан мана шу мазмунларини излаб топиш миллий менталитетга нисбатан масофали таълим асосларини ишлаб чиқиш бошланғич вазифаси ҳисобланади. Бу "нарса" турли рамзий амалиётлар экранларида акс эттирилиб намоён бўлади. Фикри, сезгилари ва ҳаракатларида моддийлашади.

Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти бой чет эл ва миллий тажрибалар тадқиқотлар йўналишлари умуман долзарблигини тасдиқлайди. Янги педагогик ахборот ва телекоммуникация технологиялардан фойдаланишга асосланган таълим олиш усулидан бири ҳисобланган масофали таълим моҳиятини тушунишга бизни яқинлаштиради. Таълимнинг синтетик интеграл ва гуманистик шакли ҳисобланувчи масофали ўқитишнинг айнан назарий ва амалий масалалари таълимни ислоҳ қилиш шароитларида миллий таълим тизими олдида турган муаммолар катта қисмини ҳал этиши керак.

Чет эл таълим тизимларида масофали ўқитишнинг ташкил топиши ва ривожланиши жараёнини ўрганишда таълим муассаларида масофали ўқитишни амалий ташкил қилиш турли шакллари ва вариантларини ҳамда масофали таълимни дидактик таъминлаш воситаларини таҳлил қилишга эътиборни қаратиш зарур.

Солиштириш методи моҳиятини хитой олими Х. Шу ва Н. Чжоулар тўла очиб берадилар: "Агарда миллат вақт ўқида ўзининг турган жойини тарихий ёки "вертикал" солиштиришлар билан аниқлай олса шунда у

⁶ Chripa Schneller, Carl Holmberg. Distance education in European higher education. Hamburg, Germany, 2014, 97 p.

миллатлараро ёки "горизонтал" солиштиришлар ёрдамида дунёдаги ўз ўрни тўғрисида яхшироқ тасаввурга эга бўлади. Шу билан бир вақтда "вертикал" солиштириш ишонч уйғотади, "горизонтал" эса реалист бўлишга мажбур этади".

Масофали таълим - масофада туриб ўқув ахборотларини алмашиш воситаларига асосланувчи махсус ахборот таълим муҳити ёрдамида таълим хизматлари тўпламидан иборат. Масофали таълим ахборот - таълим муҳити фойдаланувчилар таълим олиш эҳтиёжларини қондиришга мўлжалланган маълумотлар узатиш воситалари, ахборот ресурслари, ўзаро алоқалар протоколлари, аппарат - дастурли ва ташкилий-методик таъминотлар системали - ташкилий тўпламидан иборат.

Масофали таълим - ўқитувчиларга ўрганилаётган материал асосий ҳажмини етказиб беришни ўқитиш жараёнида ўқитувчилар ва талабаларнинг интерактив ўзаро алоқаларини, тингловчиларга ўрганилаётган материални мустақил ўзлаштириш бўйича мустақил ишлаш имконини беришни ҳамда ўқиш жараёнида уларнинг олган билимларини ва кўникмаларини баҳолашни таъминловчи ахборот технологиялари тўпламидир.

Келтирилган тушунчалардан таққослаш тадқиқотини ўтказишда дунёда масофали ўқитиш таълим муҳити қандай шаклланишига асосий эътиборни қаратиш зарурлиги кўриниб турибди. Шу билан бирга бизни биринчи навбатда таълимнинг мана шу соҳаси ривожланиши тенденциялари қизиқтиради. Умуман таълимнинг ноанъанавий шаклларига ўтишда дунё тенденциялари янги ахборот технологиялари бўйича тайёргарлик олиб борувчи касбий ўқув юртларининг сони ортиб бориши кузатилади.

Университетлар ташкилий тизимларининг бирлаштирилиши масофали таълимнинг ўзига хос тенденцияси ҳисобланади. Мисол учун охириги

йилларда масофали университет таълими ташкилий тузилиши янги тури - университетлар консорсиуми ривожланмоқда. Бир неча университетлар фаолиятини бирлаштирувчи ва бошқарувчи махсус ташкилот масофали таълим хизматларини кўрсатмоқда. Университетлар консорсиуми турли университетларда ишлаб чиқилган абитуриентлар учун курслардан тортиб илмий даража олишгача бўлган курслардан иборат курслар тўпламини таклиф этади.

Ғарбий Европада олий таълим олиш даражасидан масофали таълим "очиқ университетлар" деб аталувчи шаклларда амалга оширилади. Миллий очиқ университетлар кўп жиҳатдан сиртки таълим ташкилий принципларидан фойдаланадилар. Очиқ таълим асосида - ўқитувчилар ўзлари олдиларида турган таълим мақсадларига эришишга интилиб тўла мустақил йўналадиган таълим муҳити пухта ишлаб чиқилган.

Таълимнинг очиқлиги принципи қуйидагини англатади: олий ўқув юртига очиқ ўқишга қабул қилишда яъни зарур ёшга етишдан ташқари (18 ёш) ҳар қандай шарт ва талаблардан воз кечиш; ўқишни очиқ режалаштириш яъни курслар системасидан фойдаланиш йўли билан ўқиш индивидуал дастурини тузиш эркинлиги; ўқиш вақти ва суръатларини эркин танлаш яъни бутун йил давомида тингловчиларни олий ўқув юртига қабул қилиш ва белгиланган ўқиш муддатларининг йўқлиги; ўқиш жойини эркин танлаш: ўқув вақти асосий қисмида тингловчилар ўқув аудиторияларида жисмонан бўлмайдилар ва қаерда ўқишни мустақил танлай оладилар.

Очиқлик принципини амалга ошириш катта ташкилий янгиликларга олиб келди, уларни ахборотларни сақлаш, қайта ишлаб чиқиш ва етказиш, янги технологияларини татбиқ этиш ҳисобига амалга оширилиши мумкин бўлди.

Мисол учун ўтган аср 90-йилларида телеконференциялар ўтказиш технологияси асосида масофали таълим янги модели пайдо бўлди. Моделнинг асосини ўқитувчилар ва ўқитувчилар ўртасида ўзаро алоқалар асосий шакли ҳисобланган ҳақиқий вақт давомида ҳам бўлиши мумкин бўлган телеконференциялар ўтказишдан иборат. Шу билан бирга телеконференциялар ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасида ҳам ва ўқувчиларнинг ўзлари ўрталарида ҳам ўтказилиши мумкин. Булар аудио, аудиографик, видео-компютерли телеконференциялар бўлиши мумкин. Телетаълим модели яқинда пайдо бўлди, лекин у замонавий таълимни ташкил этишда тубдан ўзгаришларга олиб келмоқда. Мана шу асосида замонавий таълимнинг янги ташкилий шакли - виртуал университетлар ривожланаётганлигида бу яққол намоён бўлмоқда. Ўқишнинг бу шаклини биз янги таълимнинг энди пайдо бўлаётган модели сифатида қараймиз. Мазкур моделида ўқув мақсадларида фойдаланиладиган телеконференциялар технологиясига эга бўлган таълим тизимини қайта куриш мавжуд имкониятлари амалга оширилади. Бу технологиялар тингловчилар гуруҳларига ва алоҳида ўқитувчиларга бир-биридан ҳар қандай масофадан туриб ўқувчилар билан ва ўзаро учрашиш имконини беради.

Бундай замонавий телекоммуникация воситалари босма матнлар аудио ва видеотасмалар ўрнини босувчи компьютерли ўқув дастурлари билан

тўлдирилади. Масофали таълимнинг бундай модели пайдо бўлиши фақатгина масофадан туриб эмас, балки таълим муассасаси қандайлигидан қатъий назар таълим беришни олиб боришга олиб келади. Бундай модел ҳали тўла амалга оширилган эмас. Бу модел катта қийинчиликларга дуч келмоқда, хусусан жамоатчилик томонидан тан олинishi ва маълум илмий даража бериш, диплом ва сертификатлар бериш ҳуқуқини олиш (виртуал университет аккредитацияси) муаммолари. Мана шу қийинчиликларни йўқотиш ва виртуал университет моделининг тўла ривожланиши замонавий таълим ташкилий тузилишида чуқур ўзгаришларни англатади.

Масофали таълим фақатгина миллий таълим тизими (институционал) доирасидагина эмас, балки олий таълим бутун дастурининг тўртдан бир қисмини ташкил этувчи асосан бизнес соҳасида тайёрлашга йўналтирилган алоҳида тижорат компаниялари томонидан ҳам ривожлантирилаётганини алоҳида таъкидлаб ўтиш зарур. ИБМ Генерал Моторс Форд каби ва бошқа компаниялар томонидан хусусий корпоратив таълим тармоқлари яратилган. Мана шу таълим тизимларининг кўплиги мураккаблиги бўйича ҳам ва сони бўйича ҳам университетларда яратилган тизимлардан анча илгарилаб кетган.

Охириги ўн йилликлар давомида масофали ўқитишнинг ривожланиши узлуксиз таълим воситаси сифатида дунё ҳамжамиятининг диққат маркази объекти ҳисобланади. 1990 йил март ойида Европа комиссияси "Масофали ўқитиш ва касбий тайёрлаш" ишчи ҳужжатини қабул қилди бу ҳужжатда таълим "айниқса таълимнинг самаралилиги нуқтаи назаридан қизиқарли. Юксак сифатли таълим технологиялари марказда ишлаб чиқиши ва шундан кейин жойларда тарқатилиши мумкин" дейилган. Масофали таълим учун қулай шароитлар яратиш учун 1994 йилда Европа комиссияси "Леонардо да Винчи" дастурини ишга солди. Ушбу дастур "бутун ҳаёти давомида узлуксиз таълимни ва тайёрлаш янги шакллари" тизимини ривожлантириши керак. "Сократ" дастури "уйда таълим олишни европа масштабига олиб чиқиш" мақсадини ўз олдига қўяди. Масофали таълим соҳасида фаолиятни мувофиқлаштириш учун бутундунё масофали таълим ассоциацияси (WAOE) ташкил этилди, бу ассоциация масофали таълим минтақавий таълим тизимларини бирлаштиради

Дунёда масофали таълимнинг тизимлари турли-туманлиги хизматлар кўрсатиладиган таълим ва ташкилий шакллари жуда хилма-хиллиги сабабли ҳатто оддий турларга ажратиш ҳам жуда қийин. Қуйида чет эл нашрлари материалари бўйича масофали таълим ўқитиш тизимлари энг эътиборлилари кўрсатиб ўтилган.

Мамлакат Масофали таълим ўқитиш тизими Белгия Брюсселдаги Олий иқтисодиёт мактаб. (ЕСАЛ) АҚШда масофали таълимнинг ҳолати ва тенденцияларини алоҳида кўриб чиқишни муҳим деб ҳисоблаймиз. Биринчидан, таълимнинг бу тури ўқувчилар кўп қисмини қамраб олган, иккинчидан, ўқитиш масофали шакли анъанавий таълим тизимлари билан (мактаб, ўрта таълимдан кейинги ҳамма таълим турлари, фирмалар ичидаги касбий таълим) табиий равишда бирлаштирилган.

МДХ давлатларида фақатгина 1 миллионга яқин одам масофали таълим тизимида ўқитилади. Мисол учун 40 та инженерлик мактабларидан

консорсиум ташкил этувчи Миллий технологик университет 90-йиллардаёк масофали таълим методи билан 1100 тингловчиларни магистр даражасига тайёрлашни таъминлади. Масофали таълим учун АҚШда телевидениедан кенг фойдаланилади. ПБС-ТВ оммавий телекўрсатувлар тизими доирасида миллиондан ортиқ тингловчилар ўқитилади. Катталарни ўқитиш дастури фан, бизнес, бошқарув курсларини ўз ичига олади. Бизнес, молия ва АҚШдан чиқишсиз ҳуқуқи соҳасида бакалавр, магистр ва доктор диплом ҳамда илмий даражаларини олиш билан америка Кеннеди-Вецери университетидаги масофали ўқитиш дастури таълим хизматлари орасида алоҳида ўрин тутди. Дастур халқаро тан олинган мавқеини олишни истаган бизнесменлар ва банкирлар учун мўлжалланган. Майк Харт томонидан бошқариладиган Иллиное штати Бенедикт коллежи "Гуттлер берг" лойиҳаси АСЧ-файллар кўринишида классик асарларни иложи борича кенг аудиторияга етказиш мақсадини ўз олдига қўяди. Америка таълим хизматларини таълим хизматлар бозорида тақдим этишда БМИ (Бусинесс Манагемент Интернационал) - Калифорния штатида (АҚШ) Сан-Франциско шаҳрида штаб-квартирасига эга ихтисослаштирилган америка консалтинг компанияси катта фаоллик кўрсатмоқда. Шундай қилиб масофали таълим фаолиятига келтирилган мисоллардан Фарбда масофали таълимнинг ривожланиши асосий тенденцияси масофали таълим тизими орқали тақдим этиладиган таълим хизматларининг кенглиги ва турли хиллиги ҳисобланади деган хулосага келиш мумкин. Бундан ташқари масофали таълимнинг ривожланиши ахборот ва телекоммуникация технологияларнинг ривожланиши билан боғлиқдир.

Ҳозирги замон талабига тўлиқ жавоб берадиган мутахассисни тайёрлаш бу – давр талабидир. Ҳозирги вақтда республикамизда ёш авлодни тарбиялаш, ўқитиш, билим бериш, замонавий ахборот технологияларга яқиндан ёндашиш ҳамда янги техника ва технологиялар билан ишлашни ўргатиш мақсадида жуда кўп ижобий ишлар амалга оширилиб борилмоқда. Улардан асосийси “Масофадан ўқитиш техника ва технологияси”дир. Масофали ўқитишнинг кундузги ва бошқа таълим турларидан фарқли жиҳати шундаки мазкур таълим турига жуда кенг аҳоли оммасини жалб қилиш мумкин. Масофали ўқитиш ўзида кундузги ва сиртқи таълим турларининг ижобий хусусиятларини мужассам этади

Шу жиҳатларига кўра Масофали ўқитиш ҳозирги кундаги истиқболли таълим турларидан бири ҳисобланади. Масофали ўқитиш асосида таълим бериш учун ўқиш истагида бўлган аҳолининг муайян қисмини таълим муассасаси жойлашган ерга йиғиш шарт эмас. Иккинчидан, тингловчи ёки ўқувчи томонидан ортиқча сарф – харажат қилиш зарурати бўлмайди. Учинчидан, бу таълим турига жалб қилинувчиларнинг ёш чекланишларини истисно қилиш мумкин. Масофали таълимга жалб қилинувчи контингентни куйидаги ижтимоий гуруҳларга мансуб бўлган шахслар ташкил қилиши мумкин:

- иккинчи олий ёки қўшимча маълумот олиш, малака ошириш ва қайта тайёргарлик ўташ истагида бўлганлар;
- минтақавий ҳокимият ва бошқарув раҳбарлари;

- анъанавий таълим тизимининг имкониятлари чекланганлиги сабабли маълумот ола олмаган ёшлар;
- ўз маълумот мақомини замонавий талаблар даражасига кўтариш истагида бўлган фирма ва корхоналар ходимлари;
- иккинчи параллел маълумот олишни хоҳлаган тингловчилар;
- марказдан узоқда кам ўзлаштирилган минтақалар аҳолиси;
- эркин кўчиб юриши чекланган шахслар;
- жисмоний нуқсонлари бўлган шахслар;
- ҳарбий хизматда бўлган шахслар ва бошқалар.

Вебинар методи

Вебинар усулида дарс семинар ёки конференция Интернет орқали бир вақтда ҳозир бўлган тингловчилар билан аудио, видео (ва санаб ўтилган кўплаб интерактив имкониятлар) билан жонли олиб борилиб, ушбу дарс кейинги фойдаланишлар учун ёзиб олиниши мумкин бўлса-да, бутун ўқув ёки курс жараёнидаги дарслар ягона платформа доирасида ўзаро узвий боғланмайди, яъни алоҳида-алоҳида бир марталик дарслар бўлади дейиш мумкин.

Муаммоли метод

Муаммоли методнинг моҳияти машғулотлар жараёнида муаммоли вазиятларни яратиш ва ечишдан иборат бўлиб, унинг асосида дидактик зиддиятлар ётади. Муаммоли таълим концепциясининг асосий тушунчалари «муаммоли вазият» «муаммо», «муаммони топиш» кабилар ҳисобланади. Муаммоли вазият бу методнинг дастлабки кўриниши ҳисобланиб, ўзида субъектнинг аниқ ёки қисман тушуниб етилган муаммони ифодалайди уни бартараф этиш, янги билимлар, усуллар ва ҳаракат кўникмаларини ўзлаштиришни тақозо этади. Агар ўқувчида қийинчиликларни йўқотиш йўллари излаб топиш учун бошланғич маълумотлар бўлмаса, шубҳасиз муаммоли вазият ечимини у қабул қилмайди, яъни муаммонинг ечими унинг онгида акс этмайди. Фикрлаш муаммо моҳиятини тушуниб етилиши, ифодаланиши, мавжуд билим ва кўникмалар мажмуаси ва изланиш тажрибаси асосида муаммоли вазиятни қабул қилиш биланоқ бошланади. Бу ҳолда муаммоли вазият муаммога айланади. Ҳар бир муаммо муаммоли вазиятни ўзида намоён этади, бироқ барча муаммоли вазият муаммога айланавермайди.

Зиддиятларни бартараф этиш нафақат илмий билиш йўли, шу билан бирга ўқув йўли ҳамдир. Бу методни қуйидаги чизма ёрдамида ифодалаш мумкин:

Муаммоли ўқитиш методининг тузилмаси

Мазкур методдан фойдаланиш жараёнида муаммо ечимини топишга ёрдам берувчи йўналишлар кўрсатилмайди ва чегараланмайди. Бу хусусият муаммоли масалага хосдир. Муаммода ечимнинг қандайдир параметрлари кўрсатилса, у муаммоли масала ҳисобланади. Ҳар қандай муаммоли топшириқ маълум муаммони, демак муаммоли вазиятни ҳам қамраб олади. Бироқ юқорида таъкидланганидек, барча муаммоли вазият муаммо бўла олмайди.

Инсон ҳар доим муаммоли масалаларни ҳал этади. Агар унинг олдида муаммо пайдо бўлса, уни муаммоли масалага айлантиради, яъни унинг ечими учун ўзидаги билимлар тизимига таянади ва маълум кўрсатишларни белгилаб олади. Муваффақиятсизликка учраган тақдирда, у бошқа кўрсаткичларни қидиради ва шу муаммо бўйича янги вариантлардаги масалаларни лойиҳалайди.

Таълим жараёнида муаммоли методни қўллашда ўқитувчи ва ўқувчилар томонидан қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

Ўқитувчи фаолиятининг тузилмаси	Ўқувчи фаолиятининг тузилмаси
Ўқув материалга оид тафовутларни таклиф этилиши; муаммоли вазиятларни тузиш; муаммонинг мавжудлигини аниқлаб бериш; - муаммоли топшириқларни лойиҳалаш	Ўқув материали моҳиятининг англаб этилиши; муаммоли вазият юзасидан фикрлаш; мавжуд билимлар ва тажрибани қайта тиклаш; муаммоли масалага ўтказиш; топшириқни бажариш

Эвристик ўқитиш методи

Эвристик ўқитиш методини қўллашда ўқитувчи ўқувчилар билан ҳамкорликда ҳал этилиши зарур бўлган масалани аниқлаб олади. Ўқувчилар эса мустақил равишда таклиф этилган масалани тадқиқ этиш жараёнида зарурий билимларни ўзлаштириб оладилар ва унинг ечими бўйича бошқа вазиятлар билан таққослайди. Ўрнатилган масалани ечиш давомида

ўқувчилар илмий билиш методларини ўзлаштириб тадқиқотчилик фаолиятини олиб бориш кўникмаси тажрибасини эгаллайдилар.

Таълим жараёнида тадқиқотчилик ўқитиш методини қўллашда ўқитувчи ва ўқувчилар томонидан қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

Ўқитувчи фаолиятининг тузилмаси	Ўқувчи фаолиятининг тузилмаси
ўқувчиларга ўқув муаммосини таклиф этиш; ўқувчилар билан ҳамкорликда тадқиқот масаласини ўрнатиш; ўқувчиларнинг илмий фаолиятини ташкил этиш	ўқув муаммолари моҳиятини англаб олиш; тадқиқот муаммосини ўқитувчи ва ўқувчилар билан биргаликда ўрнатишда фаоллик кўрсатиш; уларни ечиш усулларини топиш; тадқиқий масалаларни ечиш усулларини ўзлаштириш

Эвристик методи ўқитувчилардан ижодий хусусият касб этувчи юқори даражадаги билиш фаолиятини ташкил эта олиш кўникма ва малакаларига эга бўлишни тақозо этади. Бунинг натижасида ўқувчилар мустақил равишда янги билимларни ўзлаштира оладилар.

Замонавий таълимда тьюторлик, супервизорлик ва модераторлик фаолияти.

Хорижий таълимда сўнгги йилларда бир қатор атамалар кенг ишлатилмоқда. Буларга тьютор, эдвайзер, фасилитатор ва модератор тушунчалари киради.

ТЮТОР - (*Tutorem-лотинча*) устоз, мураббий вазифасини бажаради. Баъзи ҳолларда маъруза ўқитувчиси билан тингловчи орасидаги боғловчи ролини ҳам бажаради. Бунда маъруачи томонидан берилган билимларни кенг эгаллашда маслаҳатчи ва устоз ролини бажаради.

ЭДВАЙЗЕР (advisor -французча “avisen”“ўйламоқ”) тингловчиларнинг индивидуал ҳолда битирув малакавий иши, курс лойиҳаларини бажаришда маслаҳатчи ролини бажаради.

ФАСИЛИТАТОР - (инглиз тилида *facilitator*, латинча *facilis*–енгил, кулай)- гуруҳлардаги фаолият натижасини самарали баҳолаш, муаммонинг илмий ечимини топишга йўналтириш, гуруҳдаги коммуникацияни ривожлантириш каби вазифаларни бажаради.

МОДЕРАТОР -Қабул қилинган қоидаларга амал қилишни текширади, тингловчиларнинг мустақил фикрлаш ва ишлаш қобилиятларини ривожлантириш, билиш фаолиятини фаоллаштиришга ёрдам беради. Маълумотни, семинарни, тренинглар ва давра суҳбатларини бошқаради, фикрларни умумлаштиради.

Бизнинг таълимда ушбу фаолиятларнинг ҳаммасини ўқитувчи бажаради ва педагог ёки ўқитувчи деб юритилади.

Назорат саволлари

1. Модулли ўқитиш тизими деб нимага айтилади?
2. Модул деб нимага айтилади?
3. Модулли ўқитиш усуллари айтиб беринг.
4. Модулли ўқитишнинг қандай тамойилларини биласиз?
5. Кредит деб нимага айтилади?
6. ECTS хақида тушунча беринг.
7. ECTS кредитлари тушунчасини изохланг.
8. ECTS нинг асосий тамойилларига нималар киради?
9. ECTS нинг хусусиятлари хақида маълумот беринг
10. ECTS кредитларини тақсимлаш қандай амалга оширилади?
11. Кредит технологияси бўйича тингловчилар билимини баҳолаш методикаси қандай?
12. Замонавий таълим шакллари қайси бирини биласиз?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Svenja Vieluf, David Kaplan, Eckhard Klieme, Sonja Bayer. Teaching Practices and Pedagogical Innovation. OECD, 2012, 174 p.
2. Mike Miller and etc. Innovation and Reform in Teacher Preparation. USA, 2009, 111 p.
3. Chripa Schneller, Carl Holmberg. Distance education in European higher education. Hamburg, Germany, 2014, 97 p.
4. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т.: Чўлпон, 2005.
5. Alimdjanova D.I . , Aliev I.T. Kimyo va oziq- ovqat texnologiyasiga oid fanlarni o'qitishda innovasion pedagogik texnologiyalar. Т.:“Iqtisod-moliya ”. 2015. -278 б.
6. Олимов Қ.Т. Педагогик технологиялар. – Т.: “Фан ва тараққиёт”.2011. - 275б.
7. Қосимова З. Таълим технологиялари. Ўқув қўлланма.2013. 204 б.

3-мавзу: Замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибалар: кейс-стади.

Режа:

- 3.1. Кейс-стадининг аҳамияти ва моҳияти.
- 3.2. Кейслар типологияси.
- 3.3. Кейс-стадининг педагогик паспорти.

Таянч иборалар: кейс-стади, масала тарихи, сюжет, ечим , тавсифнома, объект, манба, социум , типология, интервью , суҳбат , хисобот, процессуал тизим, услубий паспорт, аннотация, вазият, услубий кўрсатма.

3.1. Кейс-стадининг аҳамияти ва моҳияти.

Таълим жараёнида кейс-стади услубини кенг татбиқ қилишнинг ижтимоий-педагогик шарт-шароитлари

Кейс-стади: Кейс-стади амалий вазиятларни таҳлил этиш ва ҳал қилиш асосида ўқитиш усули сифатида хорижий таълимда аввал-бошда ҳуқуқ соҳасида қўлланила бошлади: у илк марта Гарвард университетининг ҳуқуқ мактабида 1870 йилда қўлланилган эди. 1920 йилда Гарвард бизнес-мактаби (HBS) ўқитувчилари юристларнинг ўқитиш тажрибасига таяниб, иқтисодий амалиётдаги аниқ вазиятларни таҳлил этиш ва муҳокама қилишни таълимнинг асосий усули этиб танлашганидан кейин мазкур ўқитиш услуби кенг татбиқ этила бошлади.

Ана шу вақтдан бошлаб HBS кейсларнинг бой тўпламини йиғди ва мазкур услубни таълимнинг мустақил концепцияси даражасигача олиб чиқди. Айни шу сабабга кўра кейс-стади услубини кўпинча гарвард услуби деб аташади. Ўз моҳиятига кўра, гарвард услуби таълим олувчиларнинг амалий вазиятларни видеоматериаллар, компьютер ва дастурий таъминотдан фойдаланиб ҳал қилиш бўйича интенсив тренингидан иборатдир.

Кейс-стадининг икки классик мактаби - Гарвард (Америкада) ва Манчестер (Европада) мактаблари мавжуд. Гарвард мактаби доирасида мазкур услуб ягона тўғри ечимни излашни ўргатиш усули ҳисобланиб, иккинчи мактаб кейсда баён қилинган муаммоли вазият ечимининг кўп вариантлилигини таклиф қилади. Америка кейслари ўнлаб саҳифали матнни ва кўплаб чизмаларни ўз ичига олади. Европа кейслари ҳажми бирмунча камроқ.

Чет эллардаги бизнес-мактабларда одатий вазиятларни ўрганишга ўқув вақтининг ўртача 25% дан 90%гача бўлган қисми ажратилади. Масалан, Чикаго университети бизнес-мактабида ўқув вақтининг 25% кейслар улушига, Колумбия университетига – 30 %, Уортонда эса –40% тўғри келади. Машғулотларни ушбу услуб бўйича ўтказишга ажратиладиган соатлар сони бўйича унинг “илк ихтирочиси” – Гарвард етакчилиқ қилади. Оддий тингловчи HBSда ўқиш вақтида 700 тагача кейсларни кўриб чиқади ва бунинг учун ўқув вақтининг 90 %гача қисмини сарфлайди.

Бунда шундай аниқлик киритиш керак: молиявий фанларга ихтисослашган мактабларда кейслар салмоғи асосий фанлар - менежмент, маркетинг, ахборот технологиялари, ходимларни бошқариш ва шу кабилардан иборат мактаблардагига нисбатан анча камдир.

Мамлакатимиздаги таълим соҳасида кейс-стади, асосан, мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимида, айниқса бошқарув соҳасида қўлланилади. Кейинги йилларда олий ўқув юртларида ҳам ўқитувчиларнинг кейсларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишга қизиқиши ошаётганлиги кузатиляпти.

**Кейс-стадини таълим
жараёнида кенг татбиқ
қилишнинг долзарблигини
белгиловчи омиллар**

Кейс-стадини олий ўқув юртларининг таълим амалиётига кенг татбиқ этишнинг долзарблиги ва зарурлиги қуйидаги омиллар билан боғлиқ:

Биринчидан, мамлакатдаги **иктисодий таълимнинг умумий йўналиши**, унинг нафақат таълим олувчиларда аниқ билимларни шакллантиришга, шу билан бирга тингловчиларда фикрлаш фаолияти, назарий билимларини амалда қўллашга тайёрлик ва бунга қобилликни ривожлантириш, бўлғуси мутахассисларда мустақиллик ва ташаббускорлик, бошқарув ва иқтисодиётдаги тадқиқотларнинг турли жиҳатлари билан боғлиқ кенг доирадаги масалаларни идрок этиш қобилиятини раванқ топтиришга йўналтирилганлиги билан.

«Инсоннинг қўлига балиқни тутқазсанг – у бир кун қорни тўқ юради, мабодо инсонни балиқ тутишга ўргатсанг – у бутун умри давомида очлик нималигини билмайди» - хитойлик донишмандларда шундай ҳикматли гап бор. Аудитория шароитларидаёқ бошқарувчилик ечимларини қабул қилишга доир малака ва кўникмалар эгалланмаса кейинчалик яхши бошқарувчи бўлиб чиқиш мумкин эмас. Келгусидаги касбий фаолият учун ўзининг бошқариш сиёсатини ишлаб чиқиш учун тингловчилар корхонада ва умуман иқтисодиётда вужудга келадиган турли хил вазиятларни таҳлил этиш малакалари ва кўникмаларини эгаллаши, таҳлил қила билиш қобилиятини ўстириши, бошқарувчига хос хусусиятларни орттириш зарур.

«Маслаҳат бериш мумкин, лекин бундай маслаҳатдан фойдаланишга ўргатиш мумкин эмаслиги» ҳақиқатдир. Ўрганиб олгач омадли иқтисодчи, молиячи ёки менежерга айланиб олишга имкон берадиган қандайдир ягона, универсал услуб ёки усул мавжуд эмас.

Тингловчиларнинг кейсларни ишлаб чиқиш технологияларини ўзлаштириши, кейсда тақдим қилинадиган амалий муаммоли вазиятларни таҳлил этиш, якка тартибда ва жамоа бўлиб уларни оптимал ҳал қилиш йўллари излаш малакаларини эгаллаши, бўлғуси мутахассисда функционал ваколатлиликни шакллантириш - касбий фаолиятда ўзининг бошқариш ва ташкил қилиш технологияларини лойиҳалаштириш, касбий жараён мантиғини қуриш усуллари, шунингдек касбий вазифаларни мустақил ва мобил тарзда ҳал этиш усуллари хосил қилишга ёрдам беради.

Иккинчидан, бозор иқтисодиётининг ностандарт вазиятларда бир тизимли асосда ва самарали ҳаракат қилиш, оқилона ечимларни қабул қилиш қобилиятини эгаллаган мутахассисларга **муҳтожлиги** билан.

Кейсда ҳар хил ҳаётий вазиятлар баёни берилади ва уларнинг оқибатлари хусусида мушоҳада юритиш ёки қатнашчилар ҳаракатларининг самарадорлигини баҳолаш ёхуд муаммони ҳал этиш усуллари таклиф қилиш талаб этилади. Лекин ҳар қандай ҳолатда ҳам амалий ҳаракат модели устида ишлаш таълим олувчилар – бўлғуси мутахассисларда меҳнат бозори талаб қиладиган касбий жиҳатдан муҳим хусусиятларни шакллантиришнинг самарали воситаси ҳисобланади.

Учинчидан, жаҳон тажрибаси кўрсатиб турганидек, кейс-стади **тингловчиларда ижтимоий етукликни ривожлантириш, ўқишга**

қизиқиш ва мотивларни ҳосил қилиш, уларни ҳақиқий профессионаллар сифатида етиштиришга кучли таъсир кўрсатади. Кейс-стадининг бўлғуси мутахассис шахсининг касбий ва ижтимоий жихатдан муҳим фазилатларини шакллантиришга таъсир кўрсатадиган усуллари ва воситалари, назаримизда 3.1-жадвалда ишонарли тарзда акс эттирилган.

Ва, ниҳоят, кейс-стади интерактив услуб бўлгани сабабли тингловчилар томонидан унга нисбатан ижобий муносабат бўлишига эришади, улар ушбу услубни ўқув ахборотини ўзлаштириш ва ундан фойдаланиш юзасидан амалий кўникмаларни таъминлайдиган амалий қўлланма (практикум) сифатида қабул қиладилар.

3.1-жадвал

Мутахассис фазилатлари	Кейс-стадининг шахсий фазилатларни шакллантиришга таъсир кўрсатадиган усул ва воситалари
Мавҳум шароитларда вазиятни ҳис этиш ва адекват баҳолаш, оқилона ечимларни топиш қобилияти	Вазият субъектининг фазилатлари ва камчиликларини таққослаш ва баҳолаш, вазиятнинг ривожланиш мантиғини ажратиб олиш, муаммонинг оқилона ечимини излаш
Бир тизимли фикрлаш, мулоҳазакорлик, бозор вазиятидаги параметрлар ва ўзаро алоқаларни тушуниш	Вазият хусусида ҳар томонлама фикр юритиш, уни мақсадли таҳлил этиш, субъектларни уларнинг тузилмавий-функционал ифодасида яхлитлигича идрок этиш
Мустақиллик ва ташаббускорлик	Мавҳумлик шароитида вазиятлар таҳлили, оқилона ечимнинг ишлаб чиқилишида ўқитувчи томонидан рағбатлантириладиган ва қўллаб-қувватладиган мустақиллик ва фаоллик
Ўзгаришларга тайёрлик, қайишқоқлик	Мунтазам ўзгариб турадиган вазиятларда оптимал феъл-атворнинг ишлаб чиқилиши
Амалий йўналишлилик	Муаммоли вазиятнинг ҳал этилишида нисбатан амалий натижага эришиш учун доимий изланиш
Ахборотлар билан ишлаш маҳорати	Доимий равишда асосий ахборотни излаш ва танлаш, уни тузилмаларга ажратиш, яна қайта тузилмалаш, уни таҳлил этиш, таснифлаш, бир тақдимот шаклидан бошқача шаклга ўтказиш, ўзаро ахборот алмашиниш
Коммуникативлик, эмпатия	Муаммоли вазият ечими ва унинг мақсадга мувофиқ тарзда ҳал этилишини танлаш юзасидан ўз позициясини ҳар доим аниқ билдириш, далиллаш ва ўзининг нуқтаи назарини ҳимоя қилиш; кейс билан гуруҳ бўлиб ишлаш, мунозаралар ва ўз фикрини

	Ўтказиш пайтида жамоанинг ошкора мулоқот ва ахборот алмашилиши, адолатли, конструктив ва тактикали танқидга ҳамда уни қабул қилишга, биргаликдаги фаолиятда ишончга ва ҳамфикрликка асосланган баҳамжиҳат ҳаракати
Муаммоли, мантиқий фикрлаш	Муамонинг изланилиши ва ифодаланиши ҳамда унинг асосий тавсифномалари белгиланиши, уни ҳал этиш усуллари ва воситаларининг асосланиши
Конструктивлик	Муаммони ҳал этиш моделининг ишлаб чиқилиши, конструктив ечимларнинг изланиши ва ифодаланиши
Назokatлилик	Жамоанинг ўз фикрини ўтказиш, мунозаралар, гуруҳ бўлиб ишлашга асосланган доимий баҳамжиҳат ҳаракати

Кейс-стади услубининг умумий тавсифномаси

Асосий категориялар ва тушунчалар

☞ **Кейс** – бу реал ҳаётнинг «бир парчасидир» (инглизча - TRUE LIFE атамасига кўра). Кейс вазиятнинг оддий ҳақиқий баёнигина эмас, балки вазиятни тушуниш ва баҳолашга имкон берадиган ягона ахборот комплекси.

☞ **Кейс-стади** (инглизча case - тўплам, аниқ вазият, stadi - таълим) кейсда баён қилинган ва таълим олувчиларни муаммони ифодалаш ҳамда унинг мақсадга мувофиқ тарздаги ечими вариантларини излашга йўналтирадиган аниқ реал ёки сунъий равишда яратилган вазиятнинг муаммоли-вазиятли таҳлил этилишига асосланган *таълим услубидир*.

☞ **Кейс-стади** - таълим, ахборотлар, коммуникация ва бошқарувнинг кўйилган таълим мақсадини амалга ошириш ва кейсда баён қилинган амалий муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнида прогноз қилинадиган ўқув натижаларига кафолатли етишишни воситали тарзда таъминлайдиган бир тартибга келтирилган оптимал усуллари ва воситалари мажмуидан иборат бўлган *таълим технологиясидир*.

☞ **Вазият** (ситуация) (кейинги лотинчадаги situation - аҳвол) – муайян вазият, аҳволни ҳосил қиладиган шарт-шароитлар ва ҳолатлар уюшмаси.

Кейсда баён қилинган вазият институционал тизимда (шу ўринда ва кейинчалик - корхонада) дискрет (айни шу) вақтда ташкилий ҳаётдаги типик муаммоларни қайта яратадиган реал ёки сунъий қурилган ҳодисаларнинг идеал тарздаги инъикосидан иборатдир.

☞ **Муаммоли вазият**. Мазкур ҳолда вазият субъектининг ҳозирги вақтда ёки келгусидаги мақсадларга эришишига хавф соладиган вазият тушунилади.

Кейс-стадининг моҳиятли белгилари ва дидактик ўзига хос хусусиятлари

Кейс-стадининг моҳияти шундан иборатки, моҳиятига кўра кўриб чиқиладиган муаммоли вазият бўйича маслаҳатчилар ролини

бажариши керак бўлган тингловчиларга қуйидагилар таклиф қилинади:

✓ кейсда баён қилинганида айна бир пайтда ташкилий ҳаётдаги типик амалий муаммони акс эттирадиган ва амалиётда ушбу муаммонинг ҳал этилишида ўзлаштирилиши ва қўлланилиши лозим бўладиган муайян билимлар мажмуини долзарблаштирадиган вазиятни идрок этиш ва таҳлилдан ўтказиш;

✓ муаммоли вазиятни мақсадга мувофиқ тарзда ҳал этадиган усуллар ва воситаларни излаш;

✓ таклиф этилган муқобил жиҳат(альтернатива)ларни баҳолаш ва улар орасидан қўйилган муаммога нисбатан энг қулай вариантини танлаш;

✓ танланган муқобил усул(альтернатива)ни амалга ошириш бўйича аниқ ечимни бутун тафсилотлари билан ишлаб чиқиш.

Кейс-стадининг моҳиятли белгиларини ифодалаймиз:

1. Ҳолати асосий параметрлари бўйича муайян дискрет вақтда ишларнинг реал аҳволини яна қайта тиклайдиган вазият шаклида тақдим этилган институционал тизим моделининг мавжудлиги.

2. Берилган вазиятнинг муаммолилиги.

3. Вазиятнинг тўлиқ чизмай эмаслиги ва, бунинг оқибати сифатида, унда мустақил, шаблон бўлмаган ечимларни талаб қиладиган мавҳумликнинг мавжудлиги.

4. Ечимларнинг кўплаб муқобил жиҳат (альтернатива)ларга эгаллиги: ҳар бир қатнашчи ўзининг билими, тажрибаси ва сезги(интуиция)сидан келиб чиқиб ўз вариантини таклиф қилади.

5. Муаммоли вазият оптимал ечимининг якка тартибда, сўнгра жамоа бўлиб ишлаб чиқилиши ва оммавий тақдим этилиши (Шунингдек, кейс билан мутлақо якка тартибда ишлашга ва натижаларни якка тартибда тақдим этишга ҳам йўл қўйилади).

6. Муаммоли вазият таҳлили ва унинг ечимини ишлаб чиқишдаги ягона мақсад.

7. Фаолият натижаларини гуруҳ бўлиб баҳолаш тизими.

8. Таълим олувчиларда бошқариладиган ҳиссий (эмоционал) кескинликнинг мавжуд бўлиши.

9. Ўқитувчи ва тингловчи таълим жараёнида айна бир пайтда ҳам масъул, ҳам эркин бўлади:

Ўқитувчи кейснинг тайёрланиши ва унинг ўқув-услубий таъминоти, шунингдек ундан самарали фойдаланиш учун *масъулдир*.

Тингловчи машғулотга тайёрланиш ва кейс бўйича ўқув топшириқларини самарали бажариш учун *масъул*, айна бир пайтда у муаммоли вазиятни таҳлил этиш натижасида ечимлар ва хулосаларни ишлаб чиқиш борасида *эркин иш тутади*.

Тингловчи ўқув шароитида муаммоли вазиятни таҳлил этиш ва ҳал қилишда *хатога йўл қўйиши мумкин*, лекин у реал ҳаётда қабул қилинадиган нотўғри ечим учун *масъулият ҳиссини сезиши керак*.

10. Таълим натижаларини режалаштириш ва уларга эришишда таълимдаги ошкоралик билан қатъиятлилигининг қўшиб олиб борилиши.

Кейс-стади таълим услуби сифатида куйидаги дидактик ўзига хос хусусиятларга эга:

1. Кейсда тақдим этилган аниқ вазият таълимнинг воқелик билан ўзаро алоқасини таъминлайди, чунки у келгусидаги касбий фаолият учун типик муаммоларни акс эттиради. Бунда ўрганиш жараёни, ўз моҳиятига кўра, реал ҳаётда ечимни қабул қилиш механизмини ифодалайди.

2. Кейс ундан фойдаланувчига муаммоларни таҳлил этиш, бир хиллаштириш ва ҳал қилиш йўллариини излашда эркинлик беради.

3. Кейсни кўриб чиқишда тингловчилар таълим жараёнининг ташкилотчиларига айланадилар ва бир-бири билан ўзаро баҳамжиҳат ҳаракат қилиш орқали реал коммуникацион ҳолатларни ифодалашади (масалан, саноат - корхона).

4. Таълим олувчилар аниқ вазиятни кўриб чиқиш жараёнида муайян умумлашган, концептуал тусга эга билимни шакллантиришга муваффақ бўладилар ва айни бир пайтда оддий умумлаштириш малакаларини орттирадилар.

5. Амалий вазиятларга асосланган машғулотлар назарий тайёргарлик даврида олинган билимлар, шунингдек тингловчиларнинг ўз малака ва маҳоратларидан фойдаланиш ва амалда қўлланишга йўналтирилади.

6. Кейс билан ишлаш натижаларининг оммавий тақдим этилиши тақдимотлар ўтказиш ва матбуот анжуманларида қатнашиш: ахборотни лўнда, мантиқан ва кўрғазмали тарзда тақдим этиш, саволни ифодалай билиш ва жавобни далиллаш малакаларини ҳосил қилишга кўмаклашади.

7. Кейс-стади таълимнинг бошқа услубларидан фарқли равишда нафақат таълим бериш ва тренинг, шу билан бирга диагностик/назоратчилик функцияларини ҳам бажаради.

Тингловчи имтиҳон олдидан кейсни олиши: уни ҳал қилиши ва амалий вазият таҳлилини ҳамда уни ҳал қилишга доир таклифларини ёзма иш шаклида тақдим этиши мумкин.

Кейс тингловчиларга бевосита имтиҳон пайтида таклиф қилиниши ҳам мумкин. Лекин бундай ҳолда у анча қисқа бўлиши, мақсадлари эса уларни тингловчи белгиланган вақт давомида ҳал қилишга улгурадиган ҳолатда бўлиши керак.

Тингловчиларнинг ўқув фани бўйича аудиториядан ташқарида бажариладиган мустақил иши кейслар туркумининг ечимини ўз ичига олиши мумкин. Натижаларнинг графика биноан ёзма тақдим этилиши (муддатлар ўқув режаси ва таълим дастурига мувофиқ белгиланади) ўқув ахборотларининг ўзлаштирилиши, ушбу курс бўйича ДТСга кўра назарда тутилган малака ва кўникмаларни оператив назорат қилиш ва баҳолашга имкон беради.

3.2 Кейслар типологияси

Кейслар учун улар турининг жуда кўплиги хосдир. Кейсларнинг турлари бўйича таснифланиши 3.2-жадвалда тақдим этилган.

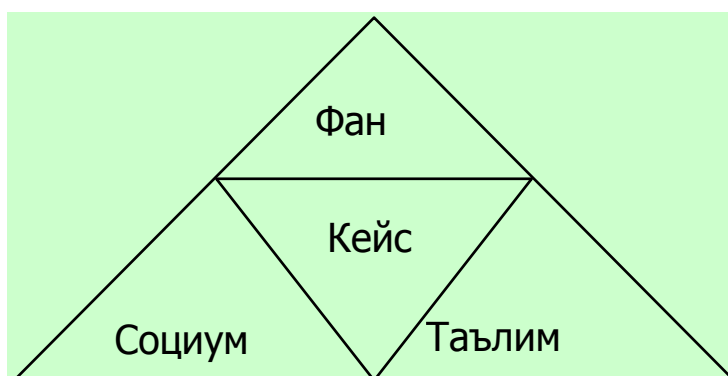

Типологик белгилари	Кейс тури
Асосий манбалари	1. Табiiй шароитдаги 2. Кабинетдаги 3. Илмий-тадқиқотчилик
Сюжет мавжудлиги	1. Сюжетли 2. Сюжетсиз
Вазият баёнининг вақтдаги изчиллиги	1. Ўтмишдан ҳозирга келиш режимидаги кейс 2. Вақт орқага қайтариладиган кейс-хотира 3. Прогностик кейс
Кейс объекти	1. Шахсий 2. Ташкилий-институционал 3. Кўп субъектли
Материални тақдим этиш усули	1. Ҳикоя 2. Эссе 3. Таҳлилий ёзишма 4. Журналист тергови 5. Ҳисобот 6. Очерк 7. Фактлар мажмуи 8. Статистик материаллар мажмуи 9. Ҳужжатлар ва ишлаб чиқариш намуналари мажмуи
Ҳажми	1. Қисқа (лўнда) 2. Ўртача миқдордаги 3. Катта (узун)
Тузилмавий ўзига хос хусусиятлари	1. Тузилмаланган 2. Тузилмаланмаган
Ўқув топшириғини тақдим этиш усули	1. Саволли 2. Кейс-топшириқ
Дидактик мақсадлари	1. Муаммо, ечим ёки концепцияни изоҳлаш 2. Тренингли, ўқув мавзуи/предмети бўйича малака ва кўникмалар орттиришга мўлжалланган 3. Таҳлил ва баҳолашга ўргатувчи 4. Муаммони ажратиш ва ечиш, бошқарувчилик қарорлари қабул қилишга ўргатувчи 5. Вазият субъекти ривожининг янги стратегиялари ва йўллари, янгича баҳолаш услублари ва шу кабиларни ишлаб чиқишга рағбатлантирувчи
Расмийлаштириш усули	1. Босма 2. Электрон 3. Видео-кейс 4. Аудио-кейс 5. Мультимедиа-кейс

Кейсологнинг (шу ўринда ва кейинчалик - кейсни ишлаб чиқувчи) вазифаси кейс турининг қўйилган дидактик мақсадларни оптимал амалга оширишига имкон берадиган ўзига хос хусусиятларини танлаш ва қўллашдан иборат.

Кейсларнинг турли манбалари

Кейс интеллектуал маҳсулот сифатида ўз манбаларига эгадир. Уларни чизмали тарзда қуйидагича акс эттириш мумкин:

3.1.-расм. Интеллектуал маҳсулот сифатидаги кейснинг асосий манбалари

Социум кейсларнинг манбаидир, деган фикр ҳеч кимда шубҳа туғдирмаслиги аниқ. Фақат унинг кейснинг мазмуни ва шаклини қай даражада олдиндан белгилаб бериши мумкинлиги ҳақида турлича фикр бўлиши мумкин. Ижтимоий ҳаёт бутун турли-туманлиги билан кейс сюжети, муаммолари ва фактологик базасининг манбаи бўлади. Таълим ва тарбиянинг кейсда жамланган мақсадлари ва вазифалари, шунингдек таълим технологиясини белгилайдиган таълим яна бир манбаидир.

Фан кейснинг учинчи манбаидир. У таҳлилий фаолият ва бир тизимли ёндашув билан белгиланадиган иккита асосий методологияни, шунингдек кейсни ҳал этиш жараёнида қўлланиладиган бошқа илмий услубларни беради.

3.1-расмда кейс детерминацияси асосий манбаларининг ўзаро нисбати бир хилда ва тенг томонли учбурчак сифатида тақдим этилган. Бу барча манбаларнинг тенг аҳамиятли эканлигининг идеал ва анча кам учрайдиган ҳолати - детерминантдир. Кейсларни қуришнинг реал амалиётида бундай ҳолат анча кам учрайди. Кўпинча манбалардан бирининг устунлик қилиши кузатилади. Чизма шаклида олганда манба ролини учбурчак бурчагининг катталиги тарзида тасаввур этиш мумкин. Бунда бурчак қанчалик тўмтоқроқ бўлса, тегишли манба таъсири шунчалик кўпроқ бўлади. Ўткир қирралар тегишлича манбанинг минимал таъсирини акс эттиради.

Ушбу ёндашув кейсларни **асосий манбалари бўйича** таснифлашга асос бўлиши мумкин. Бу ерда қуйидагиларни ажратиш кўрсатиш мумкин:

1) *ҳаётий кейслари* - мутлақо реал ҳаётий вазиятларни акс эттиради;

2) *кабинетдаги кейслар* -кейсолог моделлаштирган амалий вазиятни ўз ичига олади;

3) *илмий-тадқиқотчилик кейслари* –тадқиқотчилик фаолиятини амалга оширишга йўналтирилган.

*Ҳаётий кейсининг*асосий вазифаси ҳаётий вазиятни батафсил ва тўлиқ акс эттиришдан иборат. Ўз моҳиятига кўра, бундай кейс вазиятнинг амалий, яъни «ҳаракатдаги» моделини яратади. Бундай кейснинг ўқув мақсади таълим олувчилар тренинги, ушбу вазиятдаги билимлар, қобилиятлар ва феъл-атвор (қарорлар қабул қилиш) кўникмаларини мустаҳкамлашдан иборат бўлади. Бундай кейслар максимал кўрғазмали ва батафсил бўлиши керак. Уларнинг асосий мазмуни ҳаётни билиш ва оптимал фаолиятга доир қобилиятларни ҳосил қилишдир.

Гарчи ҳар бир кейс таълим берувчи функцияни бажарса-да, лекин уларнинг барча қирраларининг турли кейсларда акс этиши даражаси турличадир. Кўпроқ таълим берувчи функцияни бажарадиган, ҳаётни бироз бошқачароқ акс эттирадиган кейс *кабинетдаги кейс* дейилади.

Биринчидан, у ҳаётда кўпроқ учрайдиган ва мутахассис ўзининг касбий фаолиятида дуч келадиган типовой вазиятларни акс эттиради. Иккинчидан, таълим берувчи кейсда ўқув топшириқлари биринчи ўринда турадики, бу унда акс этадиган ҳаётнинг анча шартлилик элементига эга бўлишини олдиндан белгилайди. Бу ердаги вазият, муаммо ва сюжет ҳаётда бўладигани каби тус касб этади. Улар сунъийлиги билан тавсифланади ваэнг муҳим ва ҳақиқий ҳаётий деталлар конгломератидан иборат бўлади. Бундай кейс вазиятлардаги типикликни кўришга имкон беради ва вазиятни амалиётдаги шунга ўхшаган вариантни қўллаш орқали таҳлил қилиш қобилиятини олдиндан белгилаб беради.

Илмий-тадқиқотчилик кейси учун ҳам шундай хусусиятлар ҳосдир. Унинг асосий мазмуни шундаки, у вазият ва ундаги феъл-атвор ҳақидаги янги билимни олиш учун модел бўлиб хизмат қилади. Унинг таълим берувчи функцияси моделлаштириш услубини қўллаш орқали илмий тадқиқотчилик малакаларини шакллантиришдан иборат. Ушбу кейс тадқиқотчилик моделини яратиш тамойиллари бўйича қурилади. Шунинг учун уни кўпроқ магистратурада, мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимидаги таълимда қўлланиш маъқулдир.

Бундай кейсда тадқиқотчилик функциясининг устунлик қилиши уни илмий-тадқиқотчилик фаолиятида анча самарали қўллашга имкон беради.

Кейснинг юқорида ажратиб кўрсатилган манбаларини **асосий, базавий ёки бирламчи** манбалар деб аташ лозим, чунки улар кейсларга таъсир кўрсатишнинг энг моҳиятли омилларини белгилайди.

Кейсларни шакллантиришнинг **иккиламчи манбаларини** ҳам ажратиб кўрсатадики, улар базавий манбалардан ҳосил бўладиган тусга эгадир. Қуйида уларга тўхталамиз.

1. Хорижий тажрибадан кўриниб турганидек, маҳсулотлари тингловчилар учун муайян шахсий аҳамият касб этадиган корхоналар фаолияти кўриб чиқилганида ёки *ахборот «маҳаллий» материалга асосланганида* кейслар муҳокамаси анча мазмунли ва қизиқарли кечади.

Лекин бу кейсларда фақат мамлакатдаги корхоналар тажрибаси ёритилиши кераклигини билдирмайди. Бунда у ёки бошқа сифати билан миллий бозорда мавжуд бўладиган корхоналар ва товарлар ёки хизматлар назарда тутилаяпти.

Агар тингловчилар кейсларда баён қилинган ҳодисалар билан боғлиқ бўлган муҳит ва соҳани яхши билсалар, улар ўзларини анча ишончлироқ ҳис этади. Уларнинг, масалан, америкалик ёки бошқа хорижий истеъмолчилар феъл-атвори ва мотивларини муҳокама қилиши анча қийин кечади. Ўқитувчи ҳам ўзи субъектини яхши биладиган кейс муҳокамасига моҳирона раҳбарлик қилади. Ҳар қандай ҳолда ҳам бундай кейслар муҳокамасида корхона – кейс объекти вакилини таклиф қилишдек ноёб имконият мавжуд бўлади.

2. *Статистик материаллар, бозор аҳволи ҳақидаги маълумотлар, корхонанинг ижтимоий-иқтисодий тавсифномалари ва шу кабилар* кейсга илмийлик ва оддийлик бахш этади. Бунда мазкур материаллар вазиятни ташхис қилиш воситаси ролини бажариши, вазиятни тушуниш учун жуда муҳим бўлган кўрсаткичлар ҳисоб-китоби учун ахборот вазифасини уддалаши мумкин.

Статистик материаллардан фойдаланишда тингловчи бу материалларни идрок этиши, қуйидаги каби бир неча саволларга жавоб бериши керак: «Ушбу материаллар вазиятни тавсифлашда қандай роль ўйнайди?», «Материалларнинг ўзидаги қайси нарсалар вазиятни бевосита тавсифлайди?», «Бундай тавсифномалар қандай ҳисоблаб чиқилади ёки ажратиб кўрсатилади?» ва ҳоказо.

Статистик материаллар кейс матнида ёки иловада жойлаштирилади.

3. *Илмий манбалар, публицистика ва бадиий адабиёт асарлари* – булар ҳам кейсни ёзиш учун яна бир манбадир. У ёки бошқа муаммога бағишланган илмий мақолалар, монографиялар ва илмий ҳисоботларни таҳлил этиш орқали ҳам кейс учун яхши материалларни олиш мумкин. Яхши илмий мақола одатда қандайдир масалани теран тушунтириши билан тавсифланса, илмий монография тадқиқот предметининг бир тизимли, ҳар томонлама тавсифномасини беради. Илмий ҳисоботнинг ўзига хос хусусияти эса материалнинг долзарблиги ва янгилигидадир. Бундай фан маҳсулотлари ҳар доим ҳам вазиятни баён қилавермайди ва изоҳлаб бермайди. Шунинг учун уларни кейсолог вазият нуқтаи назаридан махсус мушоҳададан ўтказиши керак бўлади.

Энг қизиқарли илмий мақолалар кейс-услугда иккита функцияни бажариши мумкин. Биринчиси шундан иборатки, илмий мақолалар ва уларнинг қисмлари уларни матнга киритиш орқали кейсларнинг таркибий қисмига айланиши мумкин, иккинчиси шундаки, улар кейсни тушуниш учун зарур адабиётлар рўйхатига қўшилиши мумкин.

Агар илмий манбалар кейсга қатъийлик ва оддийлик берса, унда публицистика ва бадиий адабиёт асарлари эмоционал тўлиқлик ва предметли изоҳлилиқни яратади.

4. *Интернет* ва унинг ресурслари – кейслар учун туганмас материал манбаидир. Ушбу манба кенг миқёслилиги, қайишқоқлиги ва оперативлиги билан ажралиб туради.

Сюжет мавжудлигига қараб кейслар турлари Сюжет мавжудлигига қараб кейслар:
1. сюжетли;
2. сюжетсиз бўлади.

Сюжетли кейс одатда бўлиб ўтган воқеалар ҳақидаги ҳикояни, шахслар ва корхоналар ҳаракатларини ўз ичига олади.

Сюжетсиз кейс, одатда, яққол ифодаланган сюжетга эга бўлмайди, чунки сюжетнинг аниқ ифодаси кўп жиҳатдан ечимни очиб беради. Сиртдан караганда вазият ташхисига, сюжетни яна қайта тиклашга ёрдам бериши керак бўлган статистик материаллар, ҳисоб-китоблар, ишланмалар мажмуидан иборат бўлади.

Вазиятни баён қилишнинг вақтдаги изчиллиги бўйича кейслар турлари Кейсда баён қилинадиган вазият сюжетининг вақтдаги изчиллиги ҳам кейснинг таснифий ўзига хос хусусиятларига ўз таъсирини ўтказди. Ушбу белгига кўра кейсларнинг уч турини фарқлашади:

Ўтмишдан ҳозирга келиш режимидаги кейс;

Вақт орқага қайтариладиган кейс-хотира;

Прогностик кейс.

Ўтмишдан ҳозирга келиш режимидаги кейс баён қилинадиган ходисаларнинг вақтдаги табиий изчиллиги билан тавсифланади, сабаб-оқибатли алоқаларни яхши аниқлашга имкон беради.

Вақт орқага қайтариладиган кейс-хотирада вақт орқага қайтарилади: унда ҳаракат қилувчи шахслар нималарнидир эслашади, хотиранинг ўзи узук-юлуқ, кўпинча бир тизимсиз ва фрагментар бўладигани, бу вақт занжирини қайта тиклашни қийинлаштиради. Ўз моҳиятига кўра, кейс таҳлили вазият реконструкцияси, унинг бирор бир билиш парадигмаси жиҳатидан идрок қилинишидан иборат бўлади.

Прогностик кейс яқин ўтмишдаги ва ҳозирги воқеаларнинг анча батафсил баённи беради, ундаги объектнинг келгусидаги ҳолатининг энг яхши вариантини ишлаб чиқиш вазифасини қўяди.

Объектига қараб кейслар турлари Вазият объектига қараб кейслар шартли равишда уч гуруҳга бўлинади:

Шахсларга оид кейс, унда аниқ

субъектлар: менежерлар, раҳбарлар сиёсатчилар амал қиладилар.

Ташкилий-институционал кейс - унинг объекти институционал тизимлар: ташкилотлар, фирмалар, компаниялар, корхоналар ва улар бўлинмалари бўлиши билан фарқланади.

Кўп объектли кейс— одатда бир неча ҳаракат қилувчи объектларни ўз ичига олади.

Материални баён қилиш усулига кўра кейслар турлари Материалларни етказишнинг жанрга хос хусусиятларига қараб кейс қуйидаги турлардан бири шаклида тақдим этилиши мумкин:

ҳикоя;
эссе;
тахлилий ёзишма;
журналист тергови;
ҳисобот;
очерк;
фактлар мажмуи;
статистик материаллар мажмуи;
хужжатлар ва ишлаб чиқариш намуналари мажмуи.

Катталигига қараб кейслар турлари Кейслар катталигига қараб уч турда бўлади:
қисқа (лўнда) кейс;
ўртача миқдордаги кейс;
катта (узун) кейс.

Кейснинг катталигиунинг ҳажмига боғлиқ бўлади ва уни таҳлил этиш учун зарур ўқув вақтини белгилайди.

Қисқа кейс - шунингдек «европача», қисқа кейс деб ҳам аталади. Унинг ҳажми бир неча жумладан бир-икки саҳифагача бўлади. Унинг ечими икки соатлик амалий машғулотнинг бир қисмини банд қилишига мўлжалланган.

Ўртача миқдордаги кейс – унинг кўриб чиқилиши одатда икки соатлик машғулотни банд қилади.

Катта кейс («америкача», узун) – ўнлаб саҳифаларни ўз ичига олади, бир неча амалий машғулотлар давомида ва ҳатто бутун ўқув курси мобайнида қўлланилиши мумкин.

Тузилмасига қараб кейслар турлари Тузилмавий хусусиятларига қараб кейсларнинг икки тури фарқланади:

тузилмага келтирилган;
тузилмалага келтирилмаган.

Тузилмавий кейс тузилмавий шакли вазиятнинг идрок этилиши ва фикрланишини енгиллаштирадиган ахборотни ўз ичига олади.

Тузилмага эга бўлмаган кейс, одатда, муаммони батафсил (баъзан, ҳатто ҳаддан ортиқ тафсилотлари билан) ёритадиган катта ҳажмдаги тузилмаланмаган ахборотни ўз ичига олади.

Ўқув топшириғини тақдим этиш усулига кўра кейслар турлари Ушбу таснифлаш асосига кўра кейслар икки турда бўлади:

Саволли кейс – унинг ечилишида тингловчилар вазият баён қилинганидан кейин қўйиладиган саволларга жавоб бериши керак.

Кейс-топшириқ - кейсни ҳал қилиш жараёнида бажарилиши лозим бўлган вазифа ёки топшириқ, одатда вазият баёнигача қўйилади.

Дидактик мақсадларига кўра кейслар Ушбу таснифлаш асосига кўра кейсларнинг беш тури фарқланади:
1. *Муаммо, ечим ёки концепцияни изоҳловчи*

кейс. Таниқли ва муваффақият билан ишлайдиган корхоналар (компаниялар)нинг узок муддат давомидаги иш фаолиятини баён қилади (мақсадлари, стратегиялари, махсулот модификациялари, турли бозорлардаги иши ва бошқалар).

Бундай кейснинг таълимий мақсади – мисол орқали ўқитиш. Режалаштириладиган ўқув натижалари – тўғри қабул қилинган қарорларни эслаб қолиш, таниқли ва муваффақият билан ишлайдиган корхоналар ва тармоқларнинг амалиёти билан танишиш.

2. *Тренингли, ўқув мавзуи/предмети бўйича малака ва кўникмалар орттиришга мўлжалланган.* Унинг таълимий мақсади - тингловчиларга бирор бир ҳаракатларни бажариш алгоритминини ўргатиш.

Тингловчи қуйидагиларни ўрганиши керак: муайян модель/формула/ҳисоб-китоб алгоритминини қўллаш, берилган одатий вазиятда ягона тўғри қарорни қабул қилиш.

3. *Таҳлил ва баҳолашга ўргатувчи.* Кейсда аниқ вақт давридаги вазият баён қилинган, вазият субъекти олдида турган муаммолар аниқланган ва аниқ ифодаланган.

Тингловчи вазиятни тушуниши, таҳлил қилиши ва баҳолаши, қўйилган муаммо юзасидан қарор қабул қилиши лозим.

4. *Муаммони ажратиши ва ечиши, бошқарувчилик қарорлари қабул қилишга ўргатувчи.* Мураккаб баён қилинган вазиятга эга. Муаммо вазиятга киритилади-ю, лекин аниқ намоён бўлмайди. У статистик маълумотлар, корхона ҳисоботлари, бўлинмалар раҳбарлари нутқлари ва шу кабиларда тақдим этилган.

Тингловчилар муаммони аниқлаши ва ифодалаши, уни ҳал этиш усуллари ва воситаларинини кўрсатиши керак.

5. *Вазият субъекти ривожининг янги стратегиялари ва йўллари, янги баҳолаш услублари ва шу кабиларни ишлаб чиқишга рағбатлантирувчи.* Бундай кейснинг ўзига хос хусусияти шундаки, бошқарувчилик муаммоси корхона фаолиятининг муайян турига, муайян асосий шарт-шароитларга боғлаб баён қилинади.

Тингловчидан вазият субъектини ривожлантиришнинг янги стратегияси ва йўлларинини топиш талаб қилинади. Бундай кейсдаги вазиятда ахборотнинг бир қисми бўлмаслиги мумкин. Ахборотга эҳтиёжни аниқлаш ва уни топиш – тингловчининг яна бир вазифасидир.

Безатиш усулига қараб кейслар турлари Кейслар тингловчиларга турли шаклда тақдим этилиши мумкин: босма, электрон, видео-кейс, аудио-кейс, мультимедиа-кейс.

Ўқитиш амалиётида, одатда, босма шаклдаги ва электрон ташувчилардаги кейслар қўлланилади – бундай шаклдаги ахборот билан ишлаш аудио- ёки видео-вариантлардагига нисбатан қулай ва таҳлил қилиш осонроқ. Бундан ташқари, кўп марталаб интерактив кўздан кечириш имкониятларининг чекланганлиги бирламчи ахборотнинг бузилиши ва хатоларга олиб келиши мумкин. Мультимедиа – кейсларнинг имкониятлари юқорида кўрсатилган қийинчиликларнинг олдини олишга имкон беради ва ўзларида матнли ахборот ва интерактив видео-тасвир устунликларинини

мужассам этади.

Кейсни ишлаб чиқишнинг процессуал тизими

Кейсни ишлаб чиқиш модели Кейснинг яратилиши мураккаб процессуал тизимдан иборат бўлади. Кейсни ишлаб чиқиш модели 3.2-расмда тақдим этилган.

Расмда кўришиб турганидек, кейснинг шакллантирилишига бир неча омиллар таъсир қилади:

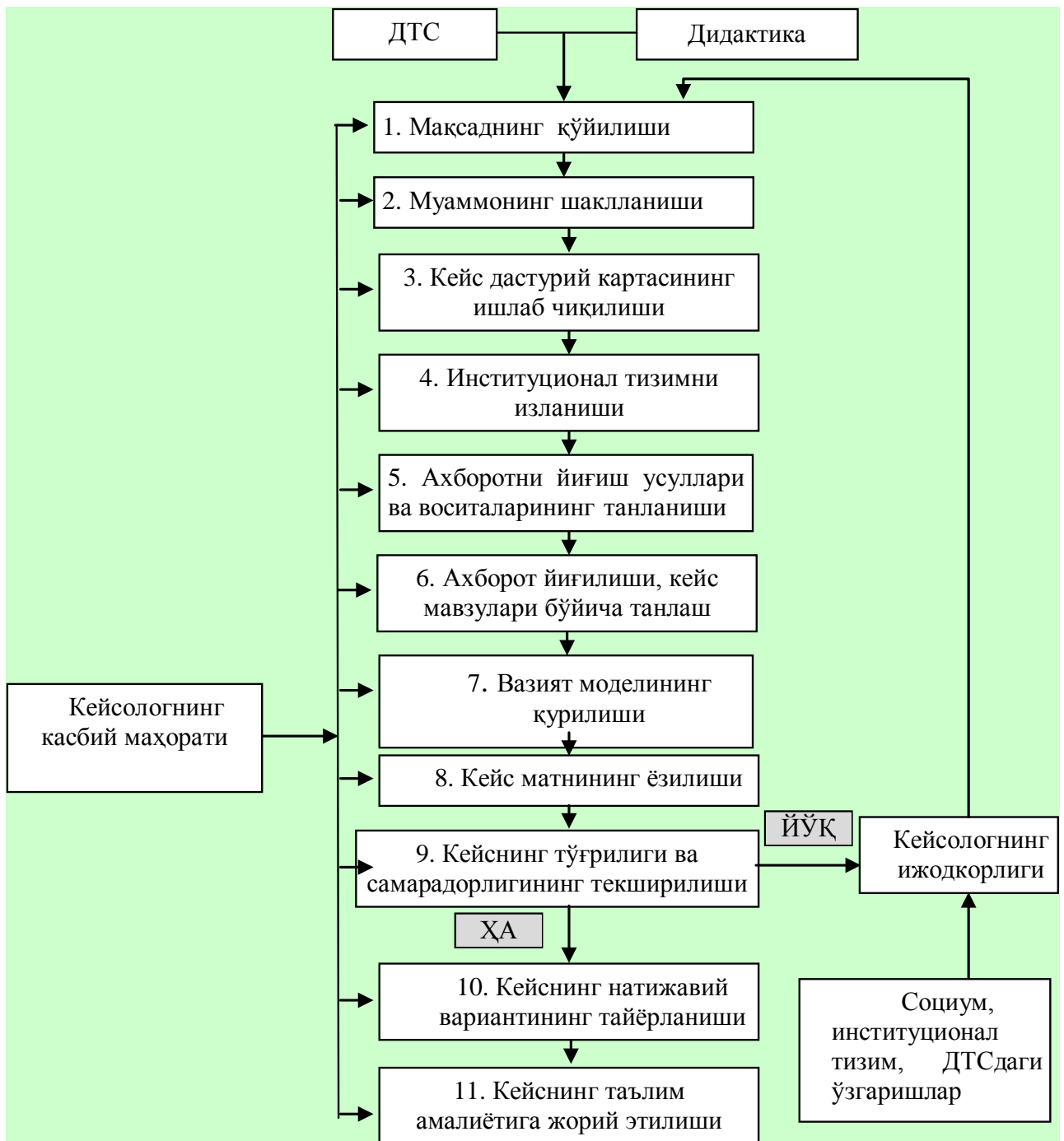
1. *Давлат таълим стандартида (ДТС) кейсни ишлаб чиқишга асос бўлган ўқув предмети бўйича ифодаланган таълим тизими талаблари* - кейснинг предметни ўқитиш тизимидаги ўрни, унинг мақсадлари ва ўқув натижалари, тингловчилар кейсни ҳал қилиш учун олдиндан эгаллаши лозим бўлган билимларни белгилайди.

2. *Ушбу предмет бўйича таълим тизимини қамраб оладиган дидактика* – таълим мазмуни; таълим мақсадларининг амалга оширилиши ва прогноз қилинадиган ўқув натижаларига эришишни воситали тарзда таъминлайдиган ўқитиш услублари, шакллари ва воситалари, ахборот, коммуникация ва бошқарув усуллари ва воситаларини; таълим жараёнининг кечиши ва натижаларини белгилайдиган қонуниятлар, тамойиллар, қоидалар ва нормативларни белгилайди.

3. *Социум, институционал тизим – кейс объекти, ДТСда юз берадиган ўзгаришлар* - кейсга ўзгартишларни киритиш орқали ахборот таъминотида тезкорлик билан акс этиши керак.

4. *Кейсологнинг касбий маҳорати* - ўқув предмети бўйича билимлар мажмуи, кейсни ишлаб чиқиш, таълимнинг кейс-технологиясини лойиҳалаштириш, режалаштириш ва амалга ошириш қобилиятидан иборат бўлади.

3.2 расм. Кейсни ишлаб чиқиш модели.

Кейсни ишлаб чиқиш жараёнининг ўзи кейсологнинг мақсадни фароз қилишидан то кейсни таълим жараёнига жорий этишгача бўлган жами ҳаракатлари изчиллигидан иборат.

Кейсолог фаолияти мазмунини босқичма-босқич кўриб чиқамиз.

Мақсаднинг қўйилиши Кейсни ишлаб чиқишнинг ушбу биринчи босқичи қуйидаги ҳаракатларни ўз ичига олади:
кейснинг ўқув курси тузилмасидаги ўрнини белгилаш;

унинг таълимий мақсадини ифодалаш (тингловчиларни таништириш, ... ҳақидаги билимларни шакллантириш/чуқурлаштириш, ўргатиш, малакаларни орттириш, кўникмаларни ривожлантириш ва ҳоказо);

кейснинг тингловчиларнинг таълимдаги ютуқлари натижалари учун «масъулият зонаси»ни аниқлаш;

ўзлаштирилиши/кенгайтирилиши/ривожлантирилиши лозим бўлган билим, малака ва кўникмалар рўйхати (... ни таҳлил этади, тузади (бизнес-режа), ишлаб чиқади (маркетинг стратегияси), ... га тайёрлик/кўникмани намоён этади ва ҳоказо);

ечими тингловчиларнинг мўлжалланган ўқув натижаларига эришишини таъминлайдиган педагогик вазифаларнинг белгиланиши (... ни ўргатиш, ... ни бир тизимга солиш, ... ни тушунтириш ва ҳоказо).

Тингловчи – кейсологнинг аниқ ва бир хилда ифодаланган таълимий мақсадлари, ўқув натижалари ва вазифалари вазиятга доир машқни «қуриш» учун асос бўлади.

Муаммонинг ифодаланиши

Муаммо қандайдир ҳаракатлар қилиш учун етилган зарурат билан уни амалга ошириш учун шарт-шароитлар етишмаслиги ўртасидаги зиддиятнинг амал қилиши ва ифодаланиши шаклидан иборатлиги сабабли муаммонинг ифодаланиши ана шу зиддиятни белгилаш, сўнгра унинг асосий таркибий қисмлари – муаммо тузилмасини (кичик муаммоларни) белгилашни назарда тутлади.

Кейс дастурий картасининг

Кейс дастурий картасининг қурилиши –кейсни ишлаб чиқишнинг энг муҳим босқичларидан бири. **Кейснинг дастурий картаси** кейс учун ахборот йиғиш ва вазиятни баён қилиш учун асос бўладиган асосий масалалар(тезислар)нинг тузилмаланган рўйхатидан иборат бўлади.

Институционал тизимнинг изланиши/танланиши

Кейсни ишлаб чиқишнинг ушбу босқичига киришишдан олдин кейсолог қуйидаги қарорларни қабул қилади:

Кейс ҳаётийлик, кабинетли ёки илмий-тадқиқотчилик тусида бўлиши?

Кейс объекти аниқ шахс (шахслар) ёки корхона ёхуд у кўп объектли бўлади?

Фақат шундан кейин у институционал тизимни танлайди (кабинетли кейс учун) ёки топади (ҳаётий ёки илмий-тадқиқотчилик кейси учун).

➤ **Институционал тизим** - кейснинг кейс дастурий картасини амалга оширишига бевосита дахлдор объектдир.

Улар қуйидагилар бўлиши мумкин:

фирма;

ташкilot;

корхона ва ҳоказо.

Ахборот йиғиш усуллари ва воситаларининг танланиши

Кейс учун ахборот *йиғиш усуллари* сифатида қуйидагилар танланиши мумкин:
интервью, суҳбат, ўрганиш (архив

хужжатлари, ҳисоботларни), кузатув ва ҳоказо.

Қуйидагилар ахборот *йиғиш воситаси* бўлиб хизмат қилиши мумкин: сўровнома варағи, интервью олиш варағи, анкета, ҳар хил жадваллар ва бошқалар.

Ахборот йиғиш Кейсга асос бўладиган ахборотларни излаш ва йиғиш уни ёзишдаги муҳим муаммодир. *Қуйидагилар ахборот манбалари бўлиши мумкин:*

статистик материаллар, ҳисоботлар;
вазият объекти фаолияти ҳақидаги маълумотномалар, ахборотлар, проспектлар ва бошқа маълумотлар;
Интернет;
оммавий ахборот воситалари;
корхона рақиблари, унинг таъминотчилари ва истеъмолчилари, тармоқдаги экспертлар ёки турли инвестицион фондлар таҳлилчилари билан мулоқот;
тингловчиларнинг ўқув ва диплом лойиҳалари, магистрлик диссертациялари;
илмий мақолалар, монографиялар.

Дарвоқе, хорижий тажрибанинг кўрсатишича, *корхона раҳбарлари билан интервью* кейснинг энг самарали манбаларидан бири ҳисобланади.

Вазият моделининг қурилиши Кейсологнинг кейсни ишлаб чиқишга доир фаолиятининг ушбу босқичдаги мазмунини унинг қуйидаги қарорлари белгилайди:

Кейс қандай бўлади: сюжетли ёки сюжетсиз?

Кейсдаги воқеалар ахборотни баён қилишнинг вақтдаги изчиллиги бўйича ўтмишдан ҳозирга келадиган ёки кейс-хотира ёхуд прогностик бўладими?

Вазиятга оид машқ қандай жанрда баён қилинади: ҳикоя ёки эссе ёхуд таҳлилий ёзишма ёки бошқача шаклда?

Кейсолог қабул қилинган ечим асосида вазият моделини қуради.

☞ **Кейсдаги вазият модели** вазият субъекти фаолиятининг идеал инъикосидан иборат бўлади ва ифодаланган муаммо ташувчиси ролини бажаради. Ташқи кўринишига кўра бу ҳодисаларнинг муайян занжири ёки ҳодисалар доираси, ҳодисалар боғлами ва шу кабилар бўлиши мумкин.

Модель вазиятнинг турга оид белгиларини танлаш асосида шакллантирилади

Вазият моделини қуриш муваффақияти унинг ўрганилаётган мавзу ёки ўқув предметиға мувофиқ бўлиши даражасига қараб, шунингдек унда ностандарт, муайян интрига борлигига кўра белгиланадики, бу унга ноординарлик бахш этиб, тадқиқотчилик мотивациясини ҳосил қилади.

Кейс матнининг ёзилиши Кейсолог кейсни ёзишга киришишдан олдин қуйидагича ечимларни қабул қилади:

Кейс ўз ҳажмига кўра қисқа ёки ўртача миқдорда ёхуд катта бўладими?

Бу саволли кейсми ёки кейс-топшириқми?

Кейсда муаммо қандай усулда берилади?

1-усул – муаммони кейсолог ифодалайди.

2-усул – вазиятдаги муаммо яққол ифодаланади, лекин бунда вазиятнинг зарур элементларидан бири (масалан, шериклар ҳақидаги) ахборот бўлмайди.

3-усул – матнда вазият субъектлари ўртасидаги зиддият мавҳум ифодаланади.

Кейс тузилмаси бўйича қандай бўлади?

Гап шундаки, кейс бу шунчаки моҳирона бир ҳикоя ёки муайян воқеаларнинг оптимал сонли саҳифалардаги оддий баёни эмас. Юқорида қайд қилинганидек, бу, аввало, муайян ўқув мақсадларига эришиш учун қўлланиладиган педагогик воситадир.

Шу сабабли кейс тузилмаси уч асосий таркибий қисм билан белгиланади:

1) *мотивацион*, кейснинг долзарблиги, унинг мақсади ва тингловчи кейсни ҳал қилишда эришадиган ўқув натижаларини белгилайди;

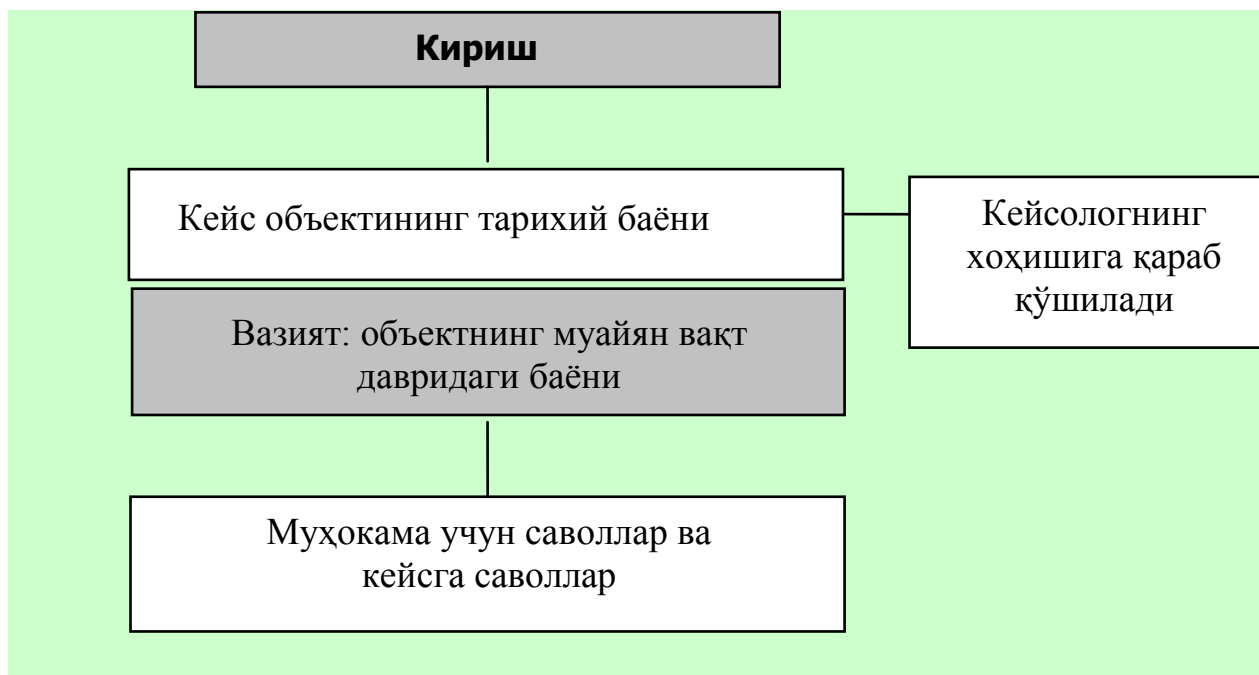
2) *сюжетли*, у кейсдаги амалий вазият мазмунини очиб берадиган ҳаракатлар, воқеалар мажмуидан иборат бўлади;

3) *информацион*, у вазият таҳлили учун зарур ахборотни ўз ичига олади;

Сюжетли ва информацион қисмлар нисбатан мустақил тарзда ва чамбарчас боғлиқ ҳолда ҳам амал қилиши мумкин (3.3-расм).

☞ *Тингловчининг ҳал қилиши учун тақдим этиладиган ҳар қандай кейсда унинг мақсади ва топшириғи/саволлари аниқ ифодаланган бўлиши лозим; у топшириқни ҳал этиш учун зарур ва етарли ахборот ҳажминини ўз ичига олиши керак.*

Кейс мазмунини компонентлари бўйича кўриб чиқамиз.

3.3-расм. Кейс тузилмаси

■ - Мажбурий таркибий қисм (компонент).

Кириш

Кейснинг ушбу тузилмали компоненти кейс долзарблигининг асосини, унинг таълим берувчи мақсади ва тингловчилар кейсни ҳал қилиш натижасида эришиши мумкин бўлган назарда тутиладиган ўқув натижаларини ўз ичига олади.

Кейс объектининг тарихий баёни

Ушбу компонент катта (америкача, узун) кейсларда доим бўлади. Тақдим этилган ахборот муаммонинг ретроспектив таҳлилини ўтказиш, унинг сабаблари ва ривожланиш тенденцияларини белгилашга имкон беради.

Вазият

Вазият - кейснинг асосий тузилмавий компоненти ҳисобланади.

☞ **Кейсда баён қилинган вазият**, корхонага шу пайтда ҳал қилувчи таъсир кўрсатадиган параметрлар, ўзгарувчан омилларнинг аниқ туркуми шаклида ифодаланади. Бошқача айтганда, у вазият объекти ҳақидаги релевант (муаммони ҳал этиш учун муҳим) маълумотлар рўйхатидан иборат бўлади.

Вазият мазмуни тингловчиларнинг келгусидаги фаолияти учун хос бўлган ишлаб турган корхоналар ёки моделлаштирилган корхоналарнинг ҳаётидаги реал воқеаларга асосланади.

Муваффақиятли вазиятли машқлар турли персонажлар ўртасидаги суҳбатларни ўз ичига олиши мумкин, тингловчилар-кейсдан фойдаланувчиларнинг вазиятнинг реаллигини ҳис этишига ёрдам берадиган бошқа публицистик усуллар ва воситалар ҳам ишлатилади.

Вазиятнинг кейсдаги баёни ва унинг ахборот таъминоти қуйидагиларга кўра турлича бўлиши мумкин:

1. *ҳажмига кўра*: бир неча жумладан тортиб, то юзлаб саҳифали матнгача;
2. *деталлаштириши даражаси ва ахборотга бойлигига кўра*: таҳлил предметиға бевосита тегишли бўлмаган ахборотнинг мавжуд бўлиши ёки, аксинча, вазият элементларидан бири ҳақидаги ахборотнинг бўлмаслиги ҳам мумкин.

Кейснинг мавзуси ва мақсадига қараб вазиятда шериклар, рақиблар ва/ёки вазият субъекти биргаликда фаолият юритадиган бошқа ҳаракат қилувчи шахслар, вазият амал қилиши ва ўзгаришига асос бўладиган шарт-шароитлар ҳақидаги маълумотлар ҳам бўлиши мумкин.

☞ *Вазиятнинг баён қилинишида ишлатилган тўлдирувчи материаллар, бир томондан, кейсдан фойдаланувчиларни уни ҳал этиш учун зарур тузилмаланган ахборот билан таъминлайди, бошқа томондан эса – вазиятнинг кўرғазмали ахборотли негизини ташкил этади.*

3.3. Кейснинг педагогик паспорти

Кейснинг педагогик паспорти, бу унинг ташкилий-услубий таъминотидир. У қуйидаги компонентларни ўз ичига олади:

8. педагогик аннотация;
9. тингловчига услубий кўрсатмалар;
10. ўқитувчи – кейсологнинг кейсни ҳал этиш варианты;
11. таълим технологияси.

Кейснинг педагогик паспортини компонентлари бўйича кўриб чиқамиз.

Педагогик аннотация

Қуйидаги элементларни ўз ичига олади:

1. Кейс мўлжалланган предмет, бўлим, мавзу, таълим даражаси, курс кўрсатилади.
2. Кейсдан кўзланган мақсад (таълимий мақсад, режалаштириладиган ўқув натижалари).
3. Тингловчилар кейсни муваффақиятли ҳал этиш учун эгаллаши лозим бўлган дастлабки билим ва малакалар.
4. Кейс реал институционал тизим фаолиятини акс эттириши ёки унда кейсолог сунъий моделлаштирган вазият баён қилиниши ҳақидаги маълумот.
5. Ахборот олиш манбалари рўйхати
6. Кейснинг ўзига хос белгиларига кўра тавсифномаси (сюжет, кейс объекти мавжудлиги, материални тақдим этиш усули, ҳажми, тузилмавий ўзига хос хусусиятлари, ўқув топшириғини тақдим этиш усули, чизмалаштириш усули).
7. Кейсдан кўзланган мақсад, тегишлича, ташкилий - услубий таъминоти ўзгарганида у қўлланилиши мумкин бўлган ўқув предметлари рўйхати.

Тингловчига услубий кўрсатмалар

Кейс услубий паспортининг мазкур компоненти қуйидагиларни ўз ичига олади:

4. кейсдаги муаммо ва кичик муаммолар ифодаси (агар кейс муаммони излаш ва ҳал этишга ўргатадиган кейслар тоифасига кирмайдиган бўлса);
5. муаммо ечими алгоритми (ушбу элементнинг бўлишини ўқитувчи – кейсолог белгилайди);
6. муаммоли вазиятни таҳлил этиш ва ҳал қилиш варағи ёки муаммоли вазиятни таҳлил этиш ва ҳал қилишга доир йўриқнома;
7. кейс билан индивидуал ва гуруҳ бўлиб ишлашни баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари;
8. ўқув-услубий материаллар: ҳисоб-китоблар қоидалари ва формулалари, услублар ва русумлар баёни ва бошқалар (кейсологнинг фикрига қараб).

Ўқитувчи – кейсолог варианты

Кейс услубий паспортининг ушбу компоненти қуйидагиларни ўз ичига олади:

3. Кейсдаги муаммо ва кичик муаммолар ифодаси (агар улар тингловчига услубий кўрсатмаларда тақдим этилмаган бўлса);
4. Муаммо ечими (кичик муаммолар ёки вазифалар бўйича);

ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМДА ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИШИ: “КЕЙС СТАДИ” (ПАРЧА)⁷

Ушбу кейс манбаи бўйича илмий-тадқиқотчилик кейси ҳисобланиб, лавҳасиздир ва бугунги кун тартибида баён этилган. Вазиятни баён қилишнинг вақтдаги изчиллиги бўйича у прогностик кейслар қаторига киради. Вазият объектига кўра ушбу кейс кўп объектли ҳисобланади, унинг ҳажми ўртачадир. Ўқув топшириғини тақдим этиш усулига кўра кейс-топшириқ бўлиб, таҳлил ва баҳолашга ўргатувчидир. Безатиш усулига кўра босмадир. Тузилмаси бўйича тизимлаштирилган бўлиб вазиятни идрок этилиши ва фикрланишини енгиллаштирадиган ахборотни ўз ичига олади. Материални баён этиш усули ҳисобот тарзида. Дидактик мақсадларга кўра таҳлил ва баҳолашга ўргатувчидир.

Резюме

Ушбу кейс келажак лойиҳалари сифатида бажарилган илмий тадқиқотларнинг натижаларини ўз ичига олади. Лойиҳа мультимедия технологиясидан фойдаланиш бўйича мавжуд бўлган қарашлар ва кўникмаларни аниқлаш ҳамда талабалар мультимедия воситаларини ўқув жараёнида ва ўқув режаларида қандай қўллаётганларини баҳолаш мақсадида бажарилган. Таҷрибаларда 40 нафар катталар ва ёшлар иштирок этган. Тадқиқотнинг мақсади янги технологияларни қабул қилиш ва улардан фойдаланиш муаммосидир. Олинган натижалар шуни кўрсатдики, талабалар лойиҳага ижобий муносабатда бўлиб, ўз командаларида фаол равишда ишлаб, катта қониқиш ҳосил қилдилар. Бир семестр давомида 90% қатнашувчиларнинг фикри ижобий томонга ўзгарди.

Калитли сўзлар: ўқитишнинг мультимедия муҳити, педагогик таълим, муаммоларни ечиш, ўқитишдаги муаммолар

Ушбу кейс келгусининг лойиҳалари сифатида Сегет Университетида бажарилган илмий тадқиқотларнинг натижаларини ўз ичига олади. Кейс стадини мактабда олинган билимлар билан меҳнат бозорида талаб этиладиган кўникмалар (коммуникатив кўникмалар, танқидий фикрлаш, муаммоларни ечиш кўникмалари, инфор­мацион компьютер технологияларлари (ИКТ) соҳасидаги кўникмалар, креативлик) орасида мавжуд бўлган тафовутларни ечиш бўйича биринчи қадам деса бўлади.

Таълимда мультимедия ва таълимнинг келажаги.

Бўлажак таълим тўғрисида ҳозирги кунда бир неча назариялар мавжуд. Уларнинг мазмунида масофали таълим ёки ўқитувчиларни талаб қилмайдиган ўрталаштирилган таълим ётади деб қаралади. Шубҳа йўқки, 21 асрда ўқув жараёнининг аксарият фоизи Интернетда амалга оширилади, лекин бу ўқитувчига умуман ҳожат қолмайди дегани

---

⁷ Molnar Gyongyver Ph. D. The use of tools in teacher education: a case study. University of Szeged . Institute of Education Petofi S. Sgt. 30-34. Szeged . Hungary

эмас. Бундан ташқари, малакали ўқитувчиларга яъни ўз сохаларини яхши билган ва информацион технологияда тажрибага эга бўлганлар педагогларга hozir хам талаб мавжуд.

Хеч ким янги технологиялар ва Интернетни таълим соҳасидаги аҳамиятини ва компьютернинг таъсирини шубҳа остига олмайди. Хозирги кунда WORD WIDE WEB да фақат on line тизимида фаолият кўрсатадиган бир нечта мактаблар ва университетлар мавжуд. Ушбу жараёнлар индустриал асридан информация асрига ўтишимиз билан ўзи билан бирга янги муаммоларни хам олиб келди. Уларнинг энг асосийси янги авлоднинг, яъни ўзи билан ўсиб-улғайган атроф-мухитини олиб келувчи NET авлоднинг кириб келиши, уларнинг муносабати ва авлодлар орасидаги катта масофанинг яъни узилишнинг пайдо бўлишидир.

3.3-жадвалда бу ҳақда маълумотлар келтирилган. Авлодлар орасидаги энг катта фарқ ишга бўлган муносабат, иш жойини кутиш ва ишнинг ўзидан ташқари уларнинг ИНТЕРНЕТга бўлган муносабатида кўринади. NET авлод учун интернет гўёки кислород, улар ўз ҳаётини усиз тасаввур қила олмайдилар. 20 асрда 3 авлод ва NET авлод орасидаги фарқ жуда катта бўлиб қолди ва уни оддий йўл билан хал қилиб бўлмайди.

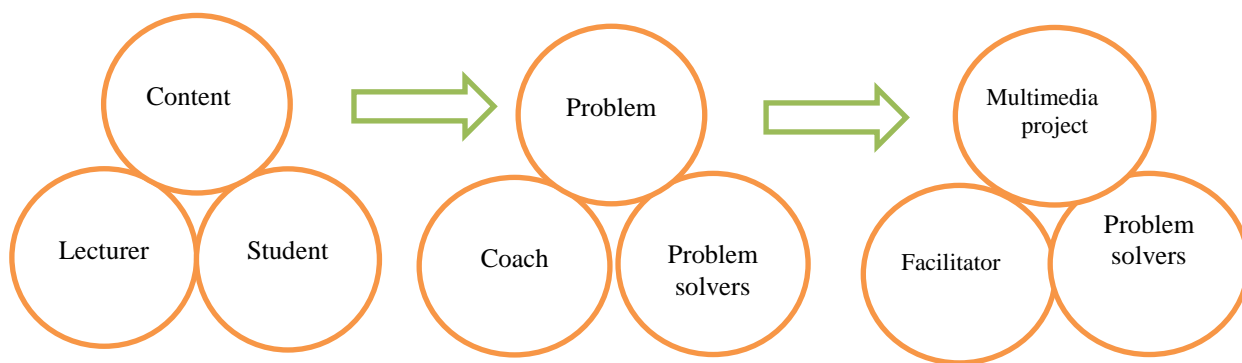
3.3-жадвал

20 ва 21 аср тўрт авлоди ҳаёт тарзини қиёсий таққослаш

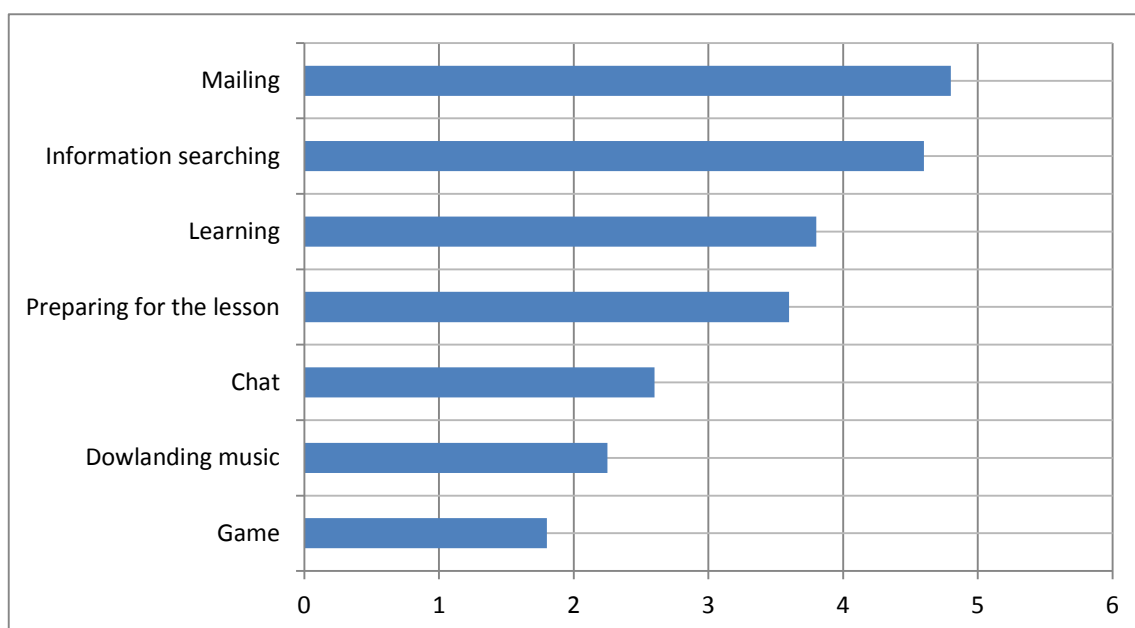
Аниқлаш	Етуклик	Бумер гўдаклари	X авлоди	NET авлоди
Туғилиш санаси	1990-1946	1946-1964	1965-1982	1982-1991
Тавсифи	Кекса авлод	Менинг авлодим	Хизматда бўлган ота-оналар	Millinnials авлоди
Аниқлаш	Назорат ва буйруқлик, ўзини фидо қилиш	Оптимист меҳнатқаш	Мустақил ишонмовчи	Ишончли аниқ
Ёқади	Бировнинг қарамоғида бўлмоқ	Оила, жамоада қатнашиш бурчи	Меҳнат маъсулияти	Жамоавий фаоллик
Ёқмайди	Янги технология	Ялқовлик, 50 марта ўзгариш	Етакчилик	Секинлик, инкор

Ушбу кейс-стадия бўйича бажарилган ишлар натижасида йиғилган маълумотларнинг бир қисми мисол тариқасида 3.4. ва 3.5-расмларда келтирилади.

3.4-расм. Муаммоли йўналиштириш таълим методи билан мультимедия ўқитиш мухитининг боғланиши

3.5-расм Интернетдан турлича мақсадларда фойдаланиш частотаси

Тинловчиларни янги технологиялар билан танишиши, ўқишни рад этиб, телекўрсатувларни кўриш одати, танқидий фикрлаш кўникмаларига деярли эга эмасликлари, интеллектуал бойликка ва интернетда топилган маълумотларнинг ишончлилигига бўлган эътиборсизликлари, кам қониқиш билан катта муваффақиятларни кутиш одатлари педагоглар билан янги авлод орасидаги барьерни янада кўтарди. Сайт аппаратлари сабабли кўпгина институтларнинг информацион мухити ва NET авлод фойдаланадиган технологиялар орасидаги тафовут катталашиб бормоқда, натижада фарзандлар ўз оналарига ўргатувчиси бўлиб қолмоқдалар. Турли-туман конкрет телевизион каналлар, журналлар, интернет сайтларининг сони кўпайиб, улардан чексиз хажмдаги маълумотларни олишимиз мумкин. Энди ўқитувчи билимнинг асосий манбаи бўлмай қолди. Лекин катта хажмдаги маълумотларни хазм қилиш, танқидий фикрлаш, муаммоларни ечиш учун меҳнат бозорида талаб қилинадиган

кўникмаларни эгаллаш зарур. Ана шу кўникмаларни ривожлантириш учун ИКТ лардан самарали тарзда фойдаланиш йўллари топиш лозим. Уларга хамкорликда ўқитиш, муаммоли таълим, лойихалаштириш, биргалашиб ўқиш усуллари орқали эришиш мумкин. Буларнинг натижаси янги ўқитувчи сиймосининг пайдо бўлиши ва уни юқори даражадаги билим ва кўникмаларга эга бўлган махсус восита яъни ёрдамчи сифатида қабул қилинишига олиб келади.

Ушбу омиллар айниқса Олий таълим учун муҳим ҳисобланади. Бу жуда мураккаб вазифадир, чунки барча профессор-ўқитувчилар ва ходимлар аввалги авлодга кирадилар. Улар эски қарашлари билан NET авлодини тушуниши ва улар учун зарур бўлган таълим муҳитини яратиш, талабаларга ёрдам бериши керак. Ана шу муҳитда мультимедия нима ва уни 21- аср таълимига киритишнинг оқибатлари нима бўлади?

Мультимедия on line тизими билан эквивалент эмас. Олий Таълим муассасаларида борган сари дарслар on line тизимида амалга оширилмоқда. Бу ҳолат бошланғич ва ўрта мактаблар учун нотўғридир. Мультимедия оммавий информациянинг рақамли воситалари турларининг уйғунлашувидир (масалан тасвир, товуш, видео, матн), унга компьютер ёрдамида интерфаол тартибда кириш мумкин. Анъанавий таълим методлари ўрнига инновацион методлар мультимедия элементлари билан таълимда ўқитиш жараёнини интеграл мультисенсор эгилувчан ҳолда интерфаол равишда қўллаш имконини беради. У аналог ҳолдаги медиа доменларини рақамлига ўтказиши .Қоғоз асосидаги расмлар рақамли расмлар билан қўшилиб кетади, бу эса функциялар хизмат доирасини ошириб, янги характеристикаларни юзага келтиради. (тасвирни қайта ишлаш, сиқиш ва б.) NET авлод учун ҳаётнинг ҳар бир бўлаги мультимедия форматида намоиш этилади, бундан ташқари, ҳаттоки муаммолар on line музокараларига айланиб кетади.

Мультимедия материалларининг мультисенсор хоссасига кўра унумдорлик ошиб, билим олиш даражаси кўтарилади, чунки инсон кўрганини 20% эслаб қолса, кўрган ва эшитганини 40%, кўрган, эшитган ва бажарганини 75% ҳажмида эслаб қолади. Шу сабабдан аксарият ўқув тадбирларида методларни ўрталаштириш зарур.

Умуман олганда, мультимедия ўқитиш муҳитлари самарали дарс бериш учун инновацион инструмент, информацияни етказиш учун эса самарали ўқув воситаси бўлиб қолиши мумкин ва ниҳоят унда информацияни самаралироқ тарзда узатиш потенциали мавжуддир.

XXI асрда идеал тарзда ўтказиладиган дарс кўп сонли хамкорликни талаб этади ҳамда яхши тайёрланган ўқитувчига, яхши жихозланган аудиторияга, яхши дизайн ва технологик инновацияларга таяниб ўқитишнинг янги ижобий муҳитига ўтиш учун асос яратади.

Назорат саволлари

1. Кейст-стади технологияси мохияти нимадан иборат?
2. Кейст-стадининг дидактик хусусияти нималар киради?
3. Кейсларнинг қандай турларни биласиз?
4. Кейснинг асосий манбаларига нималар киради?
5. Дидатик мақсадларга кўра қандай кейс турларини биласиз?
6. Кейс ишлаб чиқишнинг процессуар тизими қандай тузилган?
7. Кейснинг педагогик паспорти қандай бандларни ўз ичига олади?
8. Кейс-стади технологиясида тингловчига тақдим этиладиган услубий кўрсатмаларга нималар киради?
9. Кейс-стажди технологияси қандай вазиятлар учун қўлланилади?
10. Кейс-стади технологиясидан қандай машғулот турларида фойдаланиш мумкин?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Chripa Schneller, Carl Holmberg. Distance education in European higher education. Hamburg, Germany, 2014, 97 p.
2. Molnar Gyongyver Ph. D. The use of tools in teacher education: a case study. University of Szeged . Institute of Education Petofi S. Sgt. 30-34. Szeged . Hungary
3. Adam, R. The Process of Educational Innovation I R. -Lnd, 1991.
4. Bassett G. Innovation in Primary Education. - Lnd: 1992.
5. Beverly D. Inquiry Based Teacher Education / D. Beverly, D. Shaklee, K. Cushner II. Педагогическое образование для XXI века. - М.: 1994.
6. Mike Miller and etc. Innovation and Reform in Teacher Preparation. USA, 2009, 111 p.
7. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т.: Чўлпон, 2005.
8. Alimdjanova D.I . , Aliev I.T. Kimyo va oziq- ovqat texnologiyasiga oid fanlarni o'qitishda innovation pedagogik texnologiyalar. Т.: "Иқтисод-мoliya ". 2015. -278 b.
9. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш. Т.: "Иқтисодиёт", 2011. – 208 б.
10. Олимов Қ.Т. Педагогик технологиялар. Фан ва технология. 2011. 275 бет.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-амалий машғулот

Хорижий мамлакатлар таълим тизими. Техник фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар

Ишнинг мақсади:

Ушбу амалий машғулотни бажаришдан мақсад таълим олувчиларни илғор хорижий мамлакатлар таълим тизими бўйича эгаллаган назарий билимларини мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш, улардан амалий вазиятларда ва касбий фаолият жараёнида фойдаланиш бўйича кўникма ва малакаларни шакллантиришдан иборатдир.

Ушбу мавзу бўйича амалий машғулотни олиб бориш методикаси куйидагича бўлади:

Вақти: 2 соат	Тингловчилар сони: 10-15 та
Машғулот шакли	Таълим олувчиларни илғор хорижий мамлакатлар таълим тизими бўйича эгаллаган назарий билимларини мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш мақсадида ўтказиладиган амалий машғулот
Мавзу режаси	1.Хорижий мамлакатлар таълим тизими ва унинг тахлили. 2.Таълим соҳасида Ўзбекистонда амалга оширилаётган инновациялар. 3.Жахон миқёсида ОТМ лар рейтингини аниқлаш тизими.
Машғулотнинг мақсади:	Мавзу бўйича эгалланган назарий билимларни чуқурлаштириш ва мустаҳкамлаш, улардан амалда фойдаланиш кўникма ва малакаларини шакллантириш
Педагогик вазифалар	Ўқув фаолияти натижалари
Мавзуни мустақил ўрганиш учун асос яратиш; Мавзу бўйича эгалланган назарий билимларни мустаҳкамлаш ва чуқур ўзлаштириш; Интерфаол методларни қўллаган ҳолда ўқув жараёнини ташкил этиш; Таълим олувчиларни мустақил фикрлашга ва мустақил фаолият	1.Амалий машғулот режалари билан олдиндан танишиб чиқиб, тайёргарлик кўради; 2.Аудиторияда тингловчиларнинг хорижий мамлакатлар таълим тизими бўйича эгаллаган назарий билимлари мустаҳкамланади ва чуқурлаштирилади; 3.Таълим соҳасида Ўзбекистонда амалга оширилаётган инновациялар бўйича олинган назарий билимлар чуқурлаштирилади; 4.Хорижий давлатлар таълим тизимини тадқиқ қилиш ва ўрганиб бориш, жахон миқёсида ОТМ лар рейтингини аниқлаш тизимига оид билимлар мустаҳкамланади ва чуқурлаштирилади;

юретишга ўргатиш.	5.Хорижий таълим тизимида оид эгалланган назарий билимларни амалда қўллашга доир кўникма ва малакалар шаклланади;
Ўқитиш усуллари	Амалий мазмундаги топшириқлар, “Савол-жавоб”, “Чалкаштирилган мантиқий занжирлар кетма-кетлиги” методи, “Резюме” методи, “Қандай ?” методи
Ўқитиш воситалари	Дарслик, маъруза матни, маркерлар, қоғозлар, тарқатма материаллар
Ўқитиш шакллари	Якка ва жамоа тарзда ишлаш
Ўқитиш шарт-шароити	Техник воситалар билан таъминланган ва кичик гуруҳлар билан ҳам ишлаш мумкин бўлган ўқув хонаси
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат, савол-жавоб, тест саволлари

Амалий машғулотнинг технологик харитаси

Фаолият босқичлари	Фаолиятнинг мезони	
	Ўқитувчи	Тингловчи
I. Кириш босқичи. (10 минут)	1. Амалий машғулот мавзуси, мақсади ва ўқув фаолияти натижалари эълон қилинади	Тинглайдилар
	2. Машғулотни турли методлар асосида амалга ошириш тушунтирилади	Тинглайдилар
II. Асосий босқич (60 минут)	3. Таълим олувчиларни машғулот жараёнидаги фаоллигини ошириш мақсадида “Савол-жавоб” усули орқали савол жавоб ўтказилади. (1-илова)	Саволларга тезкорлик билан жавоб қайтаради
	4. Тингловчиларнинг фикрини умумлаштириб, уларни 3 та кичик гуруҳларга бўлади ва кичик гуруҳларда ишлаш қоидаси билан таништиради.	Тинглайдилар ва кичик гуруҳларга бўлинадилар
	5. Хар бир гуруҳ ичидан 3 та лидер танлаб олинади. Мавзу бўйича олдиндан тайёрлаб қўйилган топшириқлар гуруҳларга тарқатилади. (2-илова)	Тинглайдилар ва топшириқни бажарадилар
	6. Гуруҳ фаолиятини ташкил қилишга ёрдам беради, кузатади, йўналтиради, йўл-йўриқлар кўрсатади.	Хар бир кичик жамоа топшириқни бажаради, баҳс-мунозара юритади, хулоса чиқаради
	7. Натижаларни текширади, тингловчилар билан биргаликда	

	муҳокама қилади, ҳамда диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Уларни баҳолайди	
III. Якуний босқич (10 минут)	1.Ишга якун ясайди. Фаол тингловчиларни баҳолаш мезони орқали рағбатлантиради.	Эшитади, аниқлайди
	2. Мустақил ишлаш учун топшириқ беради.	Ёзадилар

1-илова

“Савол-жавоб” усулига саволлар намунаси

1. Хорижий мамлакатлар таълим тизимини ўрганиш нима мақсадда амалга оширилади ?
2. Япония таълим тизими ҳақида нималарни биласиз?
3. АҚШ таълим тизимининг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат?
4. Францияда қандай мактаб турлари мавжуд?
5. Германия таълим тизимининг асосий сифатлари нимадан иборат?
6. Буюк Британия таълим тизими ҳақида қандай маълумотларга эгасиз ?
7. Ўзбекистоннинг таълим тизими қайси давлатнинг таълим тизимига яқин?
8. Туркиянинг таълим тизими нималари билан фарқланади?
9. Ўзбекистон таълим тизимида қандай инновациялар рўй бермоқда?
10. TALIS тушунчасини изохланг.

2-илова

1-кичик гуруҳга топшириқ:

1. Япония ва АҚШ Давлатлари таълим тизимларини “Чалкаштирилган мантиқий занжирлар” интерфаол методи ёрдамида таққосланг.
2. Илғор хорижий Давлатлар таълим тизимини “Резюме” усулида таққосланг.

2-кичик гуруҳга топшириқ:

1. Германия ва Франция Давлатлари таълим тизимларини “Чалкаштирилган мантиқий занжирлар” интерфаол методи ёрдамида таққосланг.
2. “Ўзбекистонда таълим соҳасидаги инновацияларни амалга ошириш” муаммосини “Қандай” интерфаол усулида ёритинг.

3-кичик гуруҳга топшириқ:

1. Германия ва Буюк Британия Давлатлари таълим тизимларини “Чалкаштирилган мантиқий занжирлар” интерфаол методи ёрдамида таққосланг.
2. “Жахон миқёсида ОТМ лар рейтингини аниқлаш ”мавзусига Кластер тузинг.

Берилган топшириқларни бажариш учун намуналар:

“Чалкаштирилган мантиқий занжирлар кетма-кетлиги” интерфаол методини амалга ошириш тартиби

Бунда дастлаб ўқитувчи “Япония таълим тизими” ва “АҚШ таълим тизими”га оид тушунчаларни доскага чалкаштирилган ҳолда ёзиб қўяди. Сўнгра ўқувчилардан тегишли тушунчаларни тўғри ажратиб ёзишлари сўралади.

Энага, таълимни индивидуаллаштириш, Таълим ҳақидаги қонун, савдо ва саноат таълими, юқори босқич ўрта мактаби, таълим стратегияси, Киндер гарди, сентябр-декабр, тингловчиларни мустақил ишлашини амалга ошириш, 1 апрель-31 март, ихтисос мактаблари, 240 кун, 80 та синов, 7 соатли дарслар, 3 семестр, синфдан ташқари клуб ишлари, жамиятни олга силжишини таъминловчи даргоҳ, магистр мактаби, умумий йўналишлар, 1908 йил, қурилиш таълими, электрон тил лабораторияси, таълимни индивидуаллаштириш, каллиграфия, иқтисодиёт соҳасида беллаша олиш, илмий изланишлар олиб бориш, 95% ўқувчилар кундузги мактабда таълим олиши, балиқчилик, 9 йиллик мажбурий таълим, 1946 йил, 2000 йил, таътил вақтида ишлайди, юқори малакали ўқитувчиларни шакллантириш, 600 та университет, 42% аҳоли олий маълумотли, юксак малакали ишчи касблари, аккредитация тизими мавжуд эмас.

ЯПОНИЯ	АҚШ

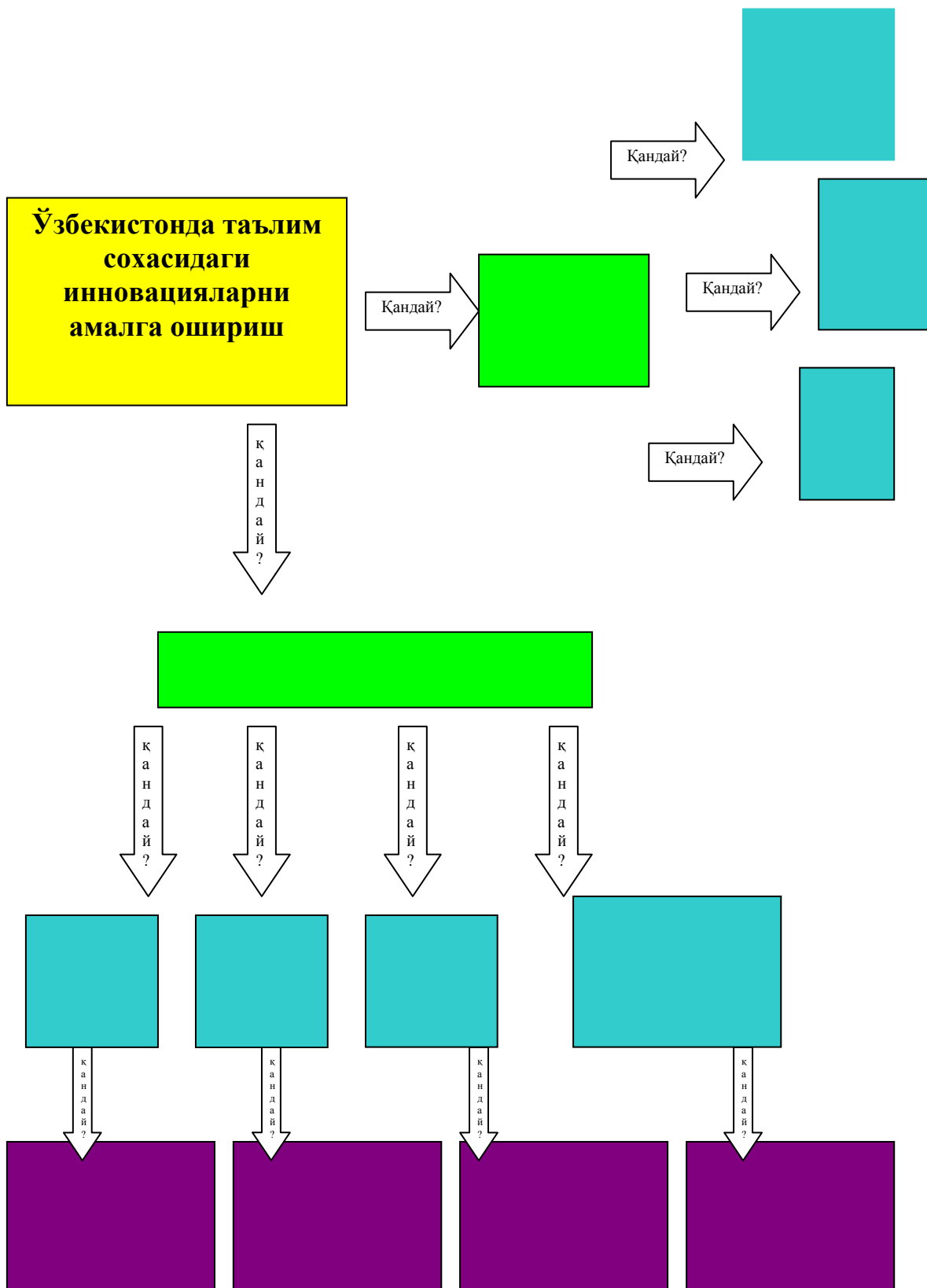
“ Резюме ” интерфаол методини қўллаш намунаси

Хорижий таълим тизимларидан қайси бири самаралироқ?

Германия		Буюк Британия		АҚШ	
Афзал-ликлари	Камчилиги	Афзал-ликлари	Камчилиги	Афзал-ликлари	Камчилиги
Хулоса:					

Қандай” интерфаол методини қўллаш намунаси

Назорат саволлари.

- 1.Хорижий давлатлар таълим тизими хақида нималарни биласиз?
- 2.Япония таълим тизимининг асосий тамойиллари нимадан иборат?
- 3.АҚШ олий таълим тизимини молиялаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат?
4. Франция таълим тизими хақида тушунча беринг.
5. Германия таълим тизимининг устувор йўналишларига нималар киради ?
6. Буюк Британия таълим тизимининг ўзига хос хусусиятлари нимадан иборат?
- 7.Жахон ОТМ ларининг рейтинглари қай тарзда ва кимлар томонидан аниқланади?

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Svenja Vieluf, David Kaplan, Eckhard Klieme, Sonja Bayer. Teaching Practices and Pedagogical Innovation. OECD, 2012, 174 p.
- 2.Mike Miller and etc. Innovation and Reform in Teacher Preparation. USA, 2009, 111 p.
- 3.Chripa Schneller, Carl Holmberg. Distance education in European higher education. Hamburg, Germany, 2014, 97 p.
- 4.Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т.: Чўлпон, 2005.
- 5.Alimdjanova D.I., Aliev I.T.Kimyо va oziq- ovqat texnologiyasiga oid fanlarni o'qitishda innovasion pedagogik texnologiyalar.Т.:“Iqtisod-moliya”.2015. -278 b.
- 6.Олимов Қ.Т. Педагогик технологиялар. – Т.: “Фан ва тараққиёт”.2011. - 275б.
- 7.Қосимова З. Таълим технологиялари. Ўқув қўлланма.2013. 204 б.
8. www.revolution.allbest.ru
9. www.shanghai ranking.com.ru
10. www.knowledge.allbest.ru

2-амалий машғулот

Кимёвий технологияга оид фанларни ўқитишда модулли кредит тизими.

Ишнинг мақсади:

Ушбу амалий машғулотни бажаришдан мақсад таълим олувчиларни модулли кредит тизимига оид эгаллаган назарий билимларини мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш, ”Кимёвий технология” таълим йўналишига қарашли ўқув режасидаги фан блоклари учун кредит тақсимотини бажариш бўйича кўникма ва малакаларни шакллантиришдан иборатдир.

Ушбу мавзу бўйича амалий машғулотни олиб бориш методикаси қуйидагича бўлади:

Вақти: 2 соат	Тингловчилар сони: 10-15 та
Машғулот шакли	Таълим олувчиларни модулли кредит тизими бўйича эгаллаган назарий билимларини мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш мақсадида ўтказиладиган амалий машғулот
Мавзу режаси	1.Модулли таълимнинг ахамияти ва мохияти. 2.Замонавий таълим шакллари. 3.Модулли-кредит тизимининг мохияти ва кредитларни тақсимлаш.
Машғулотнинг мақсади:	Мавзу бўйича эгалланган назарий билимларни чуқурлаштириш ва мустаҳкамлаш, фан блоклари учун кредитларни тақсимлаш бўйича кўникма ва малакаларни шакллантириш.
Педагогик вазифалар	Ўқув фаолияти натижалари
Мавзуни мустақил ўрганиш учун асос яратиш; Мавзу бўйича эгалланган назарий билимларни мустаҳкамлаш ва чуқур ўзлаштириш; Интерфаол методларни қўллаган ҳолда ўқув жараёнини ташкил этиш; Таълим олувчиларни мустақил фикрлашга ва мустақил фаолият юритишга ўргатиш.	1.Амалий машғулот режалари билан олдиндан танишиб чиқиб, тайёргарлик кўради; 2.Аудиторияда тингловчиларнинг модулли таълимнинг мазмун-мохияти бўйича эгаллаган назарий билимлари мустаҳкамланади ва чуқурлаштирилади; 3.Илғор хорижий давлатлардаги замонавий таълим шакллари бўйича олинган назарий билимлар чуқурлаштирилади; 4.Хорижий давлатлар таълим тизимини тадқиқ қилиш ва ўрганиб бориш , жаҳон миқёсида ОТМ лар рейтингини аниқлаш тизимига оид билимлар мустаҳкамланади ва чуқурлаштирилади; 5.”Кимёвий технология” таълим йўналишига қарашли фан блоклари учун кредитларни тақсимлаш бўйича кўникма ва малакалар шаклланади;
Ўқитиш усуллари	Амалий мазмундаги топшириқлар, “Савол-жавоб”, “Синквейн” методи, “Нима учун” методи, “Қандай?”, “Кластер” методлари
Ўқитиш воситалари	Дарслик, маъруза матни, маркерлар, қоғозлар, тарқатма материаллар
Ўқитиш шакллари	Якка ва жамоа тарзда ишлаш
Ўқитиш шарт-шароити	Техник воситалар билан таъминланган ва кичик гуруҳлар билан ҳам ишлаш мумкин бўлган ўқув хонаси
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат, савол-жавоб, тест саволлари

Амалий машғулотнинг технологик харитаси

Фаолият босқичлари	Фаолиятнинг мезони	
	Ўқитувчи	Тингловчи
I. Кириш босқичи. (10 минут)	1. Амалий машғулот мавзуси, мақсади ва ўқув фаолияти натижалари эълон қилинади	Тинглайдилар
	2. Машғулотни турли методлар асосида амалга ошириш тушунтирилади	Тинглайдилар
II. Асосий босқич (60 минут)	3. Таълим олувчиларни машғулот жараёнидаги фаоллигини ошириш мақсадида “Савол-жавоб” усули орқали савол жавоб ўтказилади (1-илова) 4. Тингловчиларнинг фикрини умумлаштириб, уларни 3 та кичик гуруҳларга бўлади ва кичик гуруҳларда ишлаш қоидаси билан таништиради. 5. Хар бир гуруҳ ичидан 3 та лидер танлаб олинади. 6. Мавзу бўйича олдиндан тайёрлаб кўйилган топшириқлар гуруҳларга тарқатилади. (2-илова) 7. Гуруҳ фаолиятини ташкил қилишга ёрдам беради, кузатади, йўналтиради, йўл-йўриқлар кўрсатади. 8. Натижаларни текширади, тингловчилар билан биргаликда муҳокама қилади, ҳамда диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Уларни баҳолайди.	Саволларга тезкорлик билан жавоб қайтаради Тинглайдилар ва кичик гуруҳларга бўлинадилар Тинглайдилар ва топшириқни бажарадилар Ҳар бир кичик жамоа топшириқни бажаради, баҳс-мунозара юритади, хулоса чиқаради
III. Яқуний босқич (10 минут)	1. Ишга яқун ясайди. Фаол тингловчиларни баҳолаш мезони орқали рағбатлантиради.	Эшитади, аниқлайди
	2. Мустақил ишлаш учун топшириқ беради.	Ёзадилар

“Савол-жавоб” усулига саволлар намунаси

1. Модулли ўқитиш ҳақида нималарни биласиз?
2. Модулли ўқитиш технологиясининг анъанавий ўқитиш технологиясидан фарқли жihatлари нимадан иборат?
3. Модулли ўқитишда унинг самарадорлигини ошириш учун қайси ўқитиш усулларидан фойдаланилади?
4. Модулли ўқитишга ўтишда қандай мақсадлар кўзланади?
5. Модулли ўқитиш қандай тамойилларга таянади?
6. Модулли-кредит тизими ҳақида тушунча беринг.
7. ECTS кредитлари деганда нима тушунилади ?
8. ECTSнинг асосий тамойилларига нималар киради ?
9. Кредитларни тақсимлаш методикаси қандай?
10. Бир кредитнинг тахминий қиймати нимага тенг?

2-илова

1-кичик гуруҳга топшириқ:

1. “Модулли таълим ” таянч иборасига “Кластер тузинг”.
2. “Кимёвий технологияга” таълим йўналиши ўқув режасидаги ўқув фаолияти турлари ва фанлар блоклари учун кредит тақсимотини бажаринг.

2-кичик гуруҳга топшириқ:

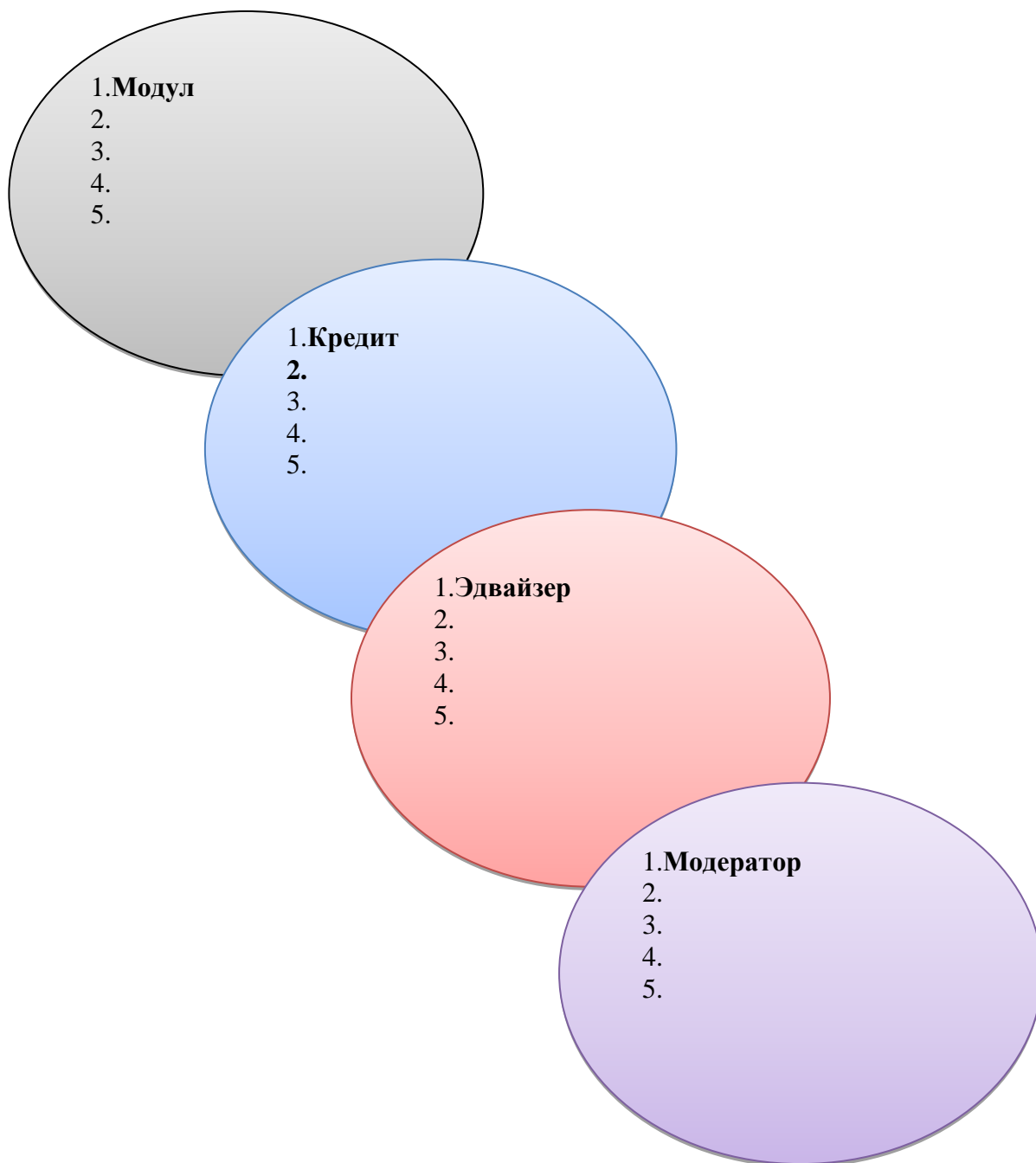
1. “Модул , Кредит , Эдвайзер , Модератор ” сўзларига “Синквейн ” намуналарини тузинг.
2. “Кимёвий технология” таълим йўналиши ўқув режасидаги математик ва табиий-илмий ҳамда ихтисослик фанлари блоклари учун кредит тақсимотини бажаринг.

3-кичик гуруҳга топшириқ:

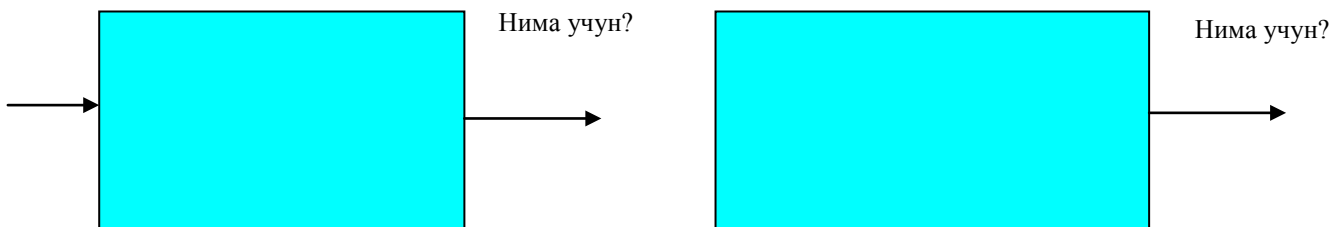
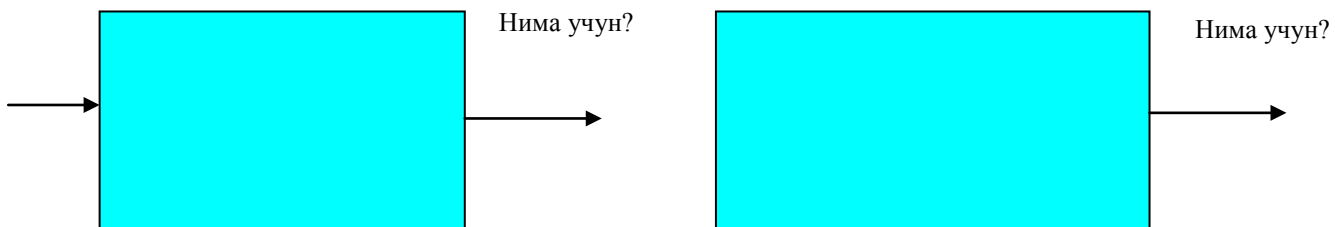
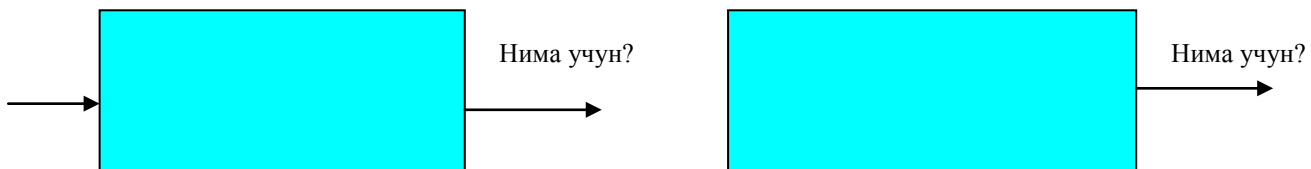
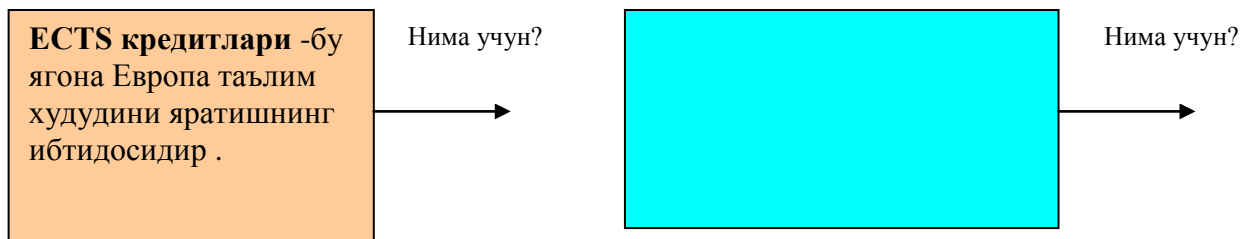
1. “ECTS кредитлари –бу ягона Европа таълим ҳудудини яратишнинг ибтидосидир” мавзусини “Нима учун ” методи ёрдамида ёритинг.
2. “Кимёвий технология” таълим йўналиши ўқув режасидаги умумқасбий фанлари блоки учун кредит тақсимотини бажаринг.

Берилган топшириқларни бажариш учун намуналар:

“Синквейн” методи

“Нима учун” методи

**5320400- Кимёвий технология (ноорганик моддалар) таълим йўналиши
учун ўқув режаси бўйича кредит миқдорларини ҳисоблаш.
учун маълумотлар.**

1. Ўқув фаолияти турлари бўйича кредитлар тақсимотини бажариш

1 -жадвал

№	ДТС асосида ўқув фаолиятининг номи	Ҳафта-лар сони	Аудитория соатлари	Умумий ўқув юкламаси	Кредит
1	Назарий ва амалий таълим				
2	Малакавий амалиёт				
2.1.	Ишлаб чиқариш амалиёти				
2.2.	Педагогик амалиёт				
3.	Битирув иши				
4.	Аттестация				
5.	Таътил				
Жами:					

2.Фанлар блоклари бўйича кредитлар тақсимотини бажариш

2- жадвал

№	Фанлар блокларининг номланиши	Аудитория соатлари	Умумий ўқув юкламаси	Кредит
1	Гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар			
2	Математик ва табиий-илмий фанлар			
3	Умумкасбий фанлар			
4	Ихтисослик фанлари			
5	Қўшимча фанлар			
6	Малакавий амалиёт			
7	Битирув иши			
Жами				

3. Математик ва табиий илмий фанлар блоки бўйича кредитлар тақсимотини бажариш

3- жадвал

№	Фаннинг номи	Меҳнат сарфи (соат)	Ҳисоб бўйича кредит	Кредит
2.00	<i>Математик ва табиий илмий фанлар блоки</i>			
2.01	Математика 1.2			
2.02	Кимёвий инжиниринг учун информацион технологиялар			
2.03	Физика			
2.04	Умумий ва ноорганик кимё			
2.05	Органик кимё			
2.06	Атроф- муҳит муҳофасаси			
Жами:				

4. Умумкасбий фанлар блоки бўйича кредитлар тақсимотини бажариш

4- жадвал

№	Фаннинг номи	Меҳнат сарфи (соат)	Ҳисоб бўйича кредит	Кредит
3.00	Умумкасбий фанлар			
3.01	Мухандислик чизмаси графикаси ва эскиз			
3.02	Электрик инжиниринг			
3.03	Техник механика			
3.04	Инструментал таҳлил усуллари			
3.05	Физик кимё ва таҳлил усуллари			
3.06	Кимёвий инжиниринг жараёнлари ва қурилмалари			
3.07	Кимёвий технология асослари			
3.08	Кимёвий инжинирингда моделлаштириш			
3.09	Кимёвий технологиянинг махсус боблари			
3.10	Кимё корхоналари иқтисодиёти ва менежменти			
3.11	Хаётий фаолият хавфсизлиги			
3.12	Танлов фанлари			
Жаъми				

5. Ихтисослик ва қўшимча фанлар блоки бўйича кредитлар тақсимотини бажариш

5-жадвал

№	Фаннинг номи	Меҳнат сарфи (соат)	Ҳисоб бўйича кредит	Кредит
4.00	Ихтисослик фанлари			
4.01	Кимёвий ишлаб чиқариш энерготехнологиялари			
4.02	Ноорганик моддлар кимёвий технологияси			
4.03	Ноорганик моддалар ишлб чиқаришнинг ускуналари ва лойихалаш			
4.04	Танлов фанлари			
5.00	Қўшимча фанлар			
Жаъми				

Назорат саволлари

1. Модул деб нимага айтилади?
2. Модулли-кредит тизимининг моҳияти нимадан иборат?
3. ECTS кредитлари деганда нима тушунилади?
4. Эдвайзер қандай вазифани бажаради?
5. Таълимни индивидуаллаштириш нимани кўзда тутуди?
6. Меҳнат сарфи соатлари хажми нималарни ўз ичига олади?
7. Бир кредитнинг қиймати нимага тенг?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Svenja Vieluf, David Kaplan, Eckhard Klieme, Sonja Bayer. Teaching Practices and Pedagogical Innovation. OECD, 2012, 174 p.
2. Mike Miller and etc. Innovation and Reform in Teacher Preparation. USA, 2009, 111 p.
3. Chripa Schneller, Carl Holmberg. Distance education in European higher education. Hamburg, Germany, 2014, 97 p.
4. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т.: Чўлпон, 2005.
5. Alimdjanova D.I . , Aliev I.T. Kimyo va oziq- ovqat texnologiyasiga oid fanlarni o'qitishda innovasion pedagogik texnologiyalar. Т.:“Iqtisod-moliya ”. 2015. -278 b.
6. Олимов Қ.Т. Педагогик технологиялар. – Т.: “Фан ва тараққиёт”.2011. - 275б.
7. Қосимова З. Таълим технологиялари. Ўқув қўлланма.2013. 204 б.

3-амалий машғулот:
Замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги
илғор хорижий тажрибалар: Кейс-стади

Ишнинг мақсади:

Ушбу амалий машғулотни бажаришдан мақсад таълим олувчиларни Кейс-стади технологияси бўйича эгаллаган назарий билимларини мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш, Кимёвий технологияга оид фанларни ўқитишда ушбу технологиядан фойдаланиш кўникма ва малакаларини шакллантиришдан иборатдир.

Ушбу мавзу бўйича амалий машғулотни олиб бориш методикаси куйидагича бўлади:

Вақти: 2 соат	Тингловчилар сони: 10-15 та
Машғулот шакли	Таълим олувчиларни Кейс-стади технологияси бўйича эгаллаган назарий билимларини мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш ҳамда уларни амалиётда қўллаш бўйича кўникма ва малакаларни шакллантириш мақсадида ўтказиладиган амалий машғулот
Мавзу режаси	1.Кейс-стади технологиясининг моҳияти ва аҳамияти . 2.Кейслар типологияси 3.Кейснинг педагогик паспорти
Машғулотнинг мақсади:	Мавзу бўйича эгалланган назарий билимларни чуқурлаштириш ва мустаҳкамлаш, кимёвий технология фанларини ўқитишда кейс-стадини қўллаш бўйича кўникма ва малакаларни шакллантириш.
Педагогик вазифалар	Ўқув фаолияти натижалари
1.Мавзуни мустақил ўрганиш учун асос яратиш; 2. Мавзу бўйича эгалланган назарий билимларни мустаҳкамлаш ва чуқур ўзлаштириш; 3.Интерфаол методларни қўллаган ҳолда ўқув жараёнини ташкил этиш; 4Таълим олувчиларни мустақил фикрлашга ва мустақил фаолият	1.Амалий машғулот режалари билан олдиндан танишиб чиқиб, тайёргарлик кўради; 2.Аудиторияда тингловчиларнинг кейс-стади методининг мазмун-моҳияти бўйича эгаллаган назарий билимлари мустаҳкамланади ва чуқурлаштирилади; 3.Кейслар типологияси ва кейснинг педагогик паспорти бўйича олинган назарий билимлар чуқурлаштирилади; 4.“Кимёвий технология” таълим йўналишига қарашли фанларни ўқитишда Кейс-стадини

юретишга ўргатиш.	қўллаш бўйича кўникма ва малакалар шаклланади;
Ўқитиш усуллари	Амалий мазмундаги топшириқлар, “Савол-жавоб”, “ФСМУ” методи, “Кейс-стади” методи.
Ўқитиш воситалари	Дарслик, маъруза матни, маркерлар, қоғозлар, тарқатма материаллар
Ўқитиш шакллари	Якка ва жамоа тарзда ишлаш
Ўқитиш шарт-шароити	Техник воситалар билан таъминланган ва кичик гуруҳлар билан ҳам ишлаш мумкин бўлган ўқув хонаси
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат, савол-жавоб, тест саволлари

Амалий машғулотнинг технологик харитаси

Фаолият босқичлари	Фаолиятнинг мезони	
	Ўқитувчи	Тингловчи
I. Кириш босқичи. (10 минут)	1. Амалий машғулот мавзуси, мақсади ва ўқув фаолияти натижалари эълон қилинади	Тинглайдилар
	2. Машғулотни турли методлар асосида амалга ошириш тушунтирилади	Тинглайдилар
II. Асосий босқич (60 минут)	3. Таълим олувчиларни машғулот жараёнидаги фаоллигини ошириш мақсадида “Савол-жавоб” усули орқали савол жавоб ўтказилади. (1-илова)	Саволларга тезкорлик билан жавоб қайтаради
	4. Тингловчиларга мохиятини очиш учун якка тартибда ФСМУ методидан фойдаланиш вазифаси берилади. (2-илова)	Тинглайдилар ва якка тартибда вазифани бажарадилар
	5. Тингловчиларда ”Кейс-стади” технологиясини амалда қўллаш кўникма ва малакаларини шакллантириш мақсадида педагогик фаолиятлари билан боғлиқ бўлган фаннинг долзарб мавзулари учун Кейс-стадини ишлаб-чиқиш топшириғи берилади.	Тинглайдилар ва топшириқни бажарадилар, баҳс-мунозара юритадилар, хулоса
	6. Тингловчилар фаолиятини ташкил қилишга ёрдам беради, кузатади, йўналтиради, йўл-йўриқлар кўрсатади.	чиқарадилар
	7. Натижаларни текширади,	
	тингловчилар билан биргаликда	

	муҳокама қилади, ҳамда диққатларини кутиладиган натижага жалб қилади. Уларни баҳолайди	
III. Якуний босқич (10 минут)	1. Ишга якун ясайди. Фаол тингловчиларни баҳолаш мезони орқали рағбатлантиради.	Эшитади, аниқлайди
	2. Мустақил ишлаш учун топшириқ беради.	Ёзадилар

Тингловчиларга якка тартибда бажариш учун топшириқлар

1-топшириқ:

”Кейс-стади” технологиясининг мохиятини очиш учун ФСМУ методидан фойдаланинг.

2-топшириқ:

Педагогик фаолиятингиз билан боғлиқ бўлган фаннинг долзарб мавзулари бўйича машғулотларни ўтиш учун **Кейс-стади** технологиясини ишлаб чиқинг

Берилган топшириқларни бажариш учун намуналар:

Сизнинг фикрингиз :

“Кейс-стади ” технологиясини таълим жараёнида қўллаш энг долзарб масалалар қаторига киради .

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	якка тартибдаги аудио-визуал иш; кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ахборотни умумлаштириш; ахборот таҳлили; муаммоларни аниқлаш

2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғини белгилаш	индивидуал ва гуруҳда ишлаш; муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	индивидуал ва гуруҳда ишлаш; муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш; ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	якка ва гуруҳда ишлаш; муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; яқуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс. _____

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

Кейс методини амалга оширишнинг юқорида келтирилган босқичлари асосида қуйидагиларни бажаринг:

Кейсдаги муаммони келтириб чиққан асосий сабабларни аниқланг (индивидуал ва кичик гуруҳда)

Вазиятдан чиқиб кетиш ҳаракатларини белгиланг (кичик гуруҳда)

“Муаммони таҳлил қилиш ва ечиш” жадвалини тўлдириш (кичик гуруҳда)

Назорат саволлари

1. Кейс-стади сўзи нимани англатади?
2. Кейс-стади технологияси қаерда ва қачон қўлланган?
3. Кейс-стадининг мохиятли белгиларига нималар киради ?
4. Кейснинг қандай турлари мавжуд ?
5. Кейслар асосий манбалари бўйича қандай турларга бўлинади ?
6. Материални баён қилиш усулига кўра қандай кейс турларини биласиз?
7. Кейсни ишлаб-чиқишнинг процессуал тизими нималарни ўз ичига олади ?
8. Кейснинг педагогик паспорти ҳақида тушунча беринг.
9. Педагогик аннотация қандай бандлардан иборат?
10. Тингловчига услубий кўрсатмаларда нималар келтирилади?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Chripa Schneller, Carl Holmberg. Distance education in European higher education. Hamburg, Germany, 2014, 97 p.
2. Molnar Gyongyver Ph. D. The use of tools in teacher education: a case study. University of Szeged . Institute of Education Petofi S. Sgt. 30-34. Szeged . Hungary
3. Adam, R. The Process of Educational Innovation I R. -Lnd, 1991.
4. Bassett G. Innovation in Primary Education. - Lnd: 1992.
5. Beverly D. Inquiry Based Teacher Education / D. Beverly, D. Shaklee, K. Cushner II. Педагогическое образование для XXI века. - М.: 1994.
6. Mike Miller and etc. Innovation and Reform in Teacher Preparation. USA, 2009, 111 p.
7. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик махорат. – Т.: Чўлпон, 2005.
8. Alimdjanova D.I . , Aliev I.T. Kimyo va oziq- ovqat texnologiyasiga oid fanlarni o'qitishda innovation pedagogik texnologiyalar. Т.:“Iqtisod-moliya ”. 2015. -278 b.
9. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойихалаштириш ва режалаштириш. Т.: “Иқтисодиёт”, 2011. – 208 б.
10. Олимов Қ.Т. Педагогик технологиялар. Фан ва технология. 2011. 275 бет.

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

1-Кейс

1. ПЕДАГОГИКАГА ОИД ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА КЕЙС-СТАДИ ТЕХНОЛОГИЯСИНИ ҚЎЛЛАШ

1. Педагогик аннотация

1. Фаннинг номи: Педагогикага оид фанлар

Мавзунинг номи: “Ўқитувчининг мулоқот маданияти”

2. Ушбу кейснинг мақсади – талабаларда ўрганилган мавзу бўйича эгаллаган назарий билимлари асосида амалий ҳаракатларни, мулоқот маданиятини шакллантириш, мустақил фикр юритишга ўргатиш.

Кутилаётган натижалар: мулоқот маданияти ҳақидаги тушунчаларни чуқурроқ англаш, ўқитувчининг педагогик маҳорати ва уни ривожлантириш йўллари ҳақидаги билимларни фаоллаштириш, берилган муаммоларни ечиш. Кейсни мукаффақиятли ечиш учун талабалар қуйидаги **натижаларга эришишлари лозим:** мулоқот маданияти ҳақида тушунчага эга бўлиш, ўқитувчининг мулоқот маданиятига баҳо бериш;

Ушбу кейс-стадини муваффақиятли амалга ошириш учун олдиндан ўқувчилар қуйидаги билим ва кўникмаларга эга бўлмоқлари зарур:

Ўқувчи билиши керак: мулоқот, мулоқот маданияти, коммуникатив қобилият, мулоқот турлари, бошқариш, авторитар услуб, демократик услуб, либерал услуб.

Ўқувчи амалга ошириши керак: мавзунини мустақил ўрганади; муаммонинг моҳиятини аниқлаштиради; ғояларни илгари суради; маълумотларни танқидий нуқтаи назардан кўриб чиқиб, мустақил қарор қабул қилишни ўрганади; ўз нуқтаи назарига эга бўлиб, мантикий хулоса чиқаради; ўқув маълумотлар билан мустақил ишлайди; маълумотларни таққослайди, таҳлил қилади ва умумлаштиради;

Ўқувчи эга бўлмоғи керак: коммуникатив кўникмаларга; тақдимот кўникмаларига; ҳамкорликда ишлаш кўникмаларига; муаммоли ҳолатларни таҳлил қилиш кўникмаларига.

Ахборот олиш манбалари рўйхати:

1. Holiqov A. Pedagogik mahorat. Darslik. - T.: Iqtisod-moliya, 2011.

2. Маҳмудов Н.М. Ўқитувчи нутқ маданияти. Дарслик. – Т.: Ўзбекистон миллий кутубхонаси, 2007. – 185 б.

Технологик хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда кейс-стадининг тавсифномаси:

Ушбу кейс-стадининг асосий манбаи кабинетли, лавҳасиз бўлиб, бугунги кун тартибида баён этилган. Кейс-стадининг асосий объекти шахсга йўналтирилгандир. Бу ташкилий институционал кейс-стади бўлиб, маълумотлар, вазиятлар ва саволлар асосида тузилган. Ҳажми ўртача, тизимлаштирилган бўлиб, тренингга мўлжалланган ўқув мавзу бўйича билим ва кўникмалар ҳосил қилишга қаратилган. Дидактик мақсадларга кўра кейс-стади муаммоларни тақдим қилишга, уларни ҳал этишга, таҳлил қилиш

ва баҳолашга қаратилган.

Ушбу кейс-стадидан “Касбий психология”, “Касбий педагогика”, “Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат” фанларида фойдаланиш мумкин.

II. Кейс –стади

“Ўқитувчининг мулоқот маданияти”

Кириш. Педагог ва талаба ўртасидаги мулоқот самарали кечиши учун ўқитувчи коммуникатив қобилиятга эга бўлиши керак. Ҳар бир талабага индивидуал ёндошиш зарурлигини унутмаслик керак. Чунки ҳар бир талабанинг ўз темпераменти, характери, ҳулқ-атвори мавжуд бўлиб, уларни инобатга олмаслик салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. Талаба ва ўқитувчи ўртасидаги мулоқот ҳар доим ҳам ижобий бўлмайди. Бунда кўп ҳолларда талаба томонидан ҳам, ўқитувчи томонидан ҳам хато ва камчиликлар содир этилади.

Ўқитувчи ва талаба ўртасидаги муносабатларни бошқаришнинг ўзига яраша услублари мавжуд. Улар билан танишамиз.

1. Авторитар услуб.

- Ўзи яқка ҳолда гуруҳ фаолиятини йўналишини белгилайди.
- Ўзи кўрсатма-буйруқ беради.
- Жавобгарликни ўз буйнига олади.
- Сўзсиз бўйсуннишни даъво этади.
- Қаттиқ интизомни талаб этади.
- Айтилган нарсани тўлиқ бажарилишини талаб этади.
- Гап кайтаргани, гап ўргатгани ёқтирмайди. Айтган ташаккури ҳам буйруқдай чиқади. Сўзлари каттиқ ва кўпол. Бирон бир масалани тушунтирмайди, лекин талаб этади.
- Мулоқотга киришишнинг асосий шакллари: буйруқ, кўрсатма бериш, кўлланма билан ишлаш, ҳайфсан эълон қилиш.
- Муомалада кўпол, дағал, дўқ-пўписали мажбур этиш, кўрқитиш, чўчитиш орқали киришади.
- Авторитар услубнинг ижобий томони фавқулодда вазиятларда ишлатилиши (ёнғинда, сув тошқинида)
- Муносабатни бу услубда бошқарилиши атрофдагилар учун қийин ёки оғир аҳвол.

2. Демократик услуб

- Жамоа фикрига таяниб иш олиб боради.
- Жамоа фикрини, ташаббусини маъқуллайди, ривожлантиради, бошқалар фикрига ҳурмат билан қарайди.
- Бошқалар фикрини ўзиники қилиб олади.
- Мулоқотга киришишнинг асосий шакллари: илтимос, маслаҳат бериш, самимий муомала.

3. Либерал услуб

- Ташаббуссиз, жамоа ишига аралашмайди, ҳамма масалаларни юзаки қараб чиқади. Ўзининг фикри йўқ, жавобгарликдан ўзини четлатади. Иш натижаси

билан қизикмайди.

- Талабаларга эътиборсизлик билан, беғам қарайди.
- Ўз ишига совуққонлик билан қарайди.

Муносабат турлари билан танишиш.

Илмий педагогик адабиётларда қуйидаги муносабат турлари кўрсатилган:

- хамкорликдаги муносабат- устун орқали муносабат
- дўстона муносабат- носамимий муносабат
- ораликдаги муносабат- бекорчи муносабат
- кўркув орқали муносабат- диалог ва монолог

Инсоннинг ўзини қуршаб олган олам билан ўзаро биргаликдаги харакати одамлар ўртасидаги ижтимоий хаёти ва ишлаб чиқариш фаолияти жараёнида топадиган муносабатлар тизимида юз беради. Кишилар иш жараёнида табиат билангина эмас, балки бир бирларига ҳам ўзаро таъсир кўрсатадилар.

Педагогик мулоқот - бу педагогнинг талабалар билан қулай психологик муҳитни яратишга қаратилган касбий муомаласидир. Нотўғри педагогик мулоқот қурқув, ишончсизлик туғдиради ва диққат, хотира, имконият, ишчанлик қобилиятини пасайтиради. Педагогнинг талабалар билан муомаласи унга енгиллик, қувонч олиб келиши, фаолиятида харакатга ундаши керак. Педагог ва талаба муомаласида хар бир нарса хурмат ва талабчанликка асосланиши лозим. Педагогик мулоқот ижтимоий - психологик жараён сифатида қуйидаги функциялар билан характерланади: шахсни билиши, ахборот алмашиши, фаолиятни ташкил этиш ва маънавий муҳитни яратиш кабилар.

Педагогик маҳоратга педагогик билимлар билан бир қаторда педагогик техника соҳасидаги малака ҳам киради. Улар тарбияга озроқ куч сарфлаб, кўпроқ натижаларга эришиш имконини беради. Хар бир моҳир педагог шахсни шакллантириш билан боғлиқ бўлган, мазкур масалаларни хал килиши лозим. Педагогдан куч - ғайрат, қатъиятлик, тиришқоқлик, тадқиқотлар олиб боришга интилиш, янги вазиятга, янги жамоага киришиш қобилияти, самимият, тўғрилиқ ва халоллик, ўтқир ақл - идрок, бир воситани бошқаси билан текшириб кўриш малакаси талаб қилинади. Педагогик маҳорат ўзига талабалар психикаси, таълим тарбия жараёнини ташкил этиш ҳақидаги кенг билимларни қамраб олади. Бу билимлар умумий педагогик маданиятни ташкил этади. Педагог бу маданиятни эгалламаса, ҳеч вақт чинакам уста бўла олмайди. Замонавий педагогга биргина умумий маданиятнинг ўзи етарли эмас. У турли хил малакаларга ҳам эга бўлиши керак.

Педагог фаолиятига оид бундай малакалар:

А) Амалий конструктив малакалар:

1. Амалий тарбиявий ишларини режалаштириш, фаолиятнинг энг муҳим коидаларини англай билиш.
2. Ҳар бир талабага нисбатан уни жамоа шароитида тарбиялашнинг

индивидуал дастурини тузиш.

3. Талабаларнинг ёшлик ва шахсий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, уларга нисбатан индивидуал муносабатни амалга ошириш.

Б) Ташкилотчилик малакалари:

1. Талабалар орасидан фаолларини аниқлай билиш, танлай билиш ва уларни идрок қилиш.

2. Талабаларнинг турли хилдаги жамоа, индивидуал фаолиятини уюштириш ва уларни ижтимоий фаоллигини аниқлаш олиш.

3. Талабаларга берилган ижтимоий топшириқлар юзасидан назорат ўрнатиш ва уларга зарур вақтда амалий ёрдам бериш.

4. Ўзи раҳбарлик қилган гуруҳдаги амалий ишларни амалга ошириш билиш.

5. Ота - оналар, кенг жамоатчилик ўртасидаги ишларни олиб бориш.

Талабаларга талаблар қўйиш методлари қўйидагилардан иборат: талабанинг ахлоқ қоидаларини, барча предмет бўйича билимларини баҳолаш, ўқув юртининг, коллежнинг ички тартиб қоидаларини, таълимда тушунтириш жараёнида қўлланилади. Шунинг назарда тутиш керакки, ўқишдаги бурч ва маъсулиятни билиш, машқ қилиш, талабаларни меҳнат қилишга ўргатишдан иборатдир. Талаба институтда яхши ўқиши, самарали хизмат қилиши, яхши дам олиши, ҳамма вақт қизиқарли машғулот билан банд бўлиши мақсадга мувофиқдир. Бундай фаолиятни уюштириш педагогнинг маҳоратига боғлиқ. Педагог олдида қўйилган талаблар:

1. Фаолиятнинг аниқ мақсадларини талабалар жамоаси ҳам, талаба ҳам аниқ хис қилсин.

2. Фаолиятни амалга ошириш педагоглар ташаббуси ва ижодий фаолликка боғлиқ. Бунда ишни тақсимлаш, режалаш, ҳисобга олиш, натижа чиқариш қабиларни талабаларнинг уларига хавола қилиш керак.

3. Педагог фаолиятга педагогик раҳнамолик қилади, уларни ижодий одатларини шакллантиради.

4. Фаолият жараёнида ҳар бир талаба ижрочилик маҳоратига эга бўлади.

5. Иш натижасини муҳокама қилиш, иштирокчиларни рағбатлантириш.

Инсоннинг ахлоқий тарбияси унинг атрофидаги нарсаларга бўлган турли-туман муносабатларида намоён бўлади. Амалий фаолият кишининг ахлоқий тарбия тизимининг муҳим томонидир. Шунинг учун талабаларга тўғри муносабатда бўлиш педагог фаолиятидаги асосий вазифа ҳисобланади.

Муомала шахс фаолияти учун муҳим ҳисобланади. Шунинг учун педагог ўқув тарбия жараёнида талаба шахсини шакллантиради. Муомала шахсга ўзини танишни ўргатади. Педагог дарсни режалаштирар экан, талабаларнинг фақат ахборотни эгаллашлари билан чегараланмасдан, ёрдамга мухтож бўлганларга шароит яратиш, уларнинг қизиқишини таъминлаши лозим.

Қўйидаги кейс-стадида ўқитувчининг мулоқот маданияти ва педагогик маҳорати, уларнинг қанчалик шаклланганлигини кузатишимиз мумкин.

Кейс стадидаги асосий муаммо аудиториядаги мавжуд бўлган вазият

асосида унинг психологик сабабларини аниқлаш ва ўқитувчига ушбу вазиятни ҳал этиш бўйича аниқ тавсиялар бериш.

Ўқитувчининг мулоқот маданияти

Рано Толиповна жуда тажрибали ўқитувчи. Унинг ҳар бир маърузаси қизиқарли ўтади. Ҳар бир машғулотга Рано Толиповна пухта тайёргарлик кўради, презентациялар тайёрлайди, энг илғор инновацион технологиялардан фойдаланади.

Бугун ҳам у уйдан яхши кайфият билан чиқди ва ишга шошилди. Иккинчи парада 4 курс талабаларига маъруза ўқишини ўйлаб, тайёрлаб кўйган тарқатма материалларини яна бир марта кўздан кечирди. Ҳаммаси жойида. Бугунги маъруза жуда қизиқ бўлиши керак деган ҳаёллар билан аудиторияга кирди.

Дарс ҳам бошланди. Талабалар ўқитувчини қизиқиш билан тинглаб, маърузани дафтарларига ёзиб боришди, саволлар беришди, кичик гуруҳларда ишлашни ҳам бошлашди.

Кутилмаганда эшик очилиб, Рустамов Нодир кириб келди. У дарсга 25 дақиқага кеч қолган эди.

Ўқитувчи гуруҳ журналига дарсни бошидаёқ унга “йўқ” белгисини кўйган эди, шунинг учун Нодирни дарсга киритмади. Нодир эса қўпол муомалада бўлиб, ўқитувчининг ноҳақ эканлигини айтди ва жойига бориб ўтирди.

Рано Толиповна нима қилишни билмай, бироз жим бўлиб қолди ва Нодирга эътибор қилмай, дарсни давом эттиришга ҳаракат қилди.

Бироз вақт ўтгандан сўнг, Нодирнинг телефони жириглаб қолди ва у бемалол баланд овозда телефонда гаплашишни бошлади. Талабалар Нодирга танбех бериб, чиқиб кетишини сўрашса ҳам, у эътибор бермади.

Рано Толиповна гуруҳ сардоридан деканни чақириб келишини илтимос қилди ва ўз ўрнига ўтириб, декан келишини кута бошлади. Лекин деканатдан ҳеч ким келмади, чунки улар йиғилишда экан.

Ўқитувчи нимага бундай вазият содир бўлганлиги ҳақида ўйлади. У жуда талабчан ўқитувчи эканлигини, талабалар билан фақат расмий муносабатда бўлишини ўзи ҳам билади, лекин улар билан ҳеч қачон менсенга бормаган эди. Бирдан икки ҳафта олдин содир бўлиган воқеа эсига тушди. У куни қон босими бироз кўтарилган эди, бундан ташқари кафедрада мажлис ҳам бўлиб қолди ва Рано Толиповна дарсга кечикди. Шунда Нодир “Сиз ҳам кеч қоласиз экан-ку”, деб ҳазиллашган эди. Рано Толиповна эса унга қўпол гапириб, ишинг бўлмасин, мен ўқитувчиман, менга мумкин дегандай жавоб қайтарган эди. Нодирнинг бугунги муомаласига шу сабаб бўлса керак деб ўйлади. Лекин талабаларга ҳеч нарса демади ва аудиториядан чиқиб кетди. Кейин деканга ариза билан мурожаат қилиб, бу гуруҳда бошқа дарс ўтолмаслигини айтди.

Саволлар:

- Сизнинг фикрингизча ушбу вазиятда қандай муаммо кўтарилган?
Рано Толиповнанинг ушбу вазиятда хатоси борми?
Вазиятдаги муаммонинг келиб чиқиш сабаби нимада деб уйлайсиз?
Нодирнинг ҳаракатларига нима сабаб бўлган деб уйлайсиз?
Нодирнинг тарбияси ҳақида нима дейишимиз мумкин?
Сизнинг фикрингизча ушбу муаммони қандай ечиш мумкин?
Рано Толиповна тўғри қарор қабул қилдими? Нима учун?
Сиз Рано Толиповнанинг ўрнида бўлганингизда нима қилган бўлар эдингиз? Нима учун?
Юзага келган вазиятда ўқитувчининг муомала маданиятига баҳо беринг.
Сизнинг фикрингизча ўқитувчи тўғри қарор қабул қилдими?

III. Амалий вазиятни босқичма-босқич таҳлил қилиш ва ҳал этиш бўйича ўқувчиларга методик кўрсатмалар

Кейс-стадини ечиш бўйича индивидуал иш йўриқномаси

1. Аввало, кейс-стади билан танишинг. Муаммоли вазият ҳақида тушунча ҳосил қилиш учун бор бўлган бутун ахборотни диққат билан ўқиб чиқинг. Ўқиш пайтида вазиятни таҳлил қилишга ҳаракат қилинг.
2. Вазиятдан кейинги саволларга жавоб беринг.
3. Маълумотларни яна бир мартаба диққат билан ўқиб чиқинг. Сиз учун муҳим бўлган сатрларни қуйидаги ҳарфлар ёрдамида белгиланг:
“Д” (далил) ҳарфи – (бетга чопарлик, менсимаслик, сўкиниш)
“С” (сабаб) ҳарфи – муаммонинг келиб чиқиш сабаблари:
этиборсизлик, лоқайдлик, худбинлик, муомала маданиятининг пастлиги
“М.Е.” (муаллиф ечими) ҳарфлари – муаллиф томонидан таклиф этилган ечим (“яхши гапирсанг илон инидан чиқади, ёмон гапирсанг, пичоқ қинидан чиқади”)
4. Яна бир бор саволларга жавоб беришга ҳаракат қилинг.

Гуруҳларда кейс-стадини ечиш бўйича йўриқнома

1. Вазиятлар билан танишиб чиқинг.
2. Гуруҳ сардорини танланг.
3. А1 форматдаги қоғозларда қуйидаги жадвални чизинг ва тўлдиринг.

Муаммони таҳлил қилиш ва ечиш жадвали

Муаммони тасдиқловчи далиллар	Муаммони келиб чиқиш сабаблари	Юзага келган вазиятда қўлланилган ечим	Гуруҳ ечими
1. Ўқувчининг дарсга кеч қолиши.	1. Ўқувчи тартиб-интизомининг сустлиги.	1. Ўқувчини дарсга киритмаслик.	1. Ўқувчининг кечга қолиш сабабларини

2. Ўқувчининг телефонда гаплашиши. 3. Ўқувчининг ўқитувчига кўпол муомалада бўлиши 4. Ўқитувчининг вазиятдан тўғри чиқиб кета олмаганлиги.	2. Ўқитувчи муамола маданиятининг етарли даражада шаклланмаганлиги. 3. Ўқитувчи харакатининг авторитар ёндашувга яқинлиги	2. Журналга “йўқ” белгисини қўйиш. 3. Талабаларни ўқитишдан воз кечиш.	аниқлаш. 2. Ўқувчига индивидуал ёндошиш. 3. Ўқувчиларга нисбатан қаттиққўлликдан воз кечиб, талабчан бўлиш. 4. Ҳар қандай вазиятда ҳам муомала маданиятини сақлаб қолиш. 5. Муаммоли вазиятлар юзага келганда, педагогик маҳорат сирларидан оқилона фойдаланиш.

4. Ишни яқунлаб, тақдимотга тайёрланг.

2-Кейс.

2. КЕРАМИК МАТЕРИАЛЛАР ИШЛАБ ЧИҚАРИШ УСКУНА ВА ЖИҲОЗЛАРИ МОДУЛИНИ ЎҚИТИШДА КЕЙС-СТАДИ ТЕХНОЛОГИЯСИНИ ҚЎЛЛАШ

Кейснинг педагогик аннотацияси

Ўқув модули: “Керамик материаллар ишлаб-чиқариш ускуна ва жихозлари”

Мавзу: “Майин туйиш”

Кейснинг асосий мақсади:

Талабаларда ўрганилаётган мавзу бўйича эгалланган назарий билимларни текшириб кўриш, туйиш ускуналари билан ишлашга оид билим ва кўникмаларни ривожлантириш, хом-ашёни майин ҳолда тайёрлаш бўйича амалий ҳаракатларни шакллантириш, мустақил фикр юритишга ўргатиш.

Ўқув фаолиятдан кутиладиган натижалар:

Ўрганилаётган мавзу бўйича амалий кўникмаларга эга бўлади;

Хом-ашёни дағал майдалаш ва туйиш ҳамда золдирли тегирмоннинг тузилиши ва ишлаш тарзи ҳақидаги тушунчаларни чуқурроқ англайди;

Золдирли тегирмонда амалга оширилаётган майдалаш жараёнининг физик моҳияти, унга таъсир этувчи омиллар, унинг босқичлари ҳақидаги билимларини фаоллаштиради;

Амалий вазиятларда майдалаш жараёнини бажариш кўникмасини эгаллайди;

Берилган муаммоларни ечиш ва қарорлар қабул қилишга ўрганади.

Ушбу кейс-стадини муваффақиятли амалга ошириш учун олдиндан талабалар қуйидаги билим ва кўникмаларга эга бўлмоқлари зарур:

Тингловчилар билиши керак: майдаланиш жараёни, унинг таърифи, турлари, усуллари, даражаси, босқичлари ва унга таъсир этувчи омилларни, майдалаш ва туйиш жиҳоз ва ускуналарини, золдирли тегирмоннинг тузилиши ва ишлаш тарзини билади.

Тингловчи амалга ошириши керак: мавзуни мустақил ўрганади; муаммонинг моҳиятини аниқлаштиради; ғояларни илгари суради; маълумотларни танқидий нуқтаи назардан кўриб чиқиб, мустақил қарор қабул қилишни ўрганади; ўз нуқтаи назарига эга бўлиб, мантикий хулоса чиқаради; ўқув маълумотлар билан мустақил ишлайди; маълумотларни таққослайди, таҳлил қилади ва умумлаштиради;

Тингловчи эга бўлмоғи керак: коммуникатив кўникмаларга; тақдимот кўникмаларига; ҳамкорликда ишлаш кўникмаларига; муаммоли ҳолатларни таҳлил қилиш кўникмаларига.

Ахборот олиш манбалари рўйхати:

1. Шарипов Д., Исматов А.А. Ускуналар ва лойихалаш асослари. Тошкент: Тошкент кимё-технология институти, 2003.- 131 б.
2. Шарипов Д. Ускуналар ва лойихалаш асослари. Маърузалар матни. Тошкент: Тошкент кимё-технология институти, 2000.- 123 б.
3. Отакузиев Т.А., Турабжонов С.М., Мухамедбаева З.А. Киме саноати жиҳозлари ва ишлаб чиқаришнинг экологик муаммолари. Тошкент: Тошкент Давлат техника университети, 2002.- 128 б.

Технологик хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда кейс-стадининг тавсифномаси:

Ушбу кейс-стадининг асосий манбаи кабинетли, лавҳасиз бўлиб, бугунги кун тартибида баён этилган. Кейс-стадининг асосий объекти шахсга йўналтирилгандир. Бу ташкилий институционал кейс-стади бўлиб, маълумотлар, вазиятлар ва саволлар асосида тузилган. Хажми ўртача, тизимлаштирилган бўлиб, тренинга мўлжалланган ўқув мавзу бўйича билим ва кўникмалар ҳосил қилишга қаратилган. Дидактик мақсадларга кўра кейс-стади муаммоларни тақдим қилишга, уларни ҳал этишга, таҳлил қилиш ва баҳолашга қаратилган.

Ушбу кейс-стадидан “Керамика материаллар ишлаб чиқариш ускуна ва жиҳозлари”, “Керамика ва оловбардош материаллар кимёвий технологияси”, “Кимёвий технологиянинг назарий асослари” фанларида фойдаланиш мумкин.

II Кейс - стади “Майин туйиш”

Кириш. Кенг турдаги силикатлар асосидаги курилиш материалларини ишлаб-чиқариш технологиясида хом-ашё материалларини майдалаш жараёни энг энергия сиғими катта бўлган ва маъсулиятли технологик босқичга киради. Ушбу технологик жараён мураккаб тузилишга эга бўлган ускуна ва жихозларда амалга оширилади. Керамика материалларининг аксарият қисмига тегишли хом-ашё материаллари золдирли тегирмонларда юқори даражада майдаланадилар. Ушбу ускунада майдалаш жараёни юқори даражадаги қаттиқликка эга бўлган тошлар ёрдамида содир бўлади. Золдирли тегирмон тошларини маълум муддат ўтгач, емирилганлиги туфайли алмаштириш муаммоси юзага келади. Шу сабабдан, ушбу жараён керамик материаллар ишлаб чиқариш технологиясида муаммоларни туғдиради.

Кейс стадидаги асосий муаммо: Керамик массаларни золдирли тегирмонда туйиш жараёнидаги мураккабликларни аниқлаш. Майдаловчи тошлар сарфини камайтириш бўйича аниқ тавсиялар бериш.

Майин туйиш

2010 йили Тошкент Кимё технология институтини битирган Рўзибоев Дилшод Урганч шахрида маҳаллий хом-ашёдан пол кошинлари ишлаб чиқарувчи цехни сотиб олди ва бу борада ўз тадбиркорлик ишларини амалга оширишни мақсад қилиб қўйди. Кўп ўтмай у маҳаллий хомашёдан Давлат андозаси талабларига жавоб берадиган маҳсулот чиқара бошлади.

Цехни ишлатиш жараёнида тошсимон хом-ашё материалларини майдалаш жараёни жуда мураккаб бўлиб, кўп энергия сарфи билан боғлиқ эканлигини, майдаланиш даражаси тайёр маҳсулот сифатига катта таъсир кўрсатишини англади. Бундан ташқари, хом-ашёларни золдирли тегирмонда майдалаш жараёнида қўлланилаётган тошларнинг тез вақт давомида емирилиб кетиши ва бу жараённинг майдалаш самарасига салбий таъсир кўрсатишига гувоҳ бўлди. Тошларни тез-тез алмаштириш эса маҳсулот таннархини ошириб юборишини аниқлади ва бу муаммони қандай ечиш лозимлиги уни ўйлантриб қўйди. Бу етишмагандай, майдалаш тошлари ҳозирда Ўзбекистонда ишлаб чиқарилмас экан. Тошларнинг емирилиши бир кунлик иш жараёнида ўз массасига нисбатан 1 % га етишини аниқлади ва бу ҳолат маҳсулот таннархини ошириб юбориши ҳақида фикр юритди.

Саволлар

1. Дилшоднинг тадбиркорлик фаолиятида қандай муаммо пайдо бўлди?
2. Ушбу муаммонинг ечими энг аввал нимага бориб тақалади?
3. Пол кошинлари учун керамик масса фақат золдирли тегирмонларда майдаланиши шартми?
4. Керамик массаларни туйиш ускуналарига қандай талаблар қўйилади?
5. Нима учун металлдан ясалган тошлардан фойдаланиш мумкин эмас?
6. Майдаланиш жараёнига қандай омиллар таъсир кўрсатади?
7. Золдирли тегирмонларда майдаланиш самарасини ошириш йўллари мавжудми?

8. Сизнинг фикрингизча Дилшод қандай ечимни қўллаши зарур. Нима учун?
9. Майдаланиш жараёнининг давомийлигини камайтирса бўладими?
10. Ускуна барабанини айланишлар сонини ошириш мумкинми?
11. Керамик массасининг таркибига майдалашни осонлаштирувчи қўшимчалар қўшиб муаммони ечиш мумкинми?
12. Муаммонинг ечими тегирмоннинг тузилишидами ёки қўлланилаётган тошлардами?
13. Сиз қайси ечимни танлаган бўлар эдингиз?

Амалий вазиятни босқичма-босқич таҳлил қилиш ва ҳал этиш бўйича ўқувчиларга методик кўрсатмалар

Кейс-стадини ечиш бўйича индивидуал иш йўриқномаси

1. Аввало, кейс-стади билан танишинг. Муаммоли вазият ҳақида тушунча ҳосил қилиш учун бор бўлган бутун ахборотни диққат билан ўқиб чиқинг. Ўқиш пайтида вазиятни таҳлил қилишга ҳаракат қилинг.
2. Вазиятдан кейинги саволларга жавоб беринг.
3. Маълумотларни яна бир маротаба диққат билан ўқиб чиқинг. Сиз учун муҳим бўлган сатрларни қуйидаги ҳарфлар ёрдамида белгиланг:
  - “Д” (далил) ҳарфи - майдалашнинг қийинлиги, тошларнинг емирилиши, заррача ўлчамларининг катталиги, майдалаш жараёнини узок давом этиши, энергия ва материал сарфининг кўплиги.
  - “С” (сабаб) ҳарфи – хом ашёнинг қаттиқлиги, майдаланган массага қўйиладиган талабнинг юқорилиги, сифати юқори бўлмаган золдирларнинг ишлатилиши, фақат шарсимон тошлардан фойдаланишлик, тошларни ўз вақтида алмаштирмаслик.
  - “М.Е.” (муаллиф ечими) ҳарфлари - муаллиф томонидан таклиф этилган ечим (Технологик жихоздан фойдаланиш талабларига тўлиқ риоя қилиш)
4. Яна бир бор саволларга жавоб беришга ҳаракат қилинг.

Гуруҳларда кейс-стадини ечиш бўйича йўриқнома

1. Вазиятлар билан танишиб чиқинг.
2. Гуруҳ сардорини танланг.
3. А1 форматдаги қоғозларда қуйидаги жадвални чизинг ва тўлдиринг.

1-расм.Золдирли тегирмон ва майдаловчи тошлар

Муаммони таҳлил қилиш ва ечиш жадвали

Муаммони тасдиқловчи далиллар	Муаммони келиб чиқиш сабаблари	Гуруҳ ечими
1. Золдирли тегирмон ишида муаммоларнинг юзага келиши. 2. Майдаланиш даражасининг	1. Золдирли тегирмонда сифати юқори бўлмаган тошларнинг ишлатилиши. 2. Тошларни ўз вақтида алмаштирилмаганлиги	1. Майдалаш жараёнининг тавсифини аниқ ўрганиш. 2. Золдирли тегирмонга юкланаётган масса бўлаклари ўлчамини

пасайиши. 3. Майдалаш учун узок вақт талаб қилина бошлаши 4. Майдаловчи тошларни жуда тез вақтда емирилиб кетиши. 5. Маҳсулот сифатининг пасайиши. 6. Маҳсулот таннарҳининг ошиши.	3. Фақат кремний туридаги тошлардан фойдаланиш.	камайтириш, тегирмонга кириб келаётган массани 1,25 рақамли элакдан ўтказиш. 3. Тошлар турини ўзгартириш. Кремний тошлари ўрнига юкори глиназёмли тошларни қўллаш. 4. Тошлар ўлчамини ўрта ҳисобда 50-70 мм қилиб олиш. 5. Золдирли тегирмонни тошлар бўйича тўлдирилиш даражасини 40-50 фоиздан оширмаслик. 6. Материал:тошлар:сув нисбатини талаб даражасида ушлаб туриш. 7. Шарсимон тошларнинг бир қисмини цилиндр шаклидаги тошларга алмаштириш.

5. Ишни яқунлаб тақдимотга тайёрлаш.

**Кейс билан ишлаш жараёнини баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари
(аудиториядан ташқарида ва аудиторияда бажарилган иш учун)
Аудиториядан ташқари бажарилган иш учун баҳолаш мезонлар ва кўрсаткичлари**

Галабалар рўйхати	Асосий муаммо ажратиб олиниб тадқиқот объекти аниқланган мак. 0,5 б	Муаммоли вазиятнинг келиб чиқиш сабаблари аниқ кўрсатилган мак. 1,5 б	Вазиятдан чиқиб кетиш харакатлари аниқ кўрсатилган мак. 2,0 б	Жами мак. 4,0 б

Аудиторияда бажарилган иш учун баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари

Гуруҳлар рўйхати	Гуруҳ фаоллиги мак. 2,0 б	Маълумотлар кўргазмалари тақдим этилди мак.1,0 б	Жавоблар тўлиқ ва аниқ берилди мак.2,0 б	Жами мак.5,0 б

3- Кейс

3. “НООРГАНИК МОДДАЛАР КИМЁВИЙ ТЕХНОЛОГИЯСИ” МОДУЛИНИ ЎҚИТИШДА КЕЙС-СТАДИ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Кейснинг педагогик аннотацияси

Фаннинг номи: “Ноорганик моддалар кимёвий технологияси”

Мавзунинг номи: “Сулфат кислотасини ишлаб чиқариш учун хом ашё”

Кейснинг асосий мақсади:

Сулфат кислотасини ишлаб чиқариш учун хом ашёлар, уларга қўйиладиган талаблар ҳақида олинган назарий билимларни чуқурлаштириш ва улардан амалда фойдаланиш кўникмаларини ривожлантириш, хом ашё материалларини танлаш ва уларни қўллашга оид муаммоли амалий ҳаракатларни шакллантириш, мустақил фикр юритишга ўргатиш

Ўқув фаолиятидан кутиладиган натижалар:

Хом ашёлар ҳақида маълумотларга эга бўлади;

Хом ашёларга баҳо беришни ўрганади;

Олтингугуртли хом ашёларни қиёсий баҳосини аниқлайди.

Сулфат кислотаси ишлаб-чиқариш учун қўлланиладиган хом-ашё материаллари ҳақидаги билимларини фаоллаштиради. Амалий вазиятларда хом ашёни танлаш ва улардан фойдаланиш кўникмасини эгаллайди;

Берилган муаммоларни ечиш ва қарорлар қабул қилишга ўрганади.

Ушбу Кейсни муваффақиятли амалга ошириш учун олдиндан тингловчилар қуйидаги билим ва кўникмаларга эга бўлмоқлари зарур:

Тингловчилар билиши керак:

6. Хом ашё турларини ва уларга қўйиладиган талабларни билади;

7. Олтингугурт ва унинг бирикмаларини билади;

8. Олтингугурт қандай олиншини билади.

Тингловчи амалга ошириши керак:

Мавзуни мустақил ўрганади;

Муаммонинг моҳиятини аниқлаштиради;

Ҳолатларни илгари суради;

Мустақил қарор қабул қилишни ўрганади;

Ўқув маълумотлар билан мустақил ишлайди.

Тингловчи эга бўлмоғи керак:

Коммуникатив кўникмаларга;

Тақдимот кўникмаларга;

Муаммоли ҳолатларни таҳлил қилиш кўникмаларига.

ТИНГЛОВЧИЛАРГА УСЛУБИЙ КЎРСАТМАЛАР

Иш босқичлари	Маслаҳатлар ва тавсияномалар
1. Кейс ва унинг ахборот таъминоти	Аввало кейс билан танишинг. «Сульфат кислотани ишлаб чиқариш учун хом ашё» ҳақида тушунча ҳосил қилиш учун бор бўлган бутун ахборотни диққат билан ўқиб чиқинг. Ўқиш пайтида вазиятни таҳлил қилишга шошилманг.
2. Берилган вазият	Маълумотларни яна бир марта диққат билан ўқиб

билан танишиш	чиқинг. Сиз учун муҳим бўлган сатрларни белгиланг. Бир сатрдан иккинчисига ўтишдан олдин уни икки, уч мартаба ўқиб мазмунига кириб боринг. Кейсдаги муҳим фикрларни қалам ёрдамида остини чизиб чиқинг.
3.Муаммоли вазиятни таҳлил қилиш	Асосий муаммо ва кичик муаммоларга диққатингизни жалб қилинг. Асосий муаммо: Самарали хом ашёдан фойдаланиш муаммолари. Кичик муаммолар: 1.Иссиқлик электрстанцияларининг тутун газларидан CO₂ олиш йўлини топиш. 2.Сульфат кислота олиш учун таннархи кам бўлган хом ашё танлаш. 3.Ишлатилган сульфат кислотани қандай усул билан қайта ишлатиш Саволлар: 1.Сульфат кислота ишлаб чиқариш учун асосий хом ашёлар қайсилар? 2.Қайси хом ашёнинг таннархи паст? 3.Хом ашёдан тўла фойдаланиш қандай аҳамиятга эга? 4.Олтингугуртнинг хом ашё манбалари нималар? 5.Нима сабабдан иссиқлик электрстанцияларидан чиқадиган тутун газларни қайта ишлатиш зарур? 6.Мишъяк ва фтор аралашмалари бўлмаган олтингугуртни қандай олиш мумкин?
4.Муаммоли вазиятни ечиш усули ва воситаларини танлаш, муаммоли вазиятни таҳлил қилиш	Муаммони ҳал қилиш мақсадида муаммоли вазият жадвалини тўлдириш. Муаммони ечиш учун ҳамма вазиятларни кўриб чиқинг, муқобил вазиятни яратинг, муаммонинг ечимини аниқ вариантлардан танлаб олинг, Жадвални тўлдириш. Муаммони ечимини топиш учун “Балиқ скелети” методидан фойдаланинг.

Технологик хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда кейс-стадининг тавсифномаси:

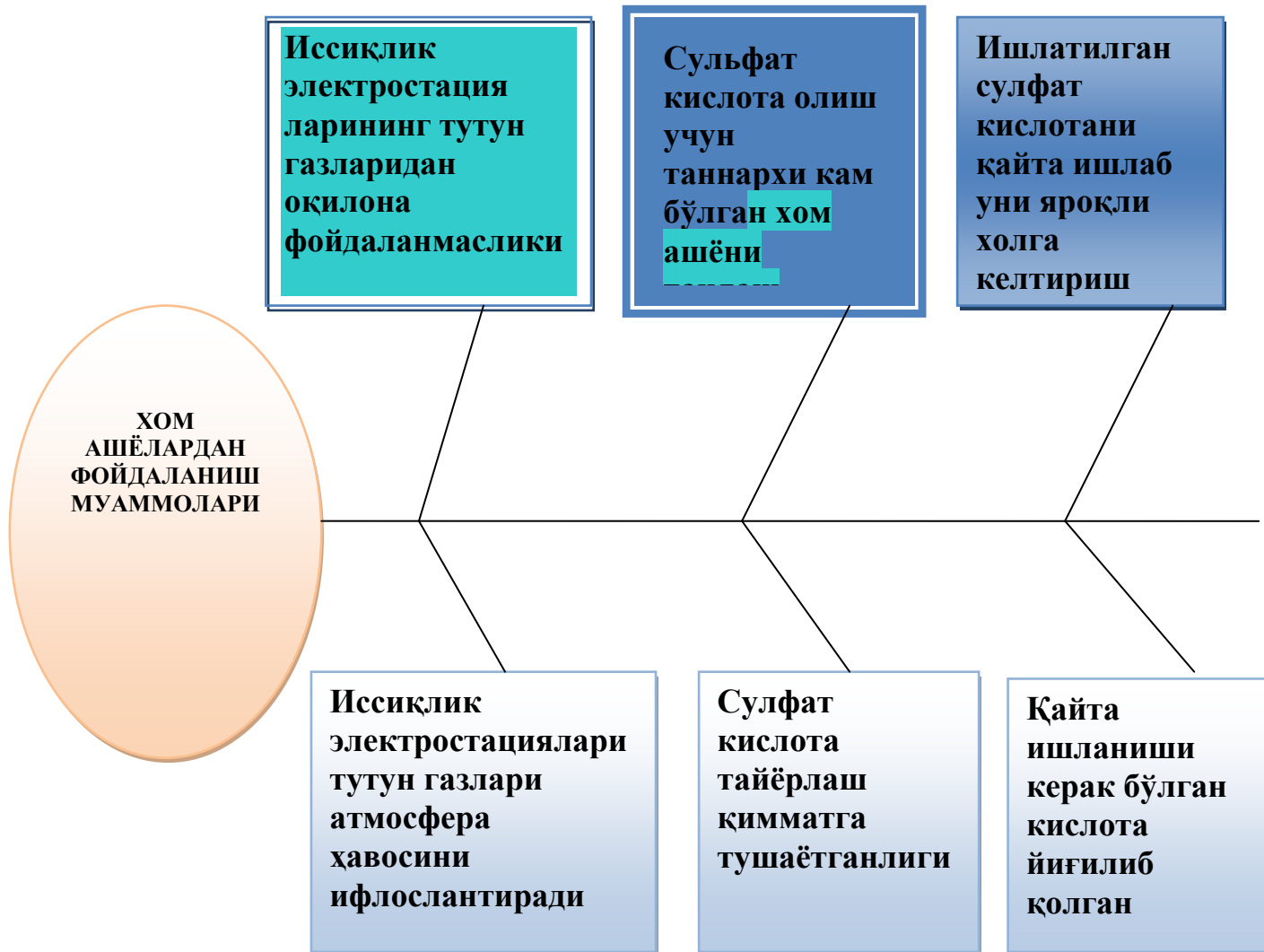
Ушбу кейс-стадининг асосий манбаи хаётий, кабинетли, лавҳасиз бўлиб, бугунги кун тартибида баён этилган. Бу ташкилий институционал кейс-стади бўлиб, маълумотлар, вазиятлар ва саволлар асосида тузилган. Ҳажми ўртача, тизимлаштирилган бўлиб, тренинга мўлжалланган, ўқув мавзу бўйича билим ва кўникмалар ҳосил қилишга қаратилган. Дидактик мақсадларга кўра кейс-стади муаммоларни тадқиқ қилишга, уларни ҳал этишга, таҳлил қилиш ва баҳолашга қаратилган.

Ушбу кейс-стадидан “Ноорганик моддалар кимёвий технологияси”

модулини ўқитишда фойдаланиш мумкин.

“Муаммоли вазият” жадвалини тўлдириш

Муаммолар	Муаммоли вазиятнинг келиб чиқиш сабаблари	Вазиятдан чиқиб кетиш харакатлари
1-муаммо: Иссиқлик электростанциялари нинг тутун газларидан SO ₂ олиш йўлини топиш.	Иссиқлик электростанцияларининг тутун газлари атмосферага чиқиб уни ифлослантиради	Бу газлардан сульфат кислота олишда фойдаланишдан олдин уларни бойитиш лозим. Яъни улардан аммоний ёки натрий сульфат бисульфат сувли эритмасидан SO₂ ажратиб олиш энг мақбул усули орқали амалга оширилади.
2-муаммо: Сульфат кислота олиш учун таннархи кам бўлган хом ашё танлаш.	Ҳозирда иқтисодий жиҳатдан сульфат кислотасини ишлаб чиқариш қимматга тушаяпти	S ни ёндириш билан олинадиган сульфат кислотасининг таннархи колчеданга қараганда юқори. Сульфат кислота ишлаб чиқариш учун рангли ва қора металл саноати, нефтни қайта ишлаш ва газ саноати чиқинди газларидан хом ашё сифатида фойдаланиш лозим.
3-муаммо: Ишлатилган сульфат кислотани қандай усул билан қайта ишлаш мумкин.	Ишлатилган сульфат кислота кўп корхоналарда қайта ишланмайди.	Сульфат кислотасининг яъни H ₂ SO ₄ нинг миқдори 85-88 % бўлгунча буғлатиш керак.

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Мустақил таълимни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Мустақил таълим тегишли ўқув модули бўйича ишлаб чиқилган топшириқлар асосида ташкил этилади ва унинг натижасида тингловчилар битирув иши (лойиҳа иши) ни тайёрлайдилар.

Мустақил ишида ҳар бир тингловчи битирув иши мавзусидан келиб чиққан ҳолда ижодий ёндашув элементларини ёритадилар.

Мустақил ишни ташкил этишда қуйидаги шакллардан фойдаланиш мумкин:

- айрим назарий мавзуларни ўқув адабиётлари ва Интернет тармоғи ёрдамида мустақил ўзлаштириш;
- тингловчининг педагогик фаолияти билан боғлиқ бўлган фанлардаги(модуллардаги) инновацияларни ёритиш;
- ушбу фанларни ривожланиш истикболларига доир хорижий тажрибаларни ўрганиш ва таҳлил қилиш;
- фанга доир ўқув модулининг назарий блокини ишлаб чиқиш;
- фанга доир ўқув модулининг назорат блокини ишлаб чиқиш;
- фаннинг долзарб мавзулари бўйича ўтиладиган машғулотлар учун кейс-стади технологиясини ишлаб-чиқиш;
- кейс-стади асосида мустақил фаолиятни ташкил қилиш;
- илмий анжуманларга маърузалар тайёрлаш ва илмий мақолалар ёзиш;
- ўқув модули бўйича машғулотларни ўтиш методикасини ишлаб чиқиш;

Мустақил таълим мавзулари

1. Модулли технологияларнинг моҳияти
2. Модулнинг турлари ва таркибий қисмлари
3. Ўзбекистонда яратилган интеллектуал масофавий таълим тизими
4. Таълим олувчилар мустақил фаолиятини ташкил этиш бўйича хорижий тажрибалар
5. Назоратнинг тест усули ва тестларга қўйиладиган талаблар
6. Педагогик тестларнинг турлари
7. Талабаларнинг мустақил фаолияти ва уни ташкил этиш

VII. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шархи	Ингилиз тилидаги шархи
Модулли технологиялар	энг замонавий технология бўлиб, модуль блокларидан ташкил топган ахборотни тизимли равишда қайта ишлаш ва таҳлил қилишга, талабанинг мустақил фаолиятига асосланган, Б.К.М. диагностикасида турли шаклларида фойдаланган ҳолда ташкил этилувчи яхлит жараён.	The most modern technology, which analyses and recreates information which consists module blocks, the independence work of students, process which uses different forms at knowledge diagnostics
Модуль	мазмуний ва мантиқий яқунга эга бўлган, дидактик жиҳатдан ишлаб чиқилган, натижага қаратилган, кириш ва чиқиш назоратларидан иборат бўлган бирликдир.	the one which has meaning and logical finish, which views results, entrance and sign out controls.
Модуль дастур	бир фан доирасидаги модуль блокларининг йиғиндиси бўлиб, эришиш лозим бўлган дидактик мақсад, қўлланиладиган усуллар ва воситалар йиғиндисидир.	Collection of module blocks around of one subject.
Ўқув модули	нисбатан мустақил, мантиқий яқунга эга бўлган ўқув курсининг бўлагидир. У ўқув методик таъминотдан, назарий ва амалий қисмлардан, топшириқ ва жорий ҳамда якуний назорат каби қисмлардан иборат.	The one which has logical finish. There are theoretical and current parts, tasks, current and finish control parts in it.
Тьютер	(лот. tutorem – маслаҳатчи) фаолияти талабаларга ўқув жараёнига мослашиш, вужудга келувчи айрим саволларга жавоб топишга ёрдамлашишга қаратилган.	Activity which helps adaptation of students to study process, answers to some question.
Эдвайзер	(advisor - қадимги француз сўзи “avisen”, “ўйламоқ” сўзидан олинган) индивидуал ҳолда диплом	(advisor – ancient French word which means “to think”) advisor at individual working on diploma,

	иши, курс ишини ишлаб чиқиш, илмий-тадқиқот олиб бориш, индивидуал дастурларни ишлаб чиқиш жараёнида маслаҳатчидир.	individual programs and course works.
Фасилитатор	(ингл. facilitator, лот. facilis - «енгил, қулай» деган маънони билдиради), фасилитатор гуруҳларда фаолиятни ташкил этишда қўмаклашади.	Helps to group activities.
Модератор	(лот. moderor - меъёрлаштираман, текшираман) қабул қилинган қоидаларга амал қилишни текширади, талабаларнинг қобилиятларни очилишига, билиш фаолиятини фаоллаштиришга ёрдам беради.	Controls esteeming to accepted rules, helps to open talent of students, to activate knowledge process.
Супервизор	қуйидаги тўрт вазифани бажаради: ўқитувчи сифатида ўргатади, фасилитаторлик, маслаҳатчи, эксперт вазифасини бажаради.	Does following four tasks: teaches as a teacher, facilitates, adviser, expert.
Супервизия	бу ўзаро муносабатлар тизими бўлиб, супервизор томонидан касбий фаолиятга оид бошқа мутахассисга маслаҳатлар беришни кўзда тутади.	System of relationships between student and teacher.
Кредит (зачет бирлиги)	бу ўлчов бирлиги бўлиб, талабанинг аудиторияда ва мустақил ўқув фаолиятини, баҳолайди (ўқув юкламасини).	Check students activity in auditory and independence activity
Рейтинг баҳолаш тизими	жорий, модулли ва семестр назоратида талабанинг бажарган ўқув фаолиятини ва эгаллаган билимлари ва шаклланган кўникма, малакаларини баллар кўринишида баҳолаш тизими.	System of giving mark of students qualifications, activity on current, module and semester controls and knowledge bases.
Рейтинг (рейтинг баҳоси)	бу талаба эришган даражасини сифатини баҳоловчи балл тизими.	System of giving marks to students degree on knowledge.

Кейс стади	(ингилизча case-тўплам, аниқ вазият, stadi-таълим) кейсда баён қилинган ва таълим олувчиларни муаммони ифодалаш ҳамда унинг мақсадга мувофиқ тарздаги ечими вариантларини излашга йўналтирадиган аниқ реал сунъий равишда яратилган вазиятнинг муаммоли вазиятли таҳлил этилишига асосланадиган таълим услубидир	Study style which based on solving artificial problem situations.
Вазият	(ситуация, лотинчада situation- ахвол) муайян вазият ахволни хосил қиладиган шарт шароитлар ва ҳолатлар уюшмасидир	Collection of conditions which creates certain situations.
Муаммоли вазият	мазкур ҳолда вазият субъектининг ҳозирги вақтда ёки келгусидаги мақсадларга эришишига хавф соладиган вазиятдир.	Situation which dangerous for subject of situation in present and future.
Шахсларга оид кейс	унда аниқ субъектлар: менежерлар, сиёсатчилар, раҳбарлар амал қиладилар	certain subjects : managers, politicians, directors.
Ташкилий институционал кейс	унинг объекти институционал тизимлардир яъни ташкилотлар, фирмалар, компаниялар, корхоналар ва улар бўлимлари бўлиши билан фарқланади.	Its objects is institutional systems, factories, companies and their parts.
Кўп объектли кейс	одатда бир неча ҳаракат қилувчи объектларни ўз ичига олади.	Usually consists from several activities.
Тузилмавий кейс	тузулмавий шакли вазиятнинг идрок этилиши ва фикрланишини енгиллаштирадиган ахборотни ўз ичига олади.	Consists from easy information to get knowledge.

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Махсус адабиётлар

1. Svenja Vieluf, David Kaplan, Eckhard Klieme, Sonja Bayer. Teaching Practices and Pedagogical Innovation. OECD, 2012, 174 p.
2. Molnar Gyongyver Ph. D. The use of tools in teacher education: a case study. University of Szeged. Institute of Education Petofi S. Sgt. 30-34. Szeged Hungary
3. Romina Cachia, Anusca Ferrari, Kirsti Ala-Mutka and Yves Punie. Creative Learning and Innovative Teaching. Luxembourg: European Union, 2010. 61 p.
4. Mike Miller and etc. Innovation and Reform in Teacher Preparation. USA, 2009, 111 p.
5. Chripa Schneller, Carl Holmberg. Distance education in European higher education. Hamburg, Germany, 2014, 97 p.
6. Adam, R. The Process of Educational Innovation I R. -Lnd, 1991. Bassett G. Innovation in Primary Education. - Lnd: 1992.
7. Beverly D. Inquiry Based Teacher Education / D. Beverly, D. Shaklee, K. Cushner II. Педагогическое образование для XXI века. - М.: 1994.
8. Blan W.E. Handbook for developing Competency-Based Training Programs I W.E. Blank. - New-Jersey: Prentice Hall, 2002.
9. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик махорат. – Т.: Чўлпон, 2005.
10. Alimdjanova D.I . , Aliev I.T. Kimyo va oziq- ovqat texnologiyasiga oid fanlarni o'qitishda innovation pedagogik texnologiyalar. Т.: “Iqtisod-moliya”. 2015. -278 b.
11. Олимов Қ.Т. Педагогик технологиялар. – Т.: “Фан ва тараққиёт”. 2011. -275б.
12. Қосимова З. Таълим технологиялари. Ўқув қўлланма. -2013.-204б.
13. Ёўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С. Илғор педагогик технологиялар. – Т.: Ўқитувчи, 2004.
14. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари /Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқитувчиларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш факультети тингловчилари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиялар. – Т.: ТДПУ, 2004.
15. Воинова М.Г. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2006.
16. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш. Т.: “Иқтисодиёт”, 2011. – 208 б.
17. Радченко А.К. Проектирование технологии обучения техническим дисциплинам. – Мн.:, 2003.
18. Современные образовательные технологии: учебное пособие/под ред. Н.В. Бордовской. – М.: КНОРУС, 2010.
19. Ходиев Б.Ю., Голиш Л.В., Рихсимбоев О.К. Кейс-стади “Иқтисодий олий ўқув юртидаги замонавий таълим технологияси”: Илмий-услубий қўлланма (“Замонавий таълим технологиялари” туркуми). – Т.: ТДИУ, 2009. – 150 бет.

Интернет ресурслари:

- ✓ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти:
www.press-service.uz
- ✓ Ўзбекистон Республикаси Давлат Ҳокимияти портали: www.gov.uz
- ✓ Ахборот-коммуникатсия технологиялари изохли lug'ati, 2004, UNDP DDI:
Programme www.lugat.uz, www.glossaiy.uz
- ✓ Ўзбек интернет ресурсларининг каталоги: www.uz
- ✓ Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
- ✓ <http://www.bank.uz/uz/publisIVdoc/>
- ✓ www.press-uz.info
- ✓ www.ziyonet.uz
- ✓ www.edu.uz
- ✓ www.pedagog.uz
- ✓ www.tdpu.uz
- ✓ www.revolution.allbest.ru
- www.revolution.allbest.ru
- www.shanghairanking.com.ru
- www.knowledge.allbest.ru
- www.denementr.com.uz
- www.grain.ru
- www.plantprotection.com
- www.alias.ru
- www.chemistry.ru
- www.mmlab.ru